

2024-05-02

Informationsklass: Publik

Lägesbild brottslighet Västerås 2024

Diariernr KS 2024/00363

Stadsledningskontoret
721 87 Västerås
021-39 00 00 • www.vasteras.se

VÄSTERÅS STAD

Västerås 2024-05.

© Västerås stad

Tryck: Kontorstryck, Västerås stad

Foto: Avig Kazanjian

Text och analys: Joanna Jonasson och Marie Eriksson,
strategier trygghetsskapande och brottsförebyggande frågor

Innehållsförteckning

1	Inledning	6
1.1	Informationskällor och avgränsningar	6
1.2	Disposition	7
2	Beskrivning Västerås stad	7
2.1	Grundbeskrivning av kommunen.....	7
2.2	Västerås som evenemangsstad	8
2.3	Socioekonomiska faktorer	8
3	Kriminella nätverk.....	9
3.1	Den kriminella nätverksstrukturen i Västerås.....	9
3.1.1	CYLINDERMODELLEN.....	10
3.1.2	NYREKRYTERING - INSOCIALISERING	11
3.1.3	AVHOPPARE.....	12
3.2	Stadsdelars utsatthet	12
3.2.1	KRIMINELL INVERKAN I LOKALSAMHÄLLET	13
3.3	Skjutningar och sprängningar	15
3.4	Slutsats kriminella nätverk	17
4	Barn och unga	18
4.1	Risk- och skyddsfaktorer	19
4.2	Barn som brottsutsatta	21
4.2.1	DEFINITION AV VÅLD.....	21
4.2.2	SKOLAN SOM BROTTSPLOTS.....	22
4.2.3	SAMBAND MELLAN VÅLDSUTSATTHET OCH SJÄLVBESTÄMMANDE.....	23
4.2.4	HEDERSRELATERAT VÅLD OCH FÖRTRYCK	26
4.2.5	VÅLD MOT BARN	27
4.2.6	UTSATTHET PÅ NÄTET	29
4.2.7	SEXUELLA ÖVERGREPP	31
4.3	Barn och unga som begår brott	33
4.3.1	SJÄLVRAPPORTERAD DELAKTIGHET I BROTT.....	33
4.4	Slutsats barn och unga	35
5	Narkotika.....	36
5.1	Attityder till narkotika	37
5.2	Narkotika i krogmiljö	38
5.3	Egenrapporterad användning av narkotika	39

5.3.1	BARN OCH UNGA.....	39
5.3.2	VUXNA	40
5.4	Statistik narkotikabrott	42
5.5	Slutsats narkotika.....	44
6	Brott mot vuxna	45
6.1	Självrapporterad utsatthet för brott.....	45
6.2	Brottsstatistik.....	46
6.2.1	STÖLDBROTT OCH RÅN	46
6.2.2	VÅLDSBROTT	48
6.2.3	SEXUALBROTT.....	50
6.2.4	BEDRÄGERI	51
6.3	Slutsats brott mot vuxna	53
7	Välfärdsbrott och otillåten påverkan.....	53
7.1	Välfärdsbrott som fenomen	54
7.2	Välfärdsbrott - ekonomiskt utnyttjande	54
7.2.1	BIDRAGSBROTT.....	54
7.2.2	FELAKTIG FOLKBOKFÖRING	55
7.2.3	VÄSTERÅS STADS UTSATTHET	55
7.3	Otillåten påverkan.....	59
7.3.1	OMFATTNING OTILLÅTEN PÅVERKAN	60
7.3.2	UTBREDNING INOM VÄSTERÅS STAD.....	61
7.3.3	POLITIKERS UTSATTHET.....	61
7.4	Slutsats välfärdsbrott och otillåten påverkan	62
8	Brott i näringslivet.....	63
8.1	Brott med företag som målsägande	63
8.1.1	STÖLD OCH INBROTT	64
8.1.2	SKADEGÖRELSE	66
8.1.3	BEDRÄGERI MOT FÖRETAG	67
8.1.4	OTRYGGHET I HANDELN	68
8.2	Brott som bidrar till osund konkurrens.....	69
8.2.1	ARBETSLIVSKRIMINALITET.....	69
8.2.2	SVART ARBETSKRAFT OCH SKATTEBROTT	70
8.2.3	MILJÖBROTT	71
8.2.4	ALKOHOL- OCH TOBAKSTILLSTÅND.....	72

8.2.5	PENNINGTVÄTT	72
8.3	Slutsats brott i näringslivet.....	73
9	Brottslighet med ideologiska förtecken.....	74
9.1	Våldsbejakande extremism	74
9.2	Hatbrott	75
9.3	Desinformation	75
9.4	Slutsats brott med ideologiska förtecken	77
10	Avslutande diskussion.....	77
10.1	Sammanfattning.....	77
10.2	Fortsättningsvis.....	79
Bilaga 1 – Referenser		81
A.	Skrifter och rapporter.....	81
B.	Undersökningar	82
C.	Webbsidor	82
D.	Statistikdatabaser.....	83
E.	Övriga källor	83

1 Inledning

Denna lägesbilsbeskrivning motsvarar kraven i Lag om kommuners ansvar för brottsförebyggande arbete (2023:196). Där anges att;

4§ Kommuner ska ta fram en lägesbild som beskriver brottsligheten och dess konsekvenser inom kommunens geografiska område. Lägesbilden ska innehålla

- 1. en kartläggning av brottslighetens art, omfattning och konsekvenser*
- 2. en analys av kartläggningens resultat, samt*
- 3. annan information av betydelse*

Bestämmelsen ovan innebär *inte* ett krav på en uttömmande och fullständig beskrivning av all brottslighet, utan ska anpassas utifrån lokala förutsättningar och behov. Lägesbilden syftar till att ligga till grund för fortsatt strategisk planering av åtgärder som kan förebygga brott och därmed leda till minskad brottslighet och ökad trygghet. Lägesbilden i detta dokument innehåller därför inte heller beskrivningar av åtgärder som genomförs i brottsförebyggande syfte. Planeringen av åtgärder sammanställs i ett efterföljande dokument i form av en åtgärdsplan. Lägesbilden och åtgärdsplanen ska enligt lagtexten följas upp vartannat år.

Lagen föreskriver även att varje kommun ska ha en samordningsfunktion för brottsförebyggande arbete. I Västerås stad består den av strategier för trygghetsskapande och brottsförebyggande frågor vid Stadsledningskontoret. Framtagandet av lägesbilden har genomförts av dessa strategier i samråd med brottsförebyggande samordnare och kommunpolis. Data har samlats in via en mängd informationskällor och flera brottsförebyggande forum i Västerås stad har använts som referensgrupper¹. Samverkansledningen mellan polis, kommun och region har angett inriktning och prioritering av brottsområdena. Dokumentet fastställdes av samverkansledningen i maj 2024 och fördes upp som informationspunkt vid kommunstyrelsens sammanträde den 240604.

Varje kapitel i lägesbilden som beskriver brottslighet avslutas med en slutsats kring brottsområdet och vilka brottstyper som bör adresseras i en kommande åtgärdsplan. Prioriteringsgrunder för dessa slutsatser bottnar främst i hur stor samhällspåverkan brottsligheten bedöms ha, om den är ett brott som ligger till grund för en fortsatt brottskarriär och hur stor effekt risk- eller skyddsfaktorn har enligt den bästa tillgängliga forskningen.

1.1 Informationskällor och avgränsningar

Brottslighet känner inga geografiska gränser. Avsikten i detta dokument är att kartlägga brottslighet så som den ser ut i kommunen Västerås, men lägesbilden är vid många tillfällen relevant att jämföra med andra kommuner eller med nationella siffror. Ibland behövs det för att visa på proportionella förhållanden, ibland behövs det för att visa hur och på vilket sätt

¹ Processutvecklingsgrupp trygghetsskapande och brottsförebyggande arbete samt Processledningsgrupp Social Hållbarhet, Värna Västerås, Västerås myndighetsforum, Trygghetsrådet

brottsligheten är en del av en större kontext och därmed behöver angripas på det sättet. Västerås stad har till exempel inlett en samverkan med sex kommuner som alla angränsar Mälaren², i syfte att upptäcka och bekämpa organiserad brottslighet gemensamt.

Brottslighet synliggörs också på olika sätt utifrån hur man möter den. Informationen som återfinns i denna lägesbild har hämtats från flera källor, till exempel ur kriminalstatistik³ och undersökningar med självrapporterad utsatthet, men också från myndigheter och verksamheter som bekämpar och förebygger brott, eller möter brottsutsatta eller brottsutövare. Risk- och skyddsfaktorer för brott eller brottsutsatthet redovisas också i vissa delar av lägesbilden.

Vissa typer av brott är svåra att kartlägga på ett relevant sätt, till exempel där mörkertalen sannolikt är höga eller där brottstypen är svårdefinierad utifrån statistiska källor. Det kan också vara så att kartläggning på lokal nivå är knapphändig. I de fallen påtalas behovet av vidare kartläggning i respektive avsnitt.

1.2 Disposition

Dokumentet inleds med en beskrivning av staden, i kapitel 2. Kapitel 3-9 innehåller en redogörelse för lägesbilden kring olika brottskategorier utifrån en tematisk indelning. Temana innehåller en beskrivning av tillhörande brott och konsekvenser av brotten såsom till exempel nivåer av otrygghet. Risk- och skyddsfaktorer anges också i flera fall för att skapa förståelse för lägesbilden. Varje kapitel 3-9 avslutas med en slutsats kring innehållet i temat och vilka brottstyper som bör adresseras i en kommande åtgärdsplan. I kapitel 10 finns en avslutande diskussion som sammanfattar de viktigaste slutsatserna och vilka områden som det fortsatta arbetet bör fokuseras kring.

2 Beskrivning Västerås stad

Detta avsnitt ger en övergripande beskrivning av Västerås som kommun och vilka förhållanden som råder för de som bor och befinner sig där.

2.1 Grundbeskrivning av kommunen

Västerås kommun är belägen vid Mälarens norra kust, mitt emellan Stockholm och Örebro och har ca 160 000 invånare. Historiskt har arbetskraftsinvandringen varit stor och staden präglats av närliggande bruksmiljöer, men 2022 blev stadens högskola ett universitet. Västerås är idag en teknik- och handelsstad med högutbildad arbetskraft och många internationella företag.

² De sex kommunerna är Västerås, Enköping, Södertälje, Nykvarn, Strängnäs och Eskilstuna.

³ Statistiken över anmälda brott är hämtad från BRÅs statistikdatabas över anmälda brott och omfattar alla händelser som anmälts och registrerats som brott hos Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten, Tullverket och Ekobrottsmyndigheten. De anmälda brotten inkluderar även händelser som efter utredning visar sig vara annat än brott.

Västerås utmärker sig inom elektrifiering, automation, robotik, energi samt järnväg och tillväxten liksom inflyttandet till staden är god.

Fritidsgårdar och fritidsklubbsverksamhet (för 10-12-åringar) finns i ett gott utbud och en förebyggande socialtjänst bedrivs bland annat genom flertalet Familjecentrum i staden. Boendemiljön i staden är välskött, även i de socioekonomiskt svagare stadsdelarna. I samtliga av dessa stadsdelar har kommunen gjort satsningar på den yttre miljön och skapat aktivitetsytor för breda åldersgrupper. Upplåtelseformerna i stadsdelarna är välblandade och både allmännyttan och andra fastighetsägare tar ett stort ansvar för social hållbarhet och trygghetsskapande insatser.

2.2 Västerås som evenemangsstad

Västerås har en lång tradition av idrott på elitnivå och offentliga tillställningar och supporterskapet är stort. Även ungdomsidrotten är viktig i staden. Fotbollsklubben Skiljebo SK har sedan 1978 arrangerat Aroscupen, vilken år 2024 involverar över 650 barn- och ungdomslag på ett femtiotal fotbollsplaner i Västerås i början av sommarlovet. Västerås-Irsta handbollsförening arrangerar varje år Sveriges näst största inomhusturnering för ungdomar och samlar ca 400 lag med motsvarande 5 000 barn och unga under en helg varje vår.

Sedan 1978 arrangeras världens största bilträff i Västerås; Summer Meet. Evenemanget hålls på Johannisbergs flygfält, men cruising och andra kringarrangemang håller hela staden vaken. Västerås stad arrangerar också en musikfestival, Cityfestivalen, som lockar väletablerade artister och drygt 350 000 besökare under tre dagar. Stadens centrala placering i Mälardalen gör den också attraktiv för konferenser, bland annat väljer flera riksdagspartier att förlägga sina årskongresser i Västerås.

2.3 Socioekonomiska faktorer

En socioekonomisk beräkning av utanförskapskostnader i stadens stadsdelar visar att förutsättningarna skiljer sig kraftigt mellan de med högst och lägst värden. Västerås stad har gjort beräkningar av samhällskostnaden för andel hushåll med försörjningsstöd, öppet arbetslösa, ohälsotalet samt andel unga⁴ som varken arbetar eller studerar. Kartläggningen synliggör vilka stadsdelar och vilka socioekonomiska faktorer som är viktigast att arbeta med för att uppnå jämlika förutsättningar för stadens invånare.

Befolkningen i Västerås ökar och beräknas fram till år 2045 nå en befolkningmängd på 200 000 personer.⁵ Västerås har hållit en hög byggtakt vilket bidragit till att bostadsmarknaden under 2023 bedöms vara i balans. Trots detta var 15,5% av befolkningen i Västerås trångbodda under 2022. Trångboddheten⁶ är högre bland personer med utländsk

⁴ Unga i åldern 16-29 år

⁵ Statisticon, *Västerås stads befolkningsprognos 2021–2045*.

⁶ För att räkna ut hur många personer som är trångbodda används uppgifter om antal personer som är skrivna på en lägenhet och antalet rum i lägenheten. Till varje lägenhet ska det finnas ett rum som ingen sover i (vardagsrum) och max två personer per sovrum. Lägenheter där det bara bor en person behöver inget vardagsrum och kan aldrig vara trångbodda oavsett storlek.

bakgrund (27,2%) och bland hushåll med hemmaboende barn under 24 år (32,6%). Variationen är stor mellan olika bostadsområden och flest trångbodda finns i samma stadsdelar som enligt beräkningen av utanförskapskostnader ovan är de mest utsatta⁷. Prisökningen på bostadsmarknaden kan dock påverka trångboddheten i negativ riktning om fler hushåll än tidigare inte har råd att byta bostad. En farhåga är också att de områden som uppfattas som mindre attraktiva koncentreras av de som inte har råd att flytta vidare, det vill säga de med lägst socioekonomiska förutsättningar.

3 Kriminella nätverk

Detta avsnitt avser att beskriva hur kriminella gäng eller nätverk tar sig uttryck i Västerås, det vill säga hur den är organiserad och på vilket sätt den bedriver sin verksamhet. Den påverkar även våra stadsdelar och deras invånare genom till exempel att skapa otrygghet och i yttersta fall det som Polisen benämner *utsatta områden*. Brottslighet som beskrivs i avsnittet är skjutningar/sprängningar, vapenbrott och bilbränder. Det finns även en beskrivning av utbredningen av de som ingår i gängens nätverk samt uppgifter kring placerade ungdomar samt avhoppare.

3.1 Den kriminella nätverksstrukturen i Västerås

Under de senaste åren har polisen bedrivit ett framgångsrikt arbete i Västerås genom att lagföra flertalet ledande kriminella aktörer i det familjebaserade nätverk som länge styrte narkotikahandeln. I efterdyningarna av detta har flera lösa nätverk bildats där konflikter om till exempel narkotikamarknaden uppstått. Nätverken består till stor del av unga personer och ändrar sammansättning av personer på ett flyktigare sätt än förut. Polisen och socialtjänsten vittnar också om ett hårdare klimat där det grövre våldet tränger längre ner i åldrarna⁸.

BRÅs beskrivning⁹ av denna typ av kriminella nätverk stämmer väl överens med den situation som Västerås polis och kommun känner:

En övergripande slutsats, utifrån våra underlag, är att nästan alla identifierade nätverk fördelar makt, delaktighet och arbetsuppgifter genom strukturer där äldre förväntas styra över yngre. Styrningen är uppbyggd genom enskilda hierarkiska relationer mellan personer inom nätverkets olika ålderssegment och fungerar därmed inte i första hand som en organisation. Nätverkens strukturer utgörs i stället av olika hierarkiska förgreningar där lojaliteter uppåt (mot de "egna äldre") och en hård styrning nedåt (av de "egna yngre"), är basen för sammanhållningen.

Den våldsamma konflikten i grov organiserad brottslighet som under 2023 har utspelat sig i flera svenska städer har kopplingar även till Västerås. I Västerås bor personer som har

⁷ SCB, uttag från Västerås stads statistikdatabas, <http://statistik.vasteras.se>

⁸ E Nilsson Lundmark & I Nilsson, *Ensam är inte stark – att bygga samverkan från grunden*, 2022

⁹ BRÅ, *Rapport 2023:13 – Barn och unga i kriminella nätverk*, s 62

kopplingar till kringliggande städer, såsom Stockholm, Uppsala och Eskilstuna. Personer med hemort Västerås är dömda för grova våldsdåd i dessa städer.

3.1.1 CYLINDERMODELLEN

Polisen genomför kartläggningar av individer kopplade till nätverken i en modell som kallas *cylindermodellen*. Utifrån graden av insocialisering, typ av brottsaktivitet och inflytande, bedöms kapaciteten hos individen och vilken aktörskategori (A-D) de tillhör¹⁰. Definitionen ser ut enligt nedan och inbyggt i modellen följer en åldersfördelning där de äldre dominerar A och B och de yngre dominerar C och D.

- A. Äldre kriminella med förankring i boendemiljön som har en strategisk förmåga.
- B. Kriminella aktörer i boendemiljön som hanterar och bevakar kriminella intressen i området.
- C. Utåtagerande aktörer i boendemiljön som utvecklat problembeteenden och kopierar de äldres kriminella normer och beteenden. De är behjälpliga att hålla uppsikt och utföra tjänster.
- D. Riskgruppen i boendemiljön som har börjat utveckla normbrytande beteende och har hög exponering i boendemiljön genom att de ofta vistas på samma platser som de kriminella aktörerna.

I Polisregion Mitt, som består av Uppsala, Gävleborg och Västmanlands län, har följande antal aktörer rapporterats in totalt i cylindermodellen under åren 2019-2023¹¹.

Polisregion mitt	2019	2020	2021	2022	2023
antal aktörer totalt	448	391	986	1312	1252
andel under 18 år	15,6%	32,3%	28,2%	22,6%	17,9%
andel under 15 år	1,8%	8,2%	6,7%	3,7%	2,5%

Tabell 1: Antal registrerade aktörer i cylindermodellen i Polisregion Mitt, samt andelen av dessa som är under 18 år respektive under 15 år. Källa NOA.

Anledningen till att det totala antalet ökar med åren förklaras främst med att polisens IT-stöd för inrapportering utvecklats färdigt 2021, men till viss del också att polisens kunskap om personerna och nätverkens sammansättningar har ökat. I den lokala kartläggningen för Västerås kommun ser fördelningen mellan kategorierna A-D ut enligt nedan år 2023¹².

¹⁰ Definition enligt Polismyndigheten, *Lägesbild över utsatta områden, Regeringsuppdrag 2023*

¹¹ Polismyndigheten, NOA, *Cylinderaktörer 2019-2023, underlag.pdf* samt *PM A106.068/2023 – Cylindermodellen – information, 2023-09-28*

¹² Lokalpolisområde Västerås, feb 2024

- A: <10 personer
- B: 60 personer
- C: 156 personer
- D: 140 personer

I den nationella statistiken över cylindermodellen återfinns flickor/kvinnor bland ca 4% av totala populationen¹³. Åldersfördelningen bland flickor/kvinnor är lik den för pojkar/män. BRÅs slutsats utifrån sin studie om barn och unga i brott, är att det är ovanligt att flickor ingår i själva nätverket. Flickor och kvinnor utnyttjas främst för specifika sysslor, som transporter och förvaring av narkotika och vapen, men samhället och polisen riskerar att inte identifiera dem. Pojkar/män är överrepresenterade både som gärningsmän och offer vid brott kopplade till gängkriminalitet, enligt brottsstatistiken¹⁴.

3.1.2 NYREKRYTERING - INSOCIALISERING

BRÅ har studerat hur barn och unga involveras i kriminella nätverk¹⁵. De konstaterar att nyrekryteringen av unga till de kriminella nätverken i första hand drivs fram genom narkotikadistributionskedjor där "äldre" rekryterar "yngre". Nätverken är beroende av utvecklade kontaktnät och de har tillgång till illegala varor såsom narkotika och vapen. I rapporten framkommer också att initiala kontakter med nätverk förutsätter en närhet till eller en etablering i kriminella miljöer. I och med att involvering av nya personer också innebär en risk för nätverken, eftersöker de i första hand och accepterar barn och unga som redan begår mindre allvarliga brott tillsammans med jämnåriga, är synliga utomhus utan tillsyn i samma område som nätverket är baserat i, och/eller är närstående till nätverksaktiva¹⁶.

Hos socialtjänsten i Västerås har antalet anmälningar enligt Socialtjänstlagen 14:1§¹⁷ av barn och unga ökat där orsaken till aktualiseringen angivits som "kriminalitet". Måttet är något trubbigt, då den stora mängden anmälningar registreras med orsaken "oro för barn" eftersom man normalt vet ganska lite vad ärendet handlar om innan utredning gjorts. Orsakskoden "kriminalitet" anges främst då det tydligt framgår att det handlar om kriminalitet eller droger t ex. Nedan diagram visar det totala antalet anmälningar för barn och unga 13-20 år, samt andelen av dessa som registrerats med orsakskod "kriminalitet"¹⁸.

¹³ BRÅ, *Rapport 2023:13 – Barn och unga i kriminella nätverk*, 2023

¹⁴ [Kvinnors och flickors roll i den organiserade brottsligheten ska undersökas - Regeringen.se, 2024-04-18](#)

¹⁵ BRÅ, *Rapport 2023:13 – Barn och unga i kriminella nätverk*, 2023

¹⁶ BRÅ, *Rapport 2023:13 – Barn och unga i kriminella nätverk*, 2023, s 8

¹⁷ Myndigheters och verksamheters skyldighet att anmäla till socialtjänsten om de får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa.

¹⁸ Siffran motsvarar inte antalet barn/unga, eftersom samma barn/ung kan omfattas av anmälan vid flera tillfällen.

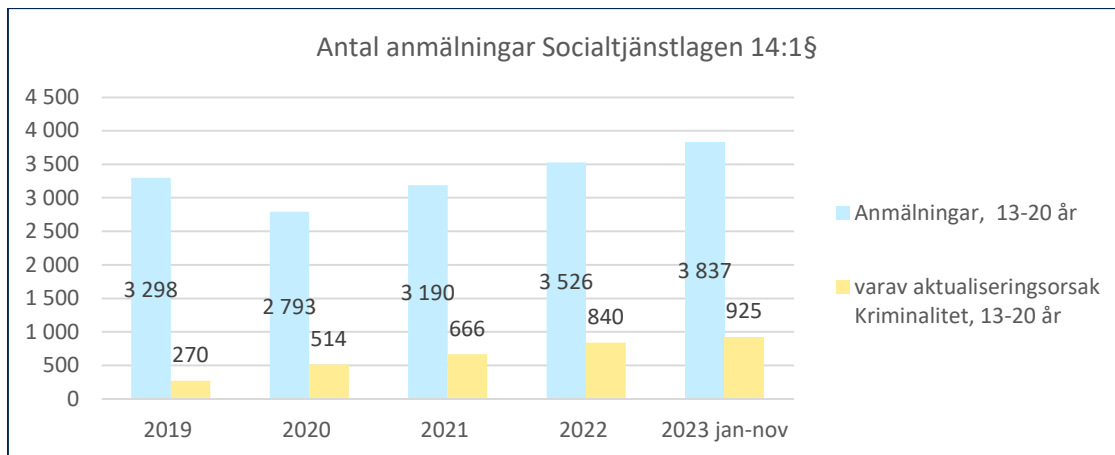

Diagram 1: Antal anmälningar enligt Socialtjänstlagen 14:1§ vid individ- och familjeförvaltningen Västerås stad, med delredovisning av aktualiseringsorsak "kriminalitet" för unga 13-20 år. Källa: Individ- och familjeförvaltningen Västerås stad.

Omräknat har andelen anmälningar med orsakskod "kriminalitet" för barn och unga 13-20 år ökat från att utgöra 8,2% av antalet anmälningar år 2019, till att utgöra 24,1% av antalet anmälningar år 2023 (jan-nov). I likhet med polisens ökade antal registreringar av aktörer inom cylindermodellen, kan en del av förklaringen till det ökade antalet anmälningar med orsakskod kriminalitet sannolikt härledas till att socialtjänsten ökat sin förmåga att identifiera kriminaliteten.

3.1.3 AVHOPPARE

En avhoppare definieras av Polisen som *en person som har valt att lämna organiserad brottslighet och som bedöms vara i behov av samhällets stöd och skydd för att fullfölja det.* I Västerås stad finns en fungerande verksamhet vid individ- och familjeförvaltningen för att stödja de som vill lämna ett kriminellt sammanhang. Antalet avhoppare enligt definitionen går dock inte att ange, då anledningarna att man söker stöd och skydd, och insatserna som beslutas, skiljer sig mycket åt mellan olika individer.

3.2 Stadsdelars utsatthet

Polisens Nationella operativa avdelning (NOA) definierar ett områdes utsatthet utifrån dess *socioekonomiska förutsättningar* kombinerat med hur stor den *kriminella inverkan* är i lokalsamhället. Den kriminella inverkan som NOA bedömer består av till exempel offentliga våldshandlingar som riskerar att skada tredje man, en narkotikahandel som bedrivs öppet eller utåtagerande missnöje med samhället – sådant som skapar otrygghet och leder till en minskad benägenhet att anmäla brott och att medverka i rättsprocessen. Flera stadsdelar i Västerås har socioekonomiska värden som bedöms vara allvarliga ur ett kriminologiskt perspektiv och ett område är klassat som "utsatt område" enligt NOAs definition; Bäckby¹⁹. I avsnitt 2.3 finns

¹⁹ Polismyndigheten, *Lägesbild över utsatta områden, Regeringsuppdrag 2023*

en beskrivning av de socioekonomiska förutsättningarna i Västerås och nedan följer en beskrivning av den kriminella inverkan i Västerås stadsdelar.

3.2.1 KRIMINELL INVERKAN I LOKALSAMHÄLLET

Polisen och Västerås stad gör gemensamt bedömningen att det finns flera stadsdelar i Västerås som har inslag av kriminell inverkan. Det finns områden där upplevelsen av tystnadskultur är starkare än i andra, exempelvis genom att benägenheten att anmäla brott eller be om hjälp av samhällsfunktioner upplevs lägre där. Det kan handla även om helt frivilliga stödinsatser från stadens familjecentrum, eller att be om åtgärder i boendet från sin hyresvärd. Det kommunala bostadsbolaget Mimer mäter också otryggheten bland sin personal som har direktkontakt med hyresgäster och den ökar. De ser öppen droghandel och märker av en ökande tystnadskultur bland boende²⁰. Polis och åklagare har svårare att utreda brott, även allvarliga sådana, på grund av tystnadskultur och rädsla hos vittnen²¹.

Social oro är också ett inslag som kan återfinnas i utsatta stadsdelar. En indikation på förekomsten av social oro kan vara antalet anmälda skadegörelsebrott genom bilbränder, där mörkertalet generellt kan anses vara lågt. I Västerås kommun har detta minskat de senaste åren, med en svag uppgång 2023, enligt nedan diagram²².

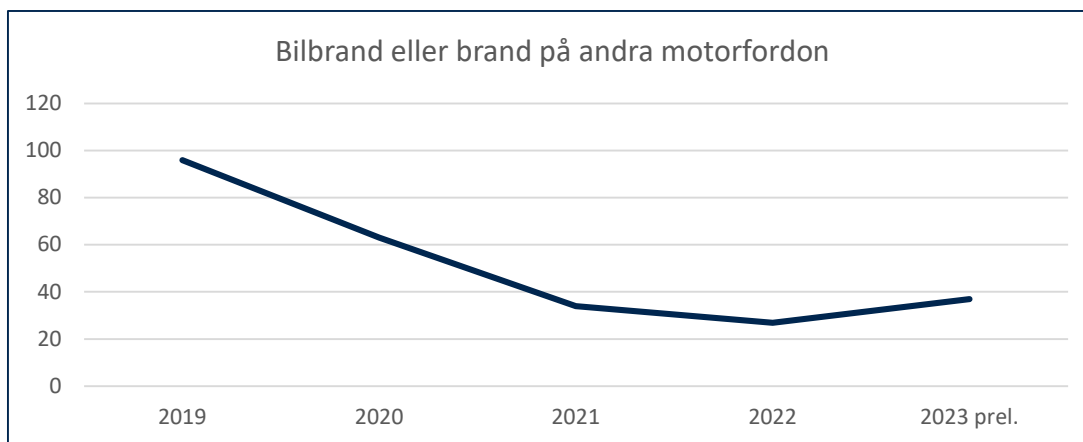

Diagram 2: Antal anmälda brott, skadegörelse inkl. grov BrB 12:1-2§, Västerås kommun. Källa: BRÅ

Västerås stad sammanställer en gemensam lägesbild tillsammans med Polisen och bostadsbolaget Mimer med flera i en metod som heter Effektiv Samordning för Trygghet (EST). Där delas varje vecka en lägesbild av händelser i den offentliga miljön i sex stadsdelar, i syfte att snabbt kunna omhänderta behov att öka tryggheten. Rapporteringen sker av personer som är verksamma i stadsdelarna, såsom bostadsvårdare, skolpersonal, förskolepersonal, hemtjänstpersonal, fältande socialsekreterare osv, och kompletteras med polisstatistik över

²⁰ Se vidare medborgarlöftet mellan Västerås stad och Polisen 2022-2023, KS Dnr 2022/00722

²¹ Svt.se/nyheter, Åklagaren: "Tystnadskultur hindrade utredning om Bäckbymord", publicerad 231026

²² BRÅ kriminalstatistik

anmälda brott. De stadsdelar som ingått längst i EST-samarbetet är Bäckby, Råby, Hammarby, Vallby och Pettersberg och sedan ingången av 2024 ingår även Skallberget. Samarbetet gör att till exempel polisresurser dynamiskt kan följa brottslig och otrygghetsskapande aktivitet och finnas på den plats där de för tillfället behövs mest. Effekten av detta syns direkt i efterföljande rapporteringsperiod. Nedan diagram visar antal rapporteringar per stadsdel 2023, med år 2022 som jämförelseår.

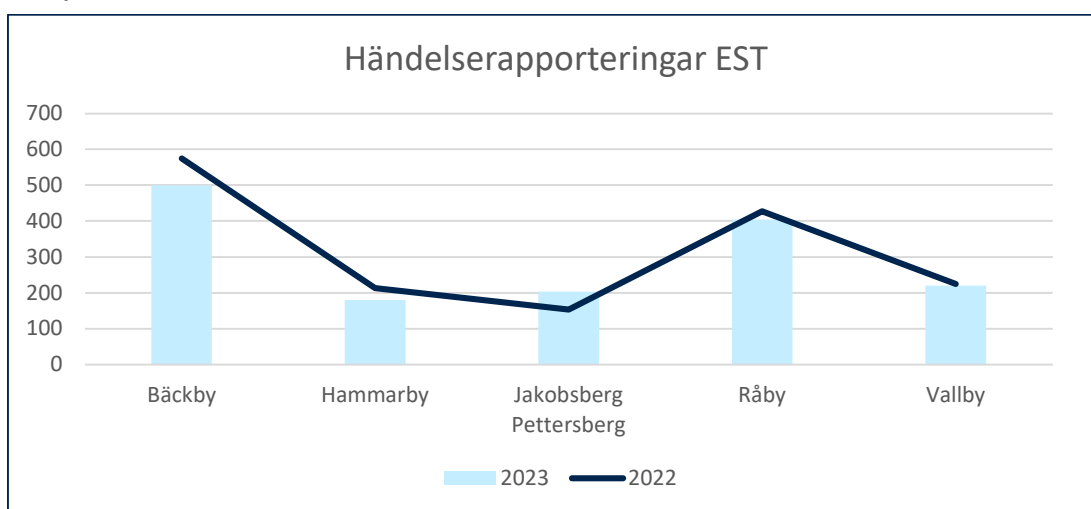

Diagram 3: Totalt antal händelser rapporterade i EST, uppdelat på stadsdelar. Händelsekategorierna utgörs av Skadegörelse, Incident mot anställd, Otrygghetsskapande samling av personer, Annat otrygghetsskapande eller ordningsstörande, Otrygg plats. Källa: Embrace

Polisen ser idag utmaningar med vissa offentliga platser i Västerås, såsom centrummiljöer eller torgmiljöer²³. Platserna med utmaningar finns i de västra stadsdelarna men även på platser i norra och östra Västerås. Det som utmärker dessa platser är den droghantering som frekvent sker på eller intill platserna. Gemensamt för de ovan nämnda platserna är att hanteringen av droger och samlingar av ungdomar och unga vuxna har medfört att de som besöker platserna upplever en otrygghet, vilket också Västerås stads trygghetsundersökning²⁴ visar.

I EST-rapporteringen återfinns samma mönster som det som polisen ser kring de offentliga platserna i dessa stadsdelar, där flest rapporterade händelser är i kategorin *annat otrygghetsskapande*, där misstänkt droghantering, stöld, inbrott, rån, våld med mera ingår. *Otrygghetsskapande samlingar* har dock minskat 2023 jämfört med 2022. I nedan diagram syns att den största minskningen är i stadsdelarna Bäckby och Råby. Polisens höga närvaro i de båda stadsdelarna har sannolikt bidragit till att samlingarna har minskat.

²³ E Nilsson Lundmark & I Nilsson, *Ensam är inte stark – att bygga samverkan från grunden*, 2022

²⁴ Västerås stad, *Trygghetsundersökning 2022 och Trygghetsundersökning 2023*

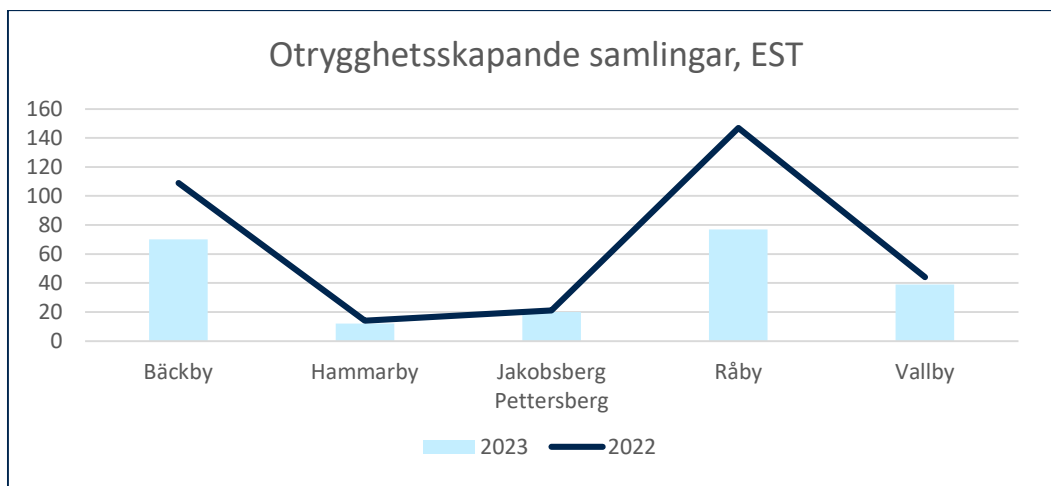

Diagram 3: Antal rapporter i EST av kategorin Otrygghetsskapande händelser, uppdelat på stadsdelar. Källa: Embrace

Den upplevda tryggheten i en stadsdel påverkas tydligt av de tillfällen då grova våldsdåd så som skjutningar eller sprängningar sker. Till exempel, vid tiden för Västerås stads trygghetsundersökning 2023 besköts en trappuppgång och en handgranat sprängdes i en av stadens stadsdelar. Resultatet från undersökningen blev att andelen i den stadsdelen som svarade att de var *ganska otrygga* eller *mycket otrygga* kvällstid, var 12,8% högre vid det tillfället än året innan²⁵.

3.3 Skjutningar och sprängningar

Västerås har drabbats av flera skjutningar och sprängdåd kopplade till kriminell nätverksmiljö under de senare åren. Lokalpolisområde Västerås uppgifter visar att följande antal skjutningar har skett i Västerås kommun och tabellen visar även antalet döda och skadade i samband med dessa.

Västerås kommun	2020	2021	2022	2023
Antal bekräftade skjutningar	9	13	15	16
antal dödade	1	0	1	3
antal skadade	2	8	7	5

Tabell 2: Antal bekräftade skjutning i Västerås kommun, varav antal dödade och skadade. Källa: Lokalpolisområde Västerås

Under 2023 skedde 53 fall av dödligt våld med skjutvapen i Sverige, vilket var 10 färre än året innan. Antalet dödade kvinnor och barn är fler än tidigare år och även om inte allt dödligt skjutvapenvåld eller alla dödade kvinnor och barn är relaterade till gängkriminalitet, förklaras

²⁵ Frågan som ställdes var "Om du går ut ensam sent en kväll i området där du bor, hur trygg eller otrygg känner du dig då?" Svarsalternativen var Mycket trygg, Ganska trygg, Ganska otrygg, Mycket otrygg, Går aldrig ut ensam sent på kvällen

ökningen till viss del av våldet i dessa konflikter. Samtliga dödade personer i tabellen ovan är dock män över 18 år.

En utveckling som syns i samband de kriminella nätverkens våldsdåd är att ungdomar som är placerade på HVB-hem eller SIS-institution på grund av kriminalitet, rekryteras och rymmer eller fritas för att utföra skjutvapendåd i andra städer²⁶. I Västerås finns exempel både på ungdomar som rymt eller fritagits och förts till andra städer för att utföra våldsdåd, liksom att ungdomar rymt i andra städer för att utföra våldsdåd i Västerås²⁷.

Gärningspersonernas ålder kan dock inte med lätthet bekräftas av brottsstatistiken, bland annat då gärningspersonen inte alltid är känd, vilket gör att den generella uppfattningen om att skyttarnas ålder sjunker **inte** kan styrkas av brottsstatistiken.

De kriminella nätverkens tillgång till både vapen och sprängmedel bedöms nationellt av Polisen vara god²⁸. Antalet anmälda vapenbrott gällande innehav ser ut enligt nedan diagram. Städerna som jämförs i diagrammet inkluderar Polisregion Mitts större städer (Gävle, Västerås och Uppsala) samt Eskilstuna kommun. Eskilstuna är en grannkommun till Västerås som drabbats förhållandevis hårt av skjutningar och statistiken på olagligt innehav av vapen kan därför vara av intresse.

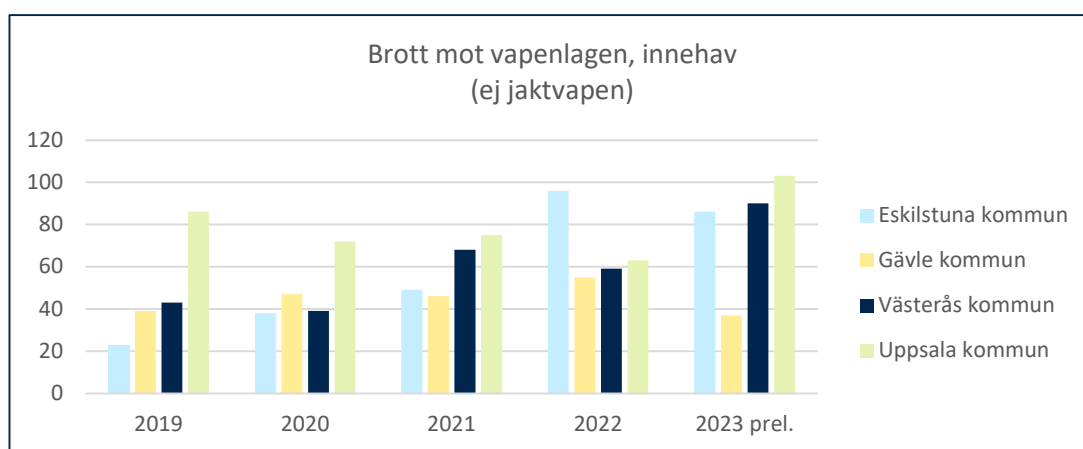

Diagram 3: Antal anmälda brott av innehav av pistol, revolver, kpist i Eskilstuna, Gävle, Uppsala och Västerås kommun. Innehav av jaktvapen ingår inte i datan. Källa: BRÅ kriminalstatistik

Uppsala dominerar anmälningsantalet i Polisregion Mitt, tätt följd de senare åren av Västerås. Eskilstuna skiljer sig när det gäller vilken typ av vapen som anmälningarna gäller. Registreringen av anmälda brott mot vapenlagen förändrades 2023 vilket gör att det sedan dess går att urskilja i statistiken hur många av anmälningarna av olagligt vapeninnehav som

²⁶ Polisen, [Snabbare larmkedja ska stoppa unga våldsförare | Polismyndigheten \(polisen.se\)](https://www.polisen.se/nyheter/240111), publicerad 240111

²⁷ Lokalpolisområde Västerås

²⁸ Regeringen, *Skr 2023/24:67 – Motståndskraft och handlingskraft – en nationell strategi mot organiserad brottslighet*, 2023, s 16

avser automatvapen. För Eskilstuna är andelen 3% och för de tre kommunerna i Polisregion Mitt är andelen mellan 10-12%.

I en jämförelse mellan samma städer ligger Västerås och Uppsala också högst vad gäller antalet anmälda brott gällande sprängningar under åren 2022 och 2023 (fullbordade och försök sammantaget).

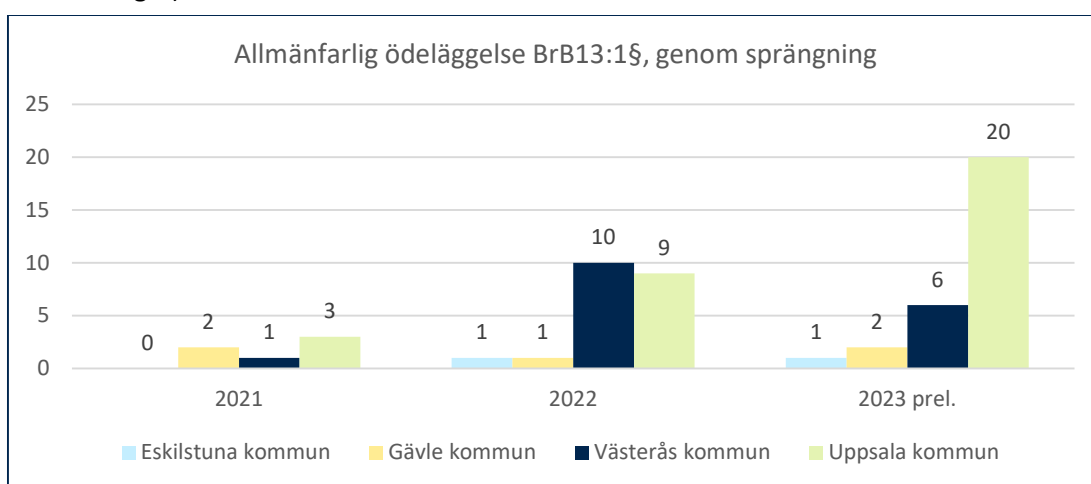

Diagram 4: Antal anmälda brott av allmänfarlig ödeläggelse genom sprängning (försök och fullbordade brott sammanräknat), fördelat på kommunerna Eskilstuna, Gävle, Västerås och Uppsala. Källa: BRÅ kriminalstatistik

Av Uppsalas 20 anmälningar 2023 i ovan diagram, är 6 stycken fullbordade brott och 14 stycken försöksbrott. Av Västerås 6 stycken anmälningar 2023 är 2 stycken fullbordade brott och 4 stycken försöksbrott.

Våldsutvecklingen i kriminell nätverksmiljö i Sverige har under 2023 utvecklats till ett mer hänsynslöst våldsanvändande, där våldet riktar sig i större utsträckning än tidigare mot anhöriga eller att gärningspersonerna tar fel på måltavla och angriper tredje person. Denna utveckling finns det exempel på även i Polisregion Mitt²⁹.

Under julhelgen 2023 inträffade en skjutning i krogmiljön i Västerås city. Denna typ av händelse är ovanlig i Västerås. Kriminella personer befinner sig i krogmiljön och narkotika finns också på krogen. I kapitel 5 beskrivs narkotikasituationen och kopplingen mellan narkotika och krogmiljön närmare.

3.4 Slutsats kriminella nätverk

Socioekonomiska faktorer och kriminell inverkan har ett samband enligt NOAs teoretiska grund för utsatta områden. Skyddsfaktorer för att ett område inte ska utvecklas till utsatt är att människorna som bor där lever under goda livsvillkor, vilket NOA beskriver som "robusta

²⁹ Polisregion Mitt, Informationsmöte SH FRIGG, 240207

familje- och boendeförhållanden och goda ekonomiska förutsättningar” – i motsats till utsatta livsvillkor, ”sårbara familje- och boendeförhållanden och ekonomisk marginalisering”³⁰.

BRÅ konstaterar att nyrekryteringen av unga till de kriminella nätverken i första hand drivs fram genom narkotikadistributionskedjor där ”äldre” rekryterar ”yngre”. Rapporten konstaterar också att de yngres initiala kontakter med nätverk förutsätter att de finns i närhet till nätverk eller att de redan är etablerade i kriminella miljöer. Nätverken utsätter också sig själva för en risk vid nyrekrytering, vilket gör att de i första hand eftersöker och accepterar barn som redan begår mindre allvarliga brott tillsammans med jämnåriga, är synliga utomhus i samma område som nätverket är baserat i, eller är närstående till dem. Flickors och kvinnors roll i nätverken är ett mindre utforskat område, men mycket pekar på att de har större betydelse än vi har kunskap om.

En utbredning av tystnadskultur är ett tecken på ett begynnande parallellsamhälle, vilket är en utveckling som både staden och polisen märker av i Västerås. De kriminella nätverkens tillgång till både vapen och sprängmedel bedöms nationellt av Polisen vara god och Västerås är i en situation idag där skjutningar och sprängdåd sker med viss regelbundenhet.

I det kortare perspektivet finns behov att begränsa tillgången på vapen och bereda möjlighet för kriminella individer att lämna nätverken och i det medellånga perspektivet att hindra nyrekryteringen. Det som tydliggörs ovan är också att förutsättningarna för människor i våra stadsdelar är avgörande för vilken framtid de och deras barn har möjlighet till. Socioekonomi, tillit och delaktighet spelar roll, liksom närvaro av vuxna som vågar återta arenan där barnen växer upp.

Nätverken drivs av narkotika samtidigt som de i en annan ände är en del av en större organiserad brottslighet som också försörjer sig genom välfärdsbrott och andra brottsupplägg. Mer om detta i senare kapitel.

4 Barn och unga

FN:s barnkonvention definierar barn som varje människa under 18 års ålder, om inte barnet blir myndigt tidigare enligt lag som gäller för barnet. Det är denna definition som är utgångspunkten i denna lägesbild och eftersom Barnkonventionen blev svensk lag 1/1 2020 beskrivs barnen som en särskild grupp i lägesbilden. Barn kan vara både offer och förövare och den som blir utsatt eller utsätter dem kan vara både andra barn och vuxna.

Detta kapitel inleds med ett avsnitt som beskriver risk- och skyddsfaktorer för barn att utveckla ett normbrytande beteende. Därefter ges en beskrivning av barn som brottsutsatta utifrån flera olika brottsområden och avslutningsvis följer ett avsnitt om barn och ungas delaktighet i brott. Barn i kriminella miljöer presenteras i kapitel 3.

³⁰ Guldåker & Gerell, *Implementering strategisk och lokal lägeskarta inom Polismyndigheten – en vägledning, PM version 20210301, 2021*

4.1 Risk- och skyddsfaktorer

Barn är en särskilt sårbar grupp eftersom deras livssituation i stor utsträckning påverkas av vårdnadshavare och andra vuxna som barnet ofta är i beroendeställning till. Det är även en särskilt viktig grupp när det gäller att förebygga brottslighet. Det finns forskning kring risk och skyddsfaktorer kopplat till normbrytande beteende.

Risikfaktorer är...

...beteenden, attityder, sociala relationer, händelser och socioekonomiska förhållanden vilka ligger till grund för möjligheten att en person utvecklar ett normbrytande beteende.

Skyddsfaktorer är...

...beteenden, intressen och relationer som fungerar som ett skydd vid utsatthet för negativa händelser eller missförhållanden och på så vis hindrar utvecklingen av normbrytande beteende.

Att ha flertalet riskfaktorer betyder inte per automatik att barnet kommer att få normbrytande beteenden, men människor i barns närhet skall vara särskilt uppmärksamma. Forskning visar att barn som i unga år har normbrytande beteende har en högre risk för långvariga problem. Några riskfaktorer för normbrytande beteende är att växa upp i fattigdom, ha sämre relation till sina föräldrar, varit utsatt för våld eller mobbing eller att inte klara grundskolan³¹. Ny forskning visar att barn som gått i förskola med hög kvalitet lyckas bättre i skolan, har bättre kunskapsutveckling samt bättre social utveckling³².

Nedan följer en beskrivning av barnen i Västerås stad med utgångspunkt i risk- och skyddsfaktorer. Enligt statistiska centralbyrån bodde det 37 443 barn upp till 19 år i Västerås stad under 2022. Av dessa barn var det 18 643 i ålder 0–9 år och 18 800 i ålder 10–19 år.

19% av alla invånare från 0–19 år har låg ekonomisk standard, motsvarande siffra i riket är 17,5%³³. Under 2022 var det sammanlagt 1823 hushåll i Västerås med ekonomiskt bistånd, av dessa hade 6,5% barn, vilket motsvarar 119 hushåll³⁴.

God relation till föräldrarna är en annan skyddsfaktor för barn och unga inte skall utveckla normbrytande beteende. Det finns många sätt att mäta det och det kan påverkas av många olika variabler. I undersökningen Liv och hälsa ung³⁵ 2022 ställer man frågan om barnen kan lita på sina föräldrar när det verkligen gäller. Där svarar 91% pojkar och 82% av flickorna att de

³¹ Socialstyrelsen, [Risk- och skyddsfaktorer för normbrytande beteende - Kunskapsguiden](#)

³² Forte, Almkvist & Björck, *Forskning i korthet: Förskolans roll för att främja psykisk hälsa*, 2023

³³ Kolada, 2024

³⁴ Enheten för ekonomiskt bistånd, Västerås stad, mars 2024

³⁵ Liv och Hälsa ung är en enkätundersökning som Region Västmanland genomför, riktad till barn i årskurs 7, 9 och 2 gymnasiet.

kan det. På frågan om föräldrar lyssnar på dem svarar 88% av pojkarna och 77% av flickorna ja. 95% av pojkarna och 88% av flickorna uppger att de känner sig trygga i sitt hem.

Som vi beskrivit ovan är förskolan en viktig faktor för barns positiva utveckling. I Västerås stad är det 84,6% av alla barn 0–5 år i Västerås som går i förskolan³⁶. I riket är siffran 85,8%.

Nationellt har förskolan fått ett utvidgat ansvar att öka inskrivningsgraden. Barn och utbildningsförvaltningen vid Västerås stad har därmed en lokal mätning för 2023 som visar att det just nu är 6% av alla barn som är 3 år gamla som inte går i förskolan, vilket motsvarar 175 barn. Det finns alltså en ökad risk för dessa barn att inte klara grundskolan.

Att avsluta grundskolan med behörighet till gymnasiet är ännu en av de viktigaste skyddsfaktorerna för motverka normbrytande beteende. Läsåret 2022/2023 hade endast 84,8% av de som slutade grundskolan behörighet till gymnasiet, nationellt var samma siffra 85,2%. Gruppen unga 16-29 år som varken arbetar eller studerar var år 2021 7,9% i Västerås³⁷.

Närvaro i skolan är en skyddsfaktor mot normbrytande beteende. Frånvarostatistik från kommunala skolor ger en bild av hur det såg ut under höstterminen 2023.

Årskurs	Antal grundskoleelever	Varav antal	Varav antal	Varav antal
		elever med >40% frånvaro	elever med >80% frånvaro	elever med >90% frånvaro
F-3	6 285	101	56	44
Åk 4-6	4156	80	18	12
Åk 7-9	3 343	266	39	19
Totalt	13 784			

Tabell 3: Frånvarostatistik för elever i kommunala grundskolor, Västerås stad, höstterminen 2023. Eleverna som är med i gruppen >90 finns även med i gruppen >40 och > 80 %. Källa: barn- och utbildningsförvaltningen Västerås stad.

Ovan registreras de elever som har frånvaro, sedan finns det en grupp barn som inte är i skolan över huvud taget. Eftersom det råder skolplikt i Sverige³⁸ har Västerås stad skolpliktsbevakning. Här registreras alla barn som inte är i skolan oavsett om de tillhör en privat eller kommunal skola. I februari 2024 fanns det 300 barn på skolpliktsbevakning³⁹. Innan barnet registreras på skolpliktsbevakningen har skolan under en längre tid försökt få kontakt med föräldrarna samt gjort ett antal myndighetsåtgärder, till exempel kontakt med socialtjänsten, Försäkringskassan och Skatteverket. Det kan antas att några av dessa barn är förda utomlands för uppfostringsresa, bortgift eller könsstympning, men det är oklart hur många barn som är i den situationen⁴⁰. Svårigheterna att veta vilka barn som är förda utomlands och utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck är ett nationellt problem.

³⁶ Kolada, 2024

³⁷ Kolada, 2024

³⁸ Skolplikt gäller grundskolan men inte gymnasiet, från det att barn är 6 år och kan gälla fram till 18 års ålder. [Skolplikt och rätt till utbildning - Skolverket](#)

³⁹ Barn- och utbildningsförvaltningen, mars 2024

⁴⁰ Se avsnitt 4.2.4 om hedersrelaterat våld och förtryck.

Jämställdhetsmyndigheten fick i mars 2024 ett uppdrag av regeringen att utreda och lämna förslag på hur ett nationellt inrapporterings- och uppföljningssystem för ärenden där barn eller vuxna har blivit bortförda kan utformas. Det handlar både om att kartlägga omfattningen av problemet och att systematisera uppföljningen.

4.2 Barn som brottsutsatta

Detta avsnitt inleds med en definition av våld, för att skapa förståelse för vid vilken utgångspunkt lägesbilden är framtagen. Därefter följer en beskrivning av skolan som brottsplats och sedan sambandet mellan barns våldsutsatthet och självbestämmande. De typer av brott som redovisas är hedersrelaterat våld och förtryck, våld mot barn och sexuella övergrepp. Barns utsatthet på nätet beskrivs under en egen rubrik.

4.2.1 DEFINITION AV VÅLD

I lägesbilden återkommer vi på olika sätt till begreppet våld och definitionen som avses är psykolog Per Isdals definition av våld:

Våld är varje handling riktad mot en annan person som genom denna handling skadar, smärtar, skrämmar eller kränker får denna person att göra något mot sin vilja eller avstå från något som den vill⁴¹.

Våld har många digniteter vilket visualiseras i nedanstående våldspyramid.

Figur 1: Våldspyramiden, föreningen MÄN, www.mfj.se

⁴¹ Per Isdal, *Meningen med våld*, 2001

Våldspyramiden belyser att det som många inte alltid tänker på som våld, men som har stor påverkan på barns liv, exempelvis trakasserier och mobbing, är ett steg vidare upp mot grövre våld. Alla former av våld kommer inte att redovisas i lägesbilden, men skolan som en särskilt viktig arena kommer att belysas både i det förebyggande arbetet och kopplat till barns utsatthet.

4.2.2 SKOLAN SOM BROTTSPLOTS

I grunden är skolan en skyddsfaktor för barns minskade risk att utveckla normbrytande beteenden, men skolan som arena har även blivit en mer utsatt plats. Några skolor i Sverige har varit utsatta för pågående dödligt våld (PDV). Skolverket har tagit fram en riktlinje för hur skolan skall vara förberedd om man utsätts för PDV. Västerås stads risk- och sårbarhetsanalys tar upp skolans risk att utsättas för PDV. Risken att någon skola i Västerås kommer att drabbas av PDV bedöms som "trolig", men det är svårt att bedöma när/var/hur det kan ske. Det är beslutat att *"det ska årligen genomföras en övning på någon skola i Västerås där polisen övar hanteringen av pågående dödligt våld tillsammans med Västerås stad, räddningstjänsten och sjukvården."*⁴² Alla förskolor och skolor i staden uppmanas att ha en handlingsplan för PDV.

I undersökningen Liv och hälsa ung får eleverna i årskurs 7, 9 och år 2 på gymnasiet frågan om de det senaste året blivit utsatta för våld eller kränkande behandling i skolan. I Västerås skolor var det år 2023 22% oavsett kön som svarar att de varit utsatta, siffran för flickor är 25% och för pojkar 19%. Den grupp som är mest utsatt är flickor i årskurs 7 där 31% uppger att de varit utsatta för våld eller kränkande behandling på skolan under senaste året⁴³.

Vidare frågar man om barnet känner sig trygg i skolan vilket 55% av eleverna upplever att de gör, för pojkar är siffran 66% och för flickor 44%. Resultatet för Västmanlands skolor i Liv och hälsa ung är att 52% av eleverna känner sig trygga. Skolinspektionen gör också elevundersökningar i Västerås stad och har kommit fram till liknande resultat.

Statistiken visar alltså att många elever inte upplever sig trygga i skolan. En förklaring kan vara att skolan är en plats där många blir utsatta för ett brott. BRÅ genomför en nationell skolundersökning om brott (SUB)⁴⁴. SUB genomförs i åk 9 på ett antal skolor i Sverige och år 2021 deltog 5 050 elever. Eleverna får frågan om var de utsatts för ett brott och där framgår tydligt att det är vanligt att ha varit utsatt i skolan, se nedan diagram.

⁴² Västerås stad, KS 2023/01093 – Risk- och sårbarhetsanalys Västerås kommun 2023, 2023

⁴³ Region Västmanland, Liv och hälsa ung

⁴⁴ BRÅ, Rapport 2022:5 - Skolundersökning om brott, 2022

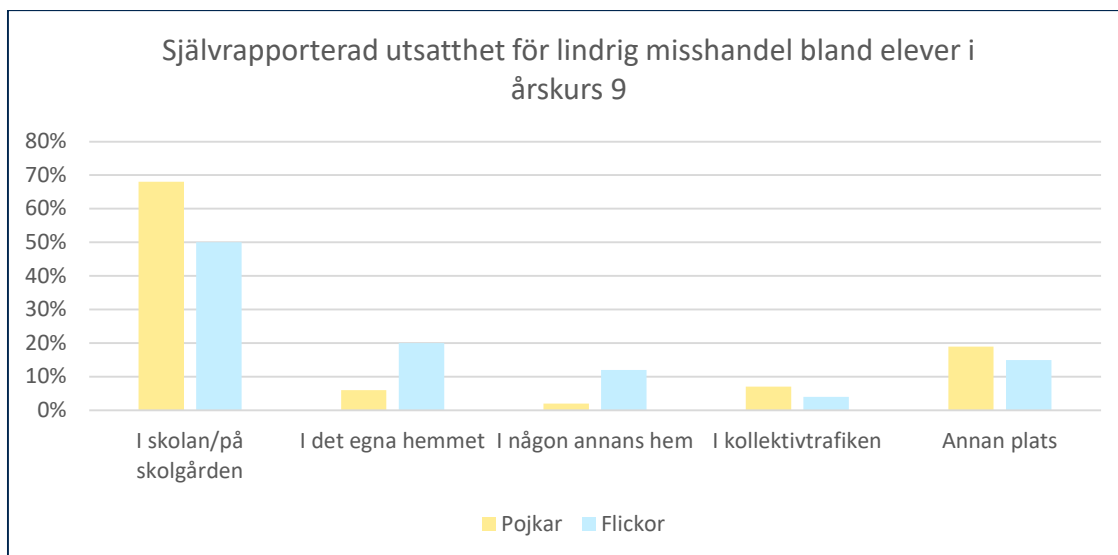

Diagram 5: Andel elever som rapporterat utsatthet för lindrig misshandel, årskurs 9, nationella siffror. Fördelning av brottsplats för det senaste brottstillfället under de senaste 12 månaderna, uppdelat på pojkar och flickor. Källa: Skolundersökningen om brott 2021.

Ovanstående diagram beskriver att utsatthet för lindrig misshandel är vanligast med skolan som brottsplats. För grov misshandel är det liknande resultat som ovan.

4.2.3 SAMBAND MELLAN VÅLDSUTSATTHET OCH SJÄLVBESTÄMMANDE

Det finns flertalet studier på nationell nivå om barn som brottsutsatta. En rapport som skiljer sig från andra publicerades år 2018 av Stiftelsen Allmänna Barnhuset⁴⁵.

Studien är en nationellt representativ elevenkätundersökning genomförd i årskurs 9 i grundskolan och årskurs 2 på gymnasiet. Studien kartlägger barns upplevelse av att få bestämma över sina egna liv. Barnen har fått svara på frågor om de får välja framtida partner, att studera vidare, vad de skall ha på sig och så vidare. Svaren jämförs i studien med de barn som uttrycker att de får bestämma själva. På frågan om att välja framtida partner så var det något fler flickor (2,6%) som rapporterade att de inte själva får välja framtida partner, än pojkar (2,1%), men skillnaden är inte statistiskt signifikant. Det finns ingen studie för Västerås stad som ställer exakt samma fråga, däremot gjorde Mälardalens universitet 2020/2021 en studie i kommunala gymnasieskolor där frågan ställdes om ifall man förväntas vänta med sex till äktenskapet. Det kan signalera att man lever under någon form av kyskhetsnorm och 7,4% av eleverna svarade att de förväntades vänta med sex till äktenskapet⁴⁶.

⁴⁵ Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Jernbro & Landberg, *Det är mitt liv – om sambandet mellan barnmisshandel o att inte få välja sin framtida partner*, 2018

⁴⁶ Mälardalens universitet, Lindberg, Korsell, Stier, Darvishpour, Kullberg, *Forskningsrapport 2022:1 – Kartläggning av våld i Västerås stad, Rapport 1 – Trygghetskapande och brottsförebyggande arbete*, 2021

Studien från Allmänna Barnhuset visar att den största gruppen av barn, oavsett kön, som inte får bestämma själva har en eller båda föräldrar födda utanför Norden. Kartläggningen visar även att de flesta barn som växer upp i Sverige inte utsätts för något våld alls från vuxna under uppväxten, men nästintill 9% har varit utsatta för tre eller flera olika former av våld. En särskilt utsatt grupp är de barn som inte får bestämma över sina egna liv. Det betyder inte att alla som inte får bestämma över sina egna liv är våldsutsatt, men det är en särskilt sårbar grupp⁴⁷.

Barnmisshandel definieras i studien som att en vuxen person utsätter ett barn för fysiskt eller psykiskt våld, sexuella övergrepp eller kränkningar – men också när den vuxna försummar att tillgodose barnets grundläggande behov. Nedan diagram visar relationen mellan utsatthet för barnmisshandel och möjligheten att välja sin framtida partner.

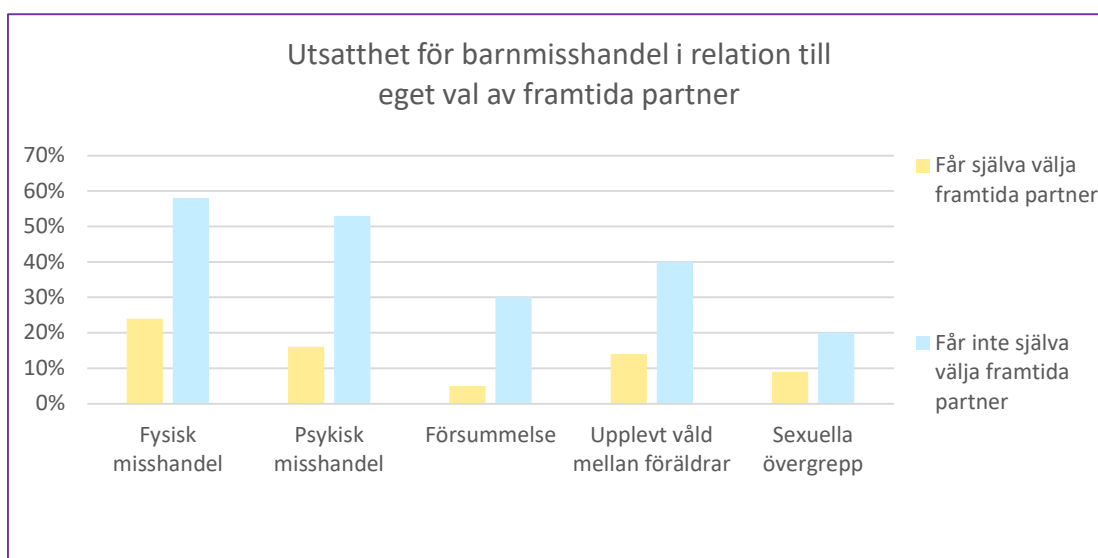

Diagram 6: Andel av de som själva får välja en framtida partner och de som inte får välja själva, som rapporterat att de utsatts för olika former av barnmisshandel, nationella siffror. Källa: Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2018

Sammantaget av de elever som inte får välja sin framtida partner hade 88% utsatts för någon form av barnmisshandel någon gång under uppväxten, jämfört med 42% av de som får välja framtida partner. Nedan tabell visar mer i detalj vilken form av våld de utsatts för.

⁴⁷ Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Jernbro & Landberg, *Det är mitt liv – om sambandet mellan barnmisshandel o att inte få välja sin framtida partner*, 2018

	Får själv välja framtida partner	Får inte själv välja framtida partner
Blivit dragen i håret eller örat	13%	34%
Klappats till med handen	14%	44%
Blivit kraftigt slagen med hand eller knytnäve	4%	21%
Blivit sparkad	3%	25%
Blivit bränd eller skållad (med het vätska)	0,5%	10%
Blivit klämd över strupen/halsen	3%	16%
Blivit slagen med käpp, skärp, linjal eller liknande	4%	28%
Blivit hotad med kniv eller skjutvapen	2%	15%
Blivit skadad med kniv eller skjutvapen	1%	9%

Tabell 4: Andel av de som själva får välja en framtida partner och de som inte får välja själva, som rapporterat att de utsatts för olika former av barnmisshandel. Källa: Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2018

Gällande sexuella övergrepp finns också skillnader mellan grupperna, även könsskillnader. Av de elever som inte själva fick välja sin partner hade 22% utsatts för sexuella övergrepp av en vuxen person (jämfört med 8,2 % av andra elever). Särskilt stor är skillnaden vad gäller pojkar som inte själva får välja framtida partner, drygt 14% hade utsatts för sexuella övergrepp i jämförelse med 1,7% av pojkar som själva får välja partner.

Nedan citat är hämtat ur undersökningen och beskriver forskarnas slutsats⁴⁸.

I kartläggningen framkommer inte bakgrunden till att eleverna begränsas i sina val, det vi vet är att det i stor utsträckning handlar om elever från familjer med sämre ekonomi och med föräldrar födda utanför Norden. Men det förekommer även att elever med föräldrar som fötts i Norden och har god ekonomi begränsas i sina val. Det är också vanligare att elever som inte får välja framtida partner rapporterar att deras föräldrar missbrukar alkohol eller narkotika, har en psykisk sjukdom och/eller har avtjänat fängelsestraff. Det gör att vi drar slutsatsen att det handlar om en heterogen grupp. Några exempel på sammanhang där det kan finnas vuxna som kan tänkas kontrollera sina barns val och möjligheter är familjer som invandrat från länder där det förekommer en traditionell hederskultur och arrangerade äktenskap, familjer som inte accepterar samkönade förhållanden, familjer med fundamentalistiskt religiösa uppfattningar och familjer med starka fördomar mot vissa grupper.

⁴⁸ Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Jernbro & Landberg, *Det är mitt liv – om sambandet mellan barnmisshandel o att inte få välja sin framtida partner*, 2018, sidan 20

4.2.4 HEDERSRELATERAT VÅLD OCH FÖRTRYCK

Hedersrelaterat våld och förtryck drabbar både barn och vuxna. Det hedersrelaterade våldet och förtrycket kännetecknas av att det oftast är kollektivt utövat av en hel familj eller klan. I Sverige är det sedan tidigare olagligt med könsstympning, äktenskapstvång och barnäktenskap. Vid misstanke om att ett barn skall föras utomlands för äktenskapsresa eller könsstympning kan utreseförbud utfärdas. Sedan 1 juni 2022 är det även brottsligt att utsätta någon för hedersrelaterat våld och förtryck.

Hedersrelaterat våld och förtryck handlar om att upprätthålla gemensamma normer och värdering som råder i den egna familjen/slakten eller ett större kollektiv. Det kan också handla om att upprätthålla familjen eller släktens anseende om det skadats⁴⁹. I fokus står kontrollen av flickors och kvinnors sexualitet. Valet av partner är inte individens eget val utan en angelägenhet för familjen eller hela slakten. Våldet och förtrycket drabbar både flickor och kvinnor samt pojkar och män och det är både män och kvinnor som är förövare. Ibland är en och samma person både själv utsatt och förövare, detta gäller inte minst pojkar och unga män. Utsattheten kan handla om att kontrolleras, tvingas leva med stora begränsningar och att utsättas för påtryckningar, hot och fysiskt våld⁵⁰.

Pojkar och unga män som är på väg in i kriminalitet kan skickas på uppfostringsresa, vissa kommer till en släkting och andra till ett uppfostringsläger. Barn som lever utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck kan även skickas i väg för att giftas bort eller könsstympas. I samband med att en skola uttrycker oro för barnet och pratar med föräldrar om att kontakta socialtjänsten eller barn och ungdomspsykiatri kan barn föras bort inom ett dygn⁵¹. Flertalet av de barn som inte kommer till skolan kan vi misstänka är förda utomlands. Mörkertalet är stort, flera bortföranden ser för utomstående ut som att familjen skall göra en resa, men när familjen sedan kommer tillbaka är inte alla barnen med hem. Familjer som saknar ekonomiska resurser att föra barn utomlands får hjälp av slakten och klanen. Socialtjänsten i Västerås stad ser allt oftare att unga som deltar i kriminella nätverk har vuxit upp i en hederskontext, men vi saknar forskning på området.

Kvinnlig könsstympning är en del av hedersrelaterat våld och förtryck och är ett brott mot mänskliga rättigheter. Världshälsoorganisationen (WHO) definierar det enligt följande:

Kvinnlig könsstympning omfattar alla kirurgiska ingrepp som rör borttagande delvis eller helt av de externa genitalierna eller annan åverkan på de kvinnliga könsdelarna av kulturella eller andra icke medicinska skäl⁵².

Tjejer och kvinnor i alla åldrar utsätts för detta men det vanligaste är att det sker hos barn under 18 år. Nationellt finns inga exakta siffror på hur många som är utsatta men

⁴⁹ Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck, www.hedersfortryck.se

⁵⁰ Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Jernbro & Landberg, *Det är mitt liv – om sambandet mellan barnmisshandel o att inte få välja sin framtida partner*, 2018

⁵¹ Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck, www.hedersfortryck.se

⁵² Socialstyrelsen, *Flickor och kvinnor som kan ha varit utsatta för könsstympning*, 2015

Socialstyrelsen gör en uppskattning att ca 68 000 kvinnor och flickor i Sverige kan ha utsatts för könsstymning och ca 13 000–23 000 flickor som lever i Sverige riskerar att utsättas⁵³.

Könsstymning kan skapa ett livslångt lidande och många söker vård och stöd för sina besvär.

Socialtjänsten i Västerås stad för statistik över inkommen orosanmälan, där man kodar orsaken till oron. Under 2023 var det nio orosanmälningar som kodades hedersrelaterat våld och förtryck, men siffran är inte tillförlitlig för att beskriva hur stor utsattheten i Västerås är.

Utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck kan finnas gömt bakom annan orsak till oro, till exempel att en anmälan kommer in som oro för barn i kriminalitet och senare visar det sig att hen även lever utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck. Det låga antalet koder för hedersrelaterat våld och förtryck visar snarare att kunskapen om problematiken inom staden är ojämn.

4.2.5 VÅLD MOT BARN

Sedan 1979 har det varit olagligt i Sverige att aga barn. Att upptäcka barn som utsatts för barnmisshandel förutsätter att barn själva berättar om sin utsatthet eller att andra vuxna ser barnet, förstår att den är utsatt för våld och gör en orosanmälan till socialtjänsten eller en polisanmälan. Det finns en fråga i Liv och hälsa ung där barnet får frågan om de själva blivit utsatta för våld i hemmet av en vuxen eller har ett syskon som blivit utsatt. Nedan diagram visar hur skolelever i Västerås kommun, flickor och pojkar, har svarat på frågan.

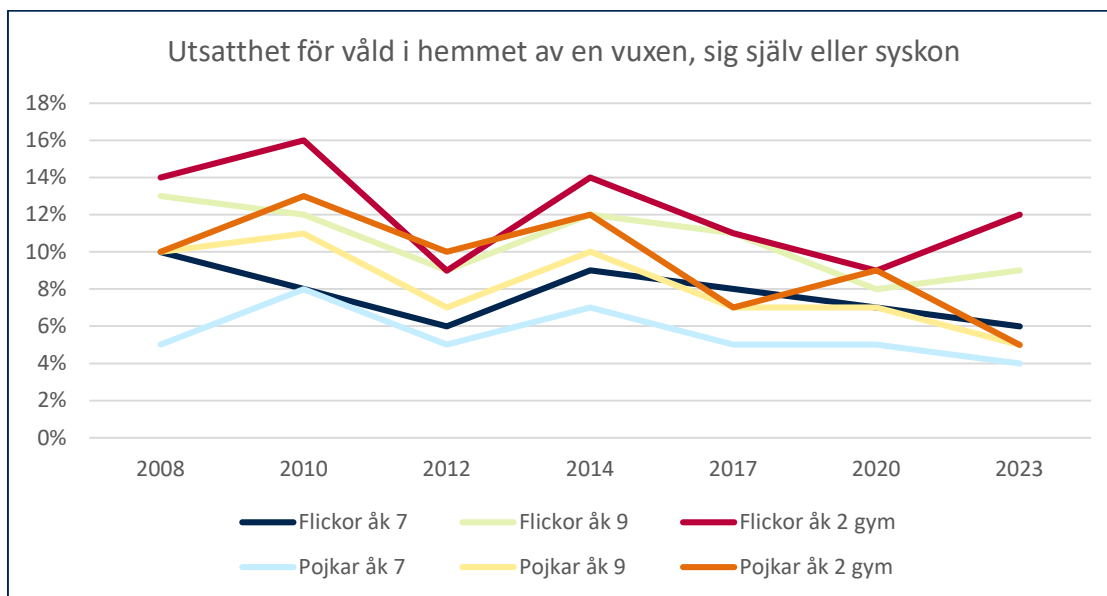

Diagram 7: Andel som svarat ja på frågan om de själva eller ett syskon någon gång har utsatts för våld i hemmet av en vuxen, fördelat mellan flickor och pojkar i olika årskurser, Västerås kommun. Källa: Liv och hälsa ung.

⁵³ Socialstyrelsen, meddelandeblad 2023-06-12

Undersökningen visar att andelen utsatta sjunker, men att det förändras med små skillnader mellan åren. Hos flickor i årskurs 7 har rapporterad utsatthet för våld i hemmet varierat mellan åren, det skiljer några procent upp och ner. År 2008 var det 10% rapporterad utsatthet och 2023 var det 6%. Pojkar i åk 7 har också små variationer från år till år. Högst rapporterad utsatthet hade de år 2018 med 8% medan det år 2023 var 4%. Det är små skillnader även för gymnasiet, oavsett kön, men den rapporterade utsattheten på gymnasiet är generellt högre än årskurs 7. År 2023 var siffran 12% för flickorna och 9% hos pojkarna⁵⁴.

I nedan diagram visas antal anmälda brott av misshandel mot barn under de senaste åtta åren. I diagrammet syns att anmäld misshandel mot barn ökat något under senaste två åren och att det var en nedåtgående trend under pandemin⁵⁵. Däremot rapporterades det inte någon egentlig nedgång av våld under pandemin utan slutsatsen är att färre barn blev upptäckta då de var hemma mer än tidigare. Detta innebär att färre andra vuxna såg dessa barn eftersom de inte var i skolan eller på fritidsaktiviteter som tidigare.

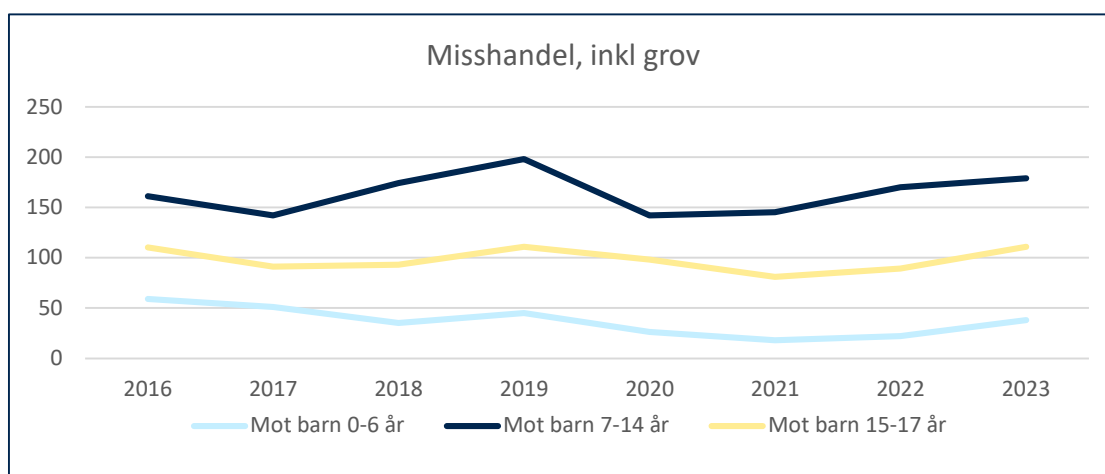

Diagram 8: Antal anmälda brott av misshandel (inkl grov) mot barn, fördelat på brottsoffrens ålder, Västerås kommun. Källa: BRÅ kriminalstatistik.

Forskningen visar att ett barn som bevittnar brott löper ökad risk för att drabbas av fysisk och psykisk ohälsa på både kort och lång sikt. För att stärka det straffrättsliga skyddet för dessa barn trädde det i juli 2021 in en ny brottsrubricering, *barnfridsbrott*, vilket innebär att det blev straffbart att utsätta ett barn för att bevittna vissa brottsliga gärningar i nära relation, såsom vålds- och sexualbrott. För att kunna dömas för barnfridsbrott krävs att gärningspersonen även döms för någon av ovanstående brott mot den vuxna, som barnet har bevittnat. Barnfridsbrott är ett nytt brott för att det ska finnas statistik att redovisa. Däremot ställs frågan i Liv och hälsa ung sedan 2006, om elever upplevt våld mellan föräldrar eller mellan en förälder och en

⁵⁴ Region Västmanland, *Liv och hälsa ung*

⁵⁵ Upprepad misshandel av en närstående kan rubriceras som fridskränkning och brottsstatistiken för detta brott riktat mot barn under 18 år återfinns under avsnitt 6.2.2, rubriken *Partnervåld*.

partner. Det är generellt en nedåtgående trend där den självrapporterade utsattheten första året sammanslaget oavsett ålder och kön var 10% och 2023 var samma siffra 4%. Skillnaden mellan könen är liten.

Barnahus Västmanland är en samverkansform mellan socialtjänsten, Åklagarmyndigheten, Polisen, Region Västmanland och Länsstyrelsen Västmanland. Målgruppen är barn upp till 18 år som misstänks vara utsatta för våld (främst i nära relation), sexualbrott samt barn som bevittnat våld. Barnahus använder samråd som metod, där alla berörda samlas och gör en planering och första bedömning av ärendet, till exempel om polisanmälan ska göras och om en social utredning ska öppnas. Att man har samråd betyder inte att någon faktiskt varit utsatt för ett brott eller att någon senare blir dömd, utan att det finns en misstanke eller orosanmälan som kommit in. Alla ärenden som inkommer till Barnahus blir inte heller samråd.

I Västerås kommun har det under de senaste fem åren varit mellan 154 och 248 samråd under ett år. I nedan diagram syns åldersindelning för det aktuella barnet för hela Västmanland.

Ålder på barnet	2019	2020	2021	2022	2023
0-6 år	172	120	150	111	131
7-12 år	175	130	143	137	156
13-18 år	101	92	74	90	95
Samtliga	446	342	368	338	382

Tabell 4: Antal samråd i Barnahus Västmanland fördelat på ålderskategorier för barnen som är föremål för samrådet. Källa: Barnahus Västmanland

Det är barn i de yngsta åldrarna som är vanligast att vara föremål för samråd. En anledning till det är att dessa barn oftast är upptäckta av en annan vuxen som sedan gör en orosanmälan, i äldre åldrar är det lättare att dölja sin utsatthet och det är oftast den unga själv som signalerar om sin utsatthet.

Barnahus för även statistik över barnens familjerelation till den misstänkta förövaren. Under 2023 har det varit 122 misstänkta mammor och 229 misstänkta pappor. Det är 12 barn som misstänks vara utsatta av styvpappa, 12 barn av styvmamma, 21 barn av familjehemsmamma eller av familjehemspappa, 10 barn av annan släkting, 32 barn av annan känd person och 18 barn av okänd person⁵⁶.

4.2.6 UTSATTHET PÅ NÄTET

Barn befinner sig allt mera på internet och blir utsatta även där. Liv och hälsa ung ställer frågan om att bli utsatt på nätet. Frågeformuleringen har ändrats genom åren, men innebörden har varit densamma. 2023 ställdes frågan om man varit utsatt på nätet, tidigare frågades om barnen varit utsatta "via dator, telefon eller surfplatta". Det är okänt om och hur det påverkat elevernas svar.

⁵⁶ Barnahus Västmanland, mars 2024

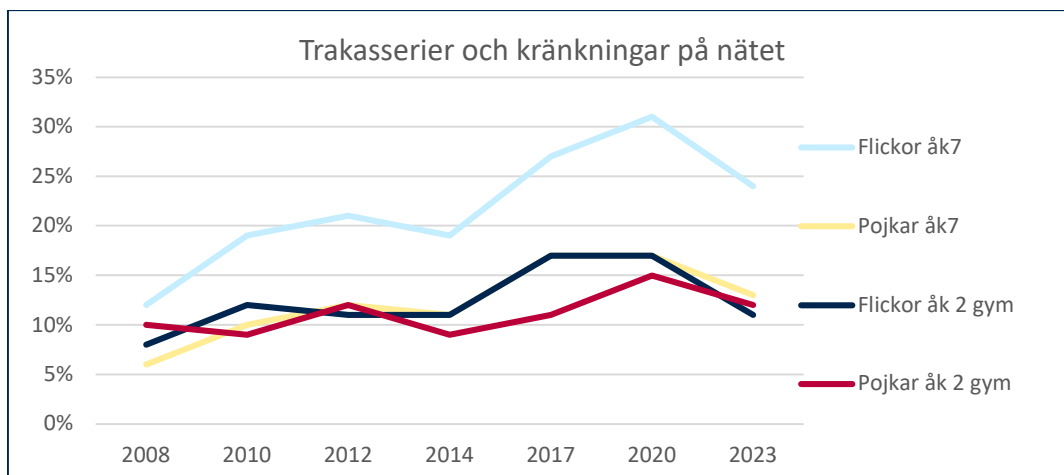

Diagram 8: Andel som rapporterat att de blivit utsatta för trakasserier och kränkningar på nätet, fördelat mellan kön och årskurs 7 respektive gymnasiet årskurs 2, Västerås kommun. Källa: Liv och hälsa ung.

Ovan diagram visar att det sker en ökning av utsatthet på nätet oavsett ålder. Den största ökningen har skett i årskurs 7, det är en fördubbling oavsett ålder. Vi ser att flickor (24%) är dubbelt så utsatta som pojkar (13 %) och har varit det sedan frågan började ställas. Nyss nämnda siffror är från Västerås kommun år 2023.

Allmänna Barnhuset har genomfört en nationell studie om utsatthet på nätet⁵⁷. Den genomfördes i årskurs 3 på gymnasiet och ställer även frågor om beteenden på nätet. Barn utsätts idag på flera sätt, bland annat sprids avklädda bilder och filmer på barn mellan andra barn. På frågan om barnen någon gång skickat en avklädd bild eller film svarar 37% att de gjort det. Det är vanligare att flickor gjort detta (43%) än pojkar (29%). Vanligast var det bland dem som varken identifierade sig som pojke eller flicka (46%). Vidare frågas vem barnen skickat bild eller film till och då uppger 75% att de skickat bilderna till en partner, 28% till en kompis och 2% till en vuxen de känner. 7% hade erfarenhet av att skicka till någon de inte visste vem det var. 28% hade skickat till någon de lärt känna på nätet.

I studien var det sammanlagt 1 200 elever som svarat att de hade erfarenheter av att skicka avklädda bilder eller filmer. Dessa elever fick även följdfrågan om de haft nätsex. Totalt svarade 20% att de lärt känna någon på nätet som de haft sex med online och 5,3% svarade att det hänt under de sista 12 månaderna. Av de 233 ungdomar som hade haft sex på nätet svarade 64 elever att de känt sig övertalade, pressade eller tvingad till den sexuella handlingen, något som kan betraktas som ett sexuellt övergrepp online. Att bli utsatt på detta sätt var vanligare bland flickor än bland pojkar.

⁵⁷ Stiftelsen Allmänna barnhuset, Svedin, Landberg & Jonsson, *Unga, sex och internet efter #metoo*, 2021

Vidare ställs även frågor om grooming. Den grupp som var mest utsatt för grooming är de som varken definierar sig som pojke eller flicka (44%), följt av flickor (38%) och sedan pojkar (11%)⁵⁸, se nedan diagram.

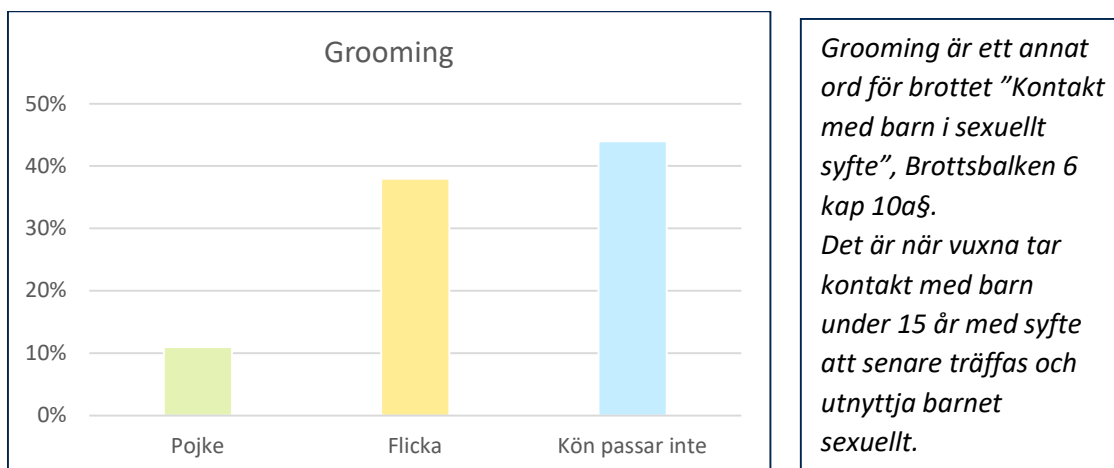

Diagram 9: Andel av elever i gymnasiet åk 3 som rapporterat att de utsatts för sexuellt kontaktförsök innan 15 års ålder av någon vuxen (grooming), fördelat mellan kön, nationella siffror. Källa: Stiftelsen Allmänna Barnhuset

Allmänna Barnhuset frågar även de som varit utsatta för övergrepp på nätet om de varit utsatta utanför nätet, vilket 69% svarar att de har varit.

BRÅ frågar också i sin skolundersökning om barnen någon gång lagt ut bilder eller filmer på internet med syfte att kränka någon. Det är små skillnader mellan pojkar (6,5%) och flickor (5,6%)⁵⁹.

4.2.7 SEXUELLA ÖVERGREPP

Sexuella övergrepp mot barn innebär att sexuella handlingar påtvingas ett barn av en annan person. Övergreppen kan vara både fysiska och icke-fysiska. Exempel på sexuella övergrepp är att utsätta barn för fullbordade samlag, att en vuxen berör barnets könsorgan, att barnet berör den vuxnes könsorgan eller via nätet tvinga barnet att utföra sexuella handlingar på sig själv. De flesta övergrepp begås av någon som barnet känner, som en förälder, släkting, bekant eller kompis⁶⁰.

Det finns ett stort mörkertal gällande anmälda brott av den här karaktären. Nedan diagram visar statistiken för ett antal olika sexualbrott mot barn.

⁵⁸ Stiftelsen Allmänna barnhuset, Svedin, Landberg & Jonsson, *Unga, sex och internet efter #metoo*, 2021

⁵⁹ BRÅ, *Rapport 2022:5 - Skolundersökning om brott*, 2022

⁶⁰ <https://barnahuslinkoping.se/for-dig-som-ar-foralder/sexuella-overgrepp/>

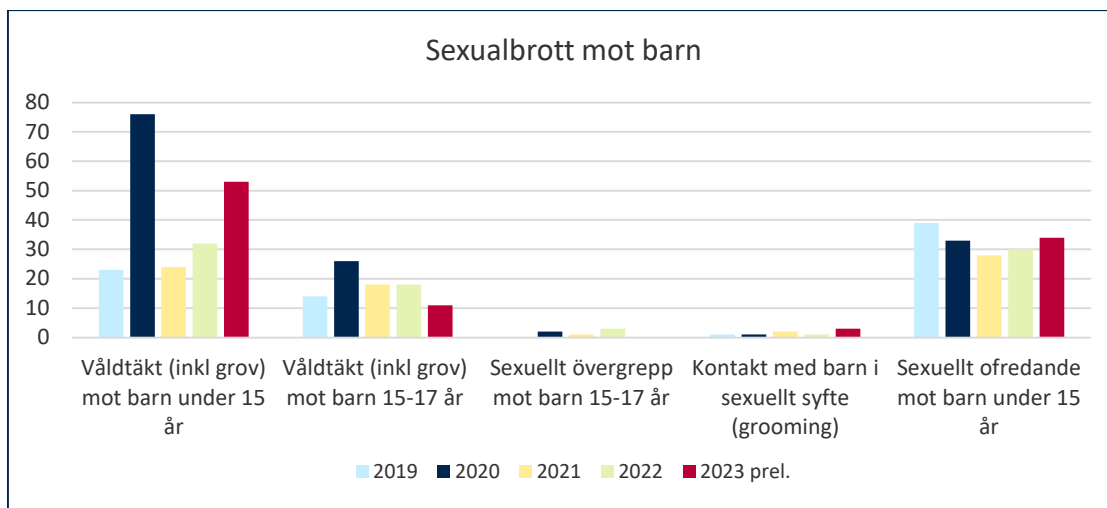

Diagram 10: Antal anmälda sexualbrott mot barn, fördelat mellan olika typer av brottskategorier, Västerås kommun. Källa: BRÅ kriminalstatistik.

Diagrammet visar att det är få anmälda brott gällande grooming, medan flera uppger sig utsatta⁶¹. Det är flest anmälningar i åldern under 15 år. Det framgår också tydligt att det handlar om en lägre anmälningsbenägenhet.

Självrapporterad utsatthet synliggörs på nationell nivå genom Skolundersökningen om brott. Den visar att det 2021 var 15% av alla tillfrågade elever som uppger att de utsatts för något sexualbrott under de senaste tolv månaderna. Andelen utsatta var dock betydligt större bland flickor (24%) än bland pojkar (6%). Andelen utsatta för sexuell handling genom tvång var 1,5% bland pojkar och 9% bland flickor. Skolundersökningen om brott ställer även frågan om brottsplats och nedan diagram visar att skolan/skolgården är den vanligaste brottsplatsen, oavsett kön.

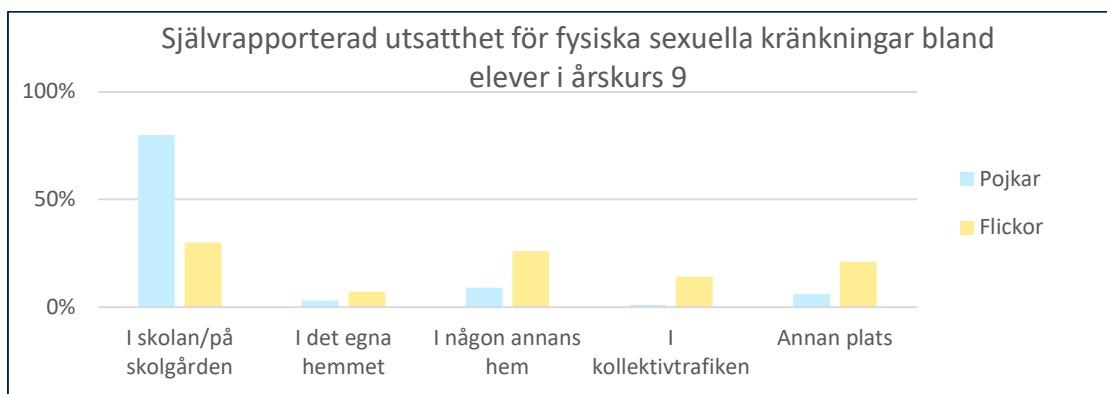

Diagram 11: Självrapporterad utsatthet för fysiska sexuella kränkningar bland elever i årskurs 9, nationella siffror. Fördelning av brottsplats för det senaste sexualbrottet under de senaste 12 månaderna, uppdelat på pojkar och flickor. Källa: Skolundersökningen om brott.

⁶¹ Se avsnitt 4.2.6 om barns utsatthet på nätet

Liv och hälsa ung visar en lokal lägesbild. Frågan ställs om barnen varit utsatta för en sexuell handling mot deras vilja. Frågan ställs endast till åk 9 och år 2 på gymnasiet och har varit med i undersökningen under de senaste tre åren, se nedan diagram.

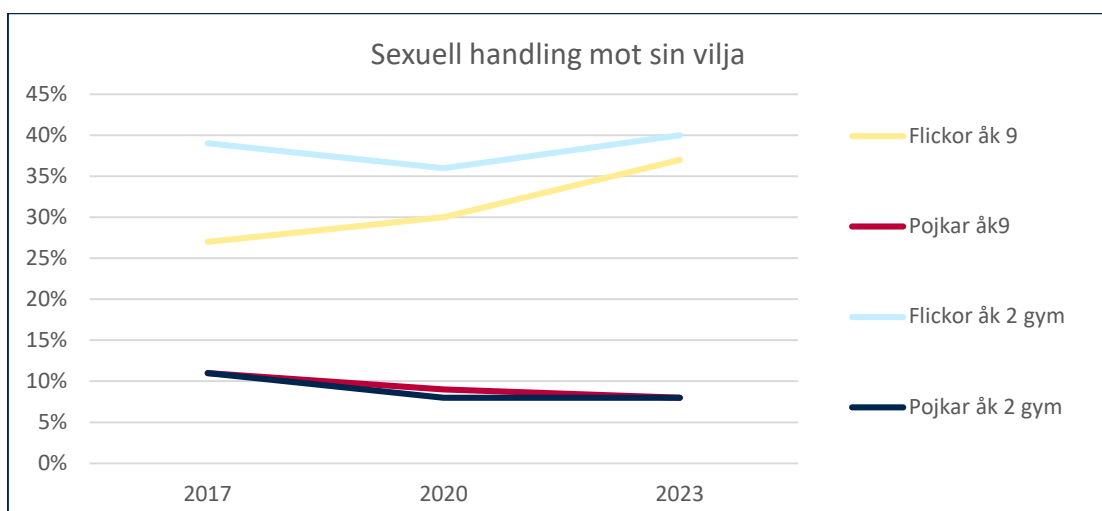

Diagram 12: Andel som rapporterat att de någon gång blivit utsatta för en sexuell handling mot sin vilja (tex någon tafsats på dig, skickat en ovälkommen nakenbild, tvingat dig att ta på dem, utpressat dig att skicka nakenbilder eller haft samlag mot din vilja), fördelat mellan kön och årskurs 9 samt gymnasiet årskurs 2, Västerås kommun. Källa: Liv och hälsa ung.

Sammantaget oavsett ålder var det år 2017 33% som varit utsatta, medan siffran för 2023 var 38%. Flickor har en tre gånger så hög självrapporterad utsatthet än pojkar, och flickor i årskurs 7 har också störst ökning, utsattheten går från 27% till 37% på tre år.

4.3 Barn och unga som begår brott

Barn som begår brott är inte något nytt samhällsfenomen, däremot ser vi i Sverige de senaste åren en ökning av barn som begår grövre brott, exempelvis mord. Detta är oftast kopplat till kriminella nätverk. Barns del i kriminella nätverk presenteras i kapitel 3.

Barn under 15 år är inte straffmyndiga vilket gör att brottsstatistiken för unga inte är representativ för att utläsa hur många av dem som faktiskt begår brott. Ofta är brotten även av typen att polis eller annan person skall upptäcka att brottet har begåtts för att det ska registreras och det gör också statistiken missvisande. Detta avsnitt beskriver därför i stället barns självrapporterade delaktighet i brott.

4.3.1 SJÄLVRAPPORTERAD DELAKTIGHET I BROTT

Den nationella Skolundersökningen om brott ställer frågor om eleven själv begått brott. Hälften av eleverna uppgav 2021 att de begått något brott (*stöldbrott, våldsbrott, skadegörelse eller narkotikabrott*) vid minst ett tillfälle under de senaste tolv månaderna, vilket utgör

ungefär samma nivå som under de övriga mätperioderna⁶². Nedan diagram visar hur eleverna i årskurs 9 rapporterat i undersökningen de senaste åren.

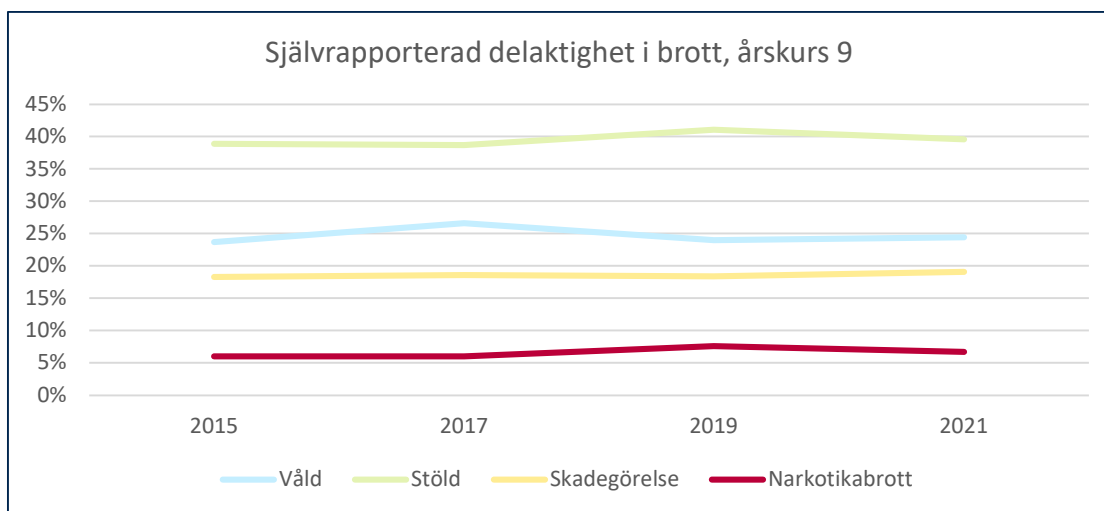

Diagram 13: Andel elever som rapporterat delaktighet i brott under de senaste 12 månaderna, elever i årskurs 9, fördelat på olika brottstyper, nationella siffror. Källa: Skolundersökningen om brott

Stöld är den vanligaste brottstypen för båda könen sammantaget, men samtliga brottstyper utom stöld är vanligast bland pojkar. Könsskillnaderna är relativt små vid narkotikabrott, men större vid våldsbrott och skadegörelse. Bland svenskfödda med två utrikesfödda föräldrar är det en något högre andel som har uppgett delaktighet i våldsbrott, skadegörelse och narkotikabrott, medan det för stöldbrott är vanligare bland svenskfödda elever med minst en svenskfödd förälder att ha uppgett delaktighet. Delaktighet i brott är också vanligare bland elever med skilda föräldrar och, framför allt, bland elever där familjen har svaga ekonomiska resurser.

Den vanligaste formen av våldsbrott, bland både pojkar och flickor, är att man slagit någon så att den fick ont, men inte så att händelsen föranledde behov av sjukvård. Här inkluderas våld mot såväl familjemedlemmar som andra personer. Ungefär var fjärde pojke (25%) och var femte flicka (21%) uppger att de begått denna typ av handling minst en gång under de senaste tolv månaderna.

Delaktighet i stöldbrott undersöks med hjälp av 15 frågor. De berör exempelvis om eleven har snattat, stulit från skolan, stulit en cykel eller bil, lurat till sig pengar eller köpt eller sålt en vara som var stulen. Samtliga frågor avser de senaste tolv månaderna. Totalt uppger 40% av eleverna 2021 att de begått någon form av stöld, 38% bland pojkar och 40% bland flickor. Sedan 2015 har andelen pojkar som uppgett delaktighet i stöldbrott varierat, utan någon tydlig trend (38–42 %), medan andelen flickor har ökat något över tid (från 37% 2015 till 40 % 2021). Den vanligaste formen av stöld bland pojkar är stöld från skolan (18%), följt av stöld i affär

⁶² BRÅ, Rapport 2022:5 - Skolundersökningen om brott, 2022

(17%) och stöld från hemmet (14 %). Vanligast bland flickor är stöld från hemmet (23%), följt av stöld i affär (18%) och stöld från skolan (16%). I enkäten framgår inte vad eleverna stulit.

Eleverna får även frågan om man begått skadegörelse vid minst ett tillfälle under de senaste tolv månaderna. Det är 19% av eleverna år 2021 som uppger att de har gjort det. Detta gäller 22% av pojkarna och 16% av flickorna. Det är ingen skillnad sedan undersökningen startade 2015.

Den vanligaste formen av skadegörelse bland pojkar (17%) är att med flit ha förstört egendom (till exempel en busskur, en gatlykta, ett fönster, någons cykel eller liknande), det näst vanligaste är att ha klottrat (10%). Bland flickor är det vanligast att ha klottrat (11%), följt av att ha förstört egendom (8%).

4.4 Slutsats barn och unga

Barnen är en särskilt viktig målgrupp i det tidigt förebyggande arbetet. Skyddsfaktorer som vi vet har en positiv inverkan för att barn inte skall utveckla normbrytande beteende behöver stärkas. Alla som finns runt barnen är viktiga på olika sätt. Statistiken visar att vi har ett antal barn som inte finns i vår förskola (ca 150) eller i grundskolan (ca 300) samt att det finns barn med problematisk skolfrånvaro. Vi kan inte med säkerhet säga att dessa barn kommer utveckla normbrytande beteende, men det är oroande att dessa barn inte finns inom den pedagogiska verksamheten. Nationella undersökningar visar att skolan/skolgården är den vanligaste brottsplatsen för barn. Lokal undersökning visar att endast 55% av tillfrågade barn i årskurs 7, 9 och 2 gymnasiet i Västerås känner sig trygga i skolan⁶³. Med utgångspunkt i att skolan är barnens arbetsmiljö är det oroande siffror.

Barn som utsätts för exempelvis misshandel eller sexuella övergrepp är i behov av samhällets skyddsnät för att bli upptäckta. Vi ser det tydligt i statistik över antal anmälda våldtäkter (inkl grov) mot barn. Gruppen under 15 år är betydligt högre än de över 15 år, oavsett vilket år vi tittar på. Vi kan anta att det till viss del beror på att äldre barn har lättare att dölja sin utsatthet och inte blir upptäckta av andra på samma sätt. Den självrapporterade utsattheten är högre än antalet anmälda brott.

Forskning visar att en särskilt utsatt grupp för både barnmisshandel och sexuella övergrepp är barn som inte själva får välja framtida partner. Dessa barn är utsatta för mer våld än andra barn och våldet är oftast grövre. Att inte få välja framtida partner brukar beskrivas som en varningssignal om att leva utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck. Det är en grupp som varit svårt att få fram lokal kunskap om. Ett exempel på det är socialtjänstens statistik från senaste året som visar att det inkommer få orosanmälningar där oron beror på misstankar om att barnet är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck och vi kan anta att mörkertalet är stort.

⁶³ Ovanstående statistik kring skolan/skolgården som brottsplats och trygghet i skolan gäller både kommunala och privata skolor.

En annan oroväckande utveckling är antalet barn som utsätts på olika sätt ”på nätet”. Liv och hälsa ung visar att flickor i årskurs 7 är en särskilt utsatt grupp och har den största statistiska ökningen. Utsatthet för sexuella övergrepp på nätet också har ökat. Det syns även en tydlig koppling till att de som varit utsatta för övergrepp på nätet även har varit det utanför nätet.

Barn under 15 år är inte straffmyndiga och därmed är statistiken för barn som begår brott svårt att få en heltäckande bild av. Självrapporterad delaktighet i brott har inte ändrat sig de senaste åren, inte heller kriminalstatistiken visar någon ökning. Däremot ser vi fler unga som begår grövre brott, som vi beskrivit i kapitlet om nätverkskriminalitet. Könsskillnaderna är små i den självrapporterade statistiken.

Att upptäcka barn som far illa ställer kunskapskrav på personer som möter barn, exempelvis lärare, idrottstränare, sjukvårdspersonal, polis och socialtjänsten. Att man har kunskap att se tecken på barns utsatthet, vågar fråga och har kunskap att föra tillitsfulla samtal med barn så de vågar berätta, men även att ge barn ökade kunskaper att förstå sin utsatthet och se att det finns hjälp att få. Föräldrarna är ytterligare en viktig skyddsfaktor för barnen och forskning visar på vikten av att erbjuda lättillgängligt föräldraskapsstöd.

5 Narkotika

I lagstiftningen⁶⁴ definieras narkotika som läkemedel eller hälsofarliga varor med beroendeframkallande egenskaper eller euforiserande effekter, som av regeringen har förklarats vara narkotika i enlighet med SFS 1999:43 Lag om ändring i narkotikastrafflagen (1968:64).

Svensk narkotikalagstiftning säger att ”all befattning med icke-medicinsk och icke-förskrivna användning av narkotika är förbjuden. Det är förbjudet att använda, inneha, sälja, framställa och förvara narkotika.”

Regeringen kom under våren 2023 ut med en ny skrivelse för det brottsförebyggande arbetet⁶⁵. I skrivelsen lyfts kopplingen mellan kriminaliteten och skadligt bruk eller beroende av alkohol, narkotika, dopning, tobak och spel om pengar (ANDTS). Försäljningen av narkotika är en ekonomisk motor för den organiserade brottsligheten. Det gäller också i viss mån försäljning av illegal tobak, alkohol och dopningsmedel. Narkotikahandeln och konkurrens om narkotikamarknader är också bidragande orsaker till konflikter, skjutvapenvåld och sprängningar i kriminella miljöer. Användningen av narkotika har en stor påverkan på den enskilda individen men även på samhället som helhet.

Det har forskats under en längre tid på risk- och skyddsfaktorer kopplade till alkohol och narkotika och det finns samband mellan tobak, alkohol, narkotika, doping och spel om pengar. Folkhälsomyndigheten ser exempelvis sambandet mellan att ha rökt cigaretter och sedan

⁶⁴ Narkotikastrafflagen (1968:64)

⁶⁵ Regeringen, *Skr. 2023/24:68, Barriärer mot brott – en socialpreventiv strategi mot kriminella nätverk och annan brottslighet*, 2024

provat cannabis. Alla delar av ANDTS kan ha påverkan på kriminalitet. Fortsättningsvis i detta kapitel beskrivs lägesbilden kring alkohol, narkotika och doping.

5.1 Attityder till narkotika

På senare år har forskning kring attityder till narkotika och främst cannabis genomförts. Folkhälsomyndigheten genomförde 2021 en nationell studie på den vuxna befolkningen⁶⁶. I nedan diagram synliggörs den upplevda risken för att skada sin hälsa vid användning av narkotika.

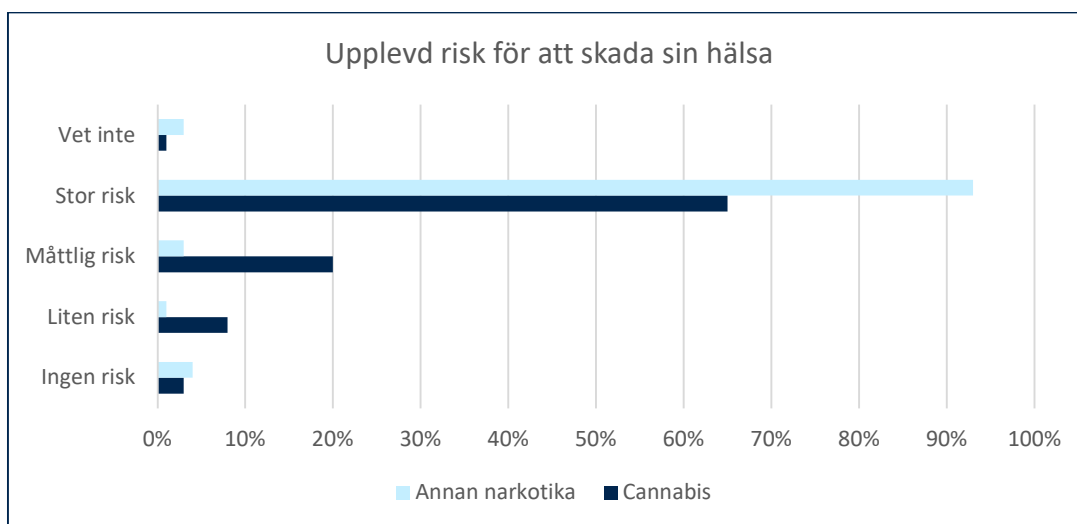

Diagram 14: Andel personer som upplever risk för att skada sin hälsa om de använder cannabis respektive annan narkotika varje vecka, år 2021, nationella siffror. Källa: Folkhälsomyndigheten

Undersökningen visar att cannabis generellt upplevdes som mer accepterat jämfört med annan narkotika, bland annat då det förknippades med fler fördelar och färre negativa konsekvenser. Exempelvis angav vissa av deltagarna medicinska aspekter som de uppfattade kunde motivera användning av cannabis. Samtidigt uppfattades cannabis inte som lika riskfyllt och beroendeframkallande, och effekterna som mildare och mer kortvariga, jämfört med annan narkotika.

Deltagarna fick även ta ställning till om de ansåg att cannabis och annan narkotika (till exempel kokain, ecstasy) borde vara lagligt eller olagligt att använda, se nedan diagram.

⁶⁶ Folkhälsomyndigheten, *Vuxnas attityder till cannabis och annan narkotika, 2023*

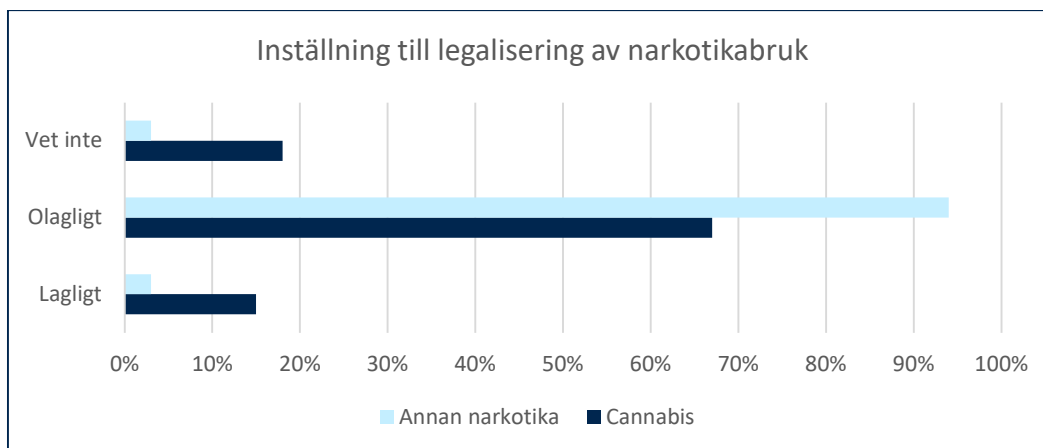

Diagram 15: Andel personer som anser att cannabis respektive annan narkotika borde vara lagligt eller olagligt att använda, år 2021, nationella siffror. Källa: Folkhälsomyndigheten.

De flesta ansåg att användning av cannabis respektive annan narkotika borde vara olaglig. Det var dock fler som ansåg att det borde vara lagligt att använda cannabis, jämfört med annan narkotika. Det var också relativt många som inte visste om de tyckte att cannabis borde vara lagligt eller olagligt att använda.

I enkäten ingick frågor om deltagarnas inställning till att själv använda cannabis och annan narkotika (till exempel kokain, ecstasy). Det fanns även frågor om inställningen till andras användning av dessa substanser. De flesta hade en mycket negativ inställning till både egen och andras användning av cannabis och annan narkotika. Det var dock fler som uppgav en mycket negativ inställning till att själva använda narkotika jämfört med andras användning. Att deltagarna uttrycker att man inte bryr sig lika mycket om andras användning kan bidra till att de som använder narkotika kan vara mer öppna med det idag än tidigare.

5.2 Narkotika i krogmiljö

STAD (*Stockholm förebygger alkohol- och drogproblem*) presenterade 2023 en rapport om narkotikasituationen i krogmiljö⁶⁷. Den bygger på intervjuer med krogpersonal, polisen och kommunanställda. Undersökningen visar att 42,3% av krogpersonalen upplever att det finns mer narkotika på krogen idag än för fem år sedan och 67,3% rapporterar att de under senaste året sett narkotikapåverkade gäster på krogen i den stad/på den ort de arbetar. 74,8% anser att påverkade gäster alltid skall avvisas från krogen. Nästan var tionde respondent anger eget bruk under senaste året. Totalt anser 70,2% att narkotika ska vara olagligt i samma utsträckning som idag.

⁶⁷ STAD, Kvillemo, Gustafson, Feltmann, Gripenberg & Elgán, *Rapport nr 78 – Narkotikasituationen på krogen i sju län, Kartläggning och preventiva insatser*, 2023

5.3 Egenrapporterad användning av narkotika

Nedan redovisas data från undersökningar som genomförts för att kartlägga användning av narkotika utifrån egenrapportering. Avsnittet delas in i barn och ungas egenrapportering och vuxnas egenrapportering.

5.3.1 BARN OCH UNGA

Liv och hälsa ung⁶⁸ är en skolundersökning som går ut till barn i årskurs 7, årskurs 9 och årskurs 2 på gymnasiet. År 2023 var svarsfrekvensen 85%, vilket är en hög svarsfrekvens. Sedan ett antal år ställs frågan om hur många som druckit alkohol minst en gång i månaden de senaste 12 månaderna, vilket redovisas i nedan diagram.

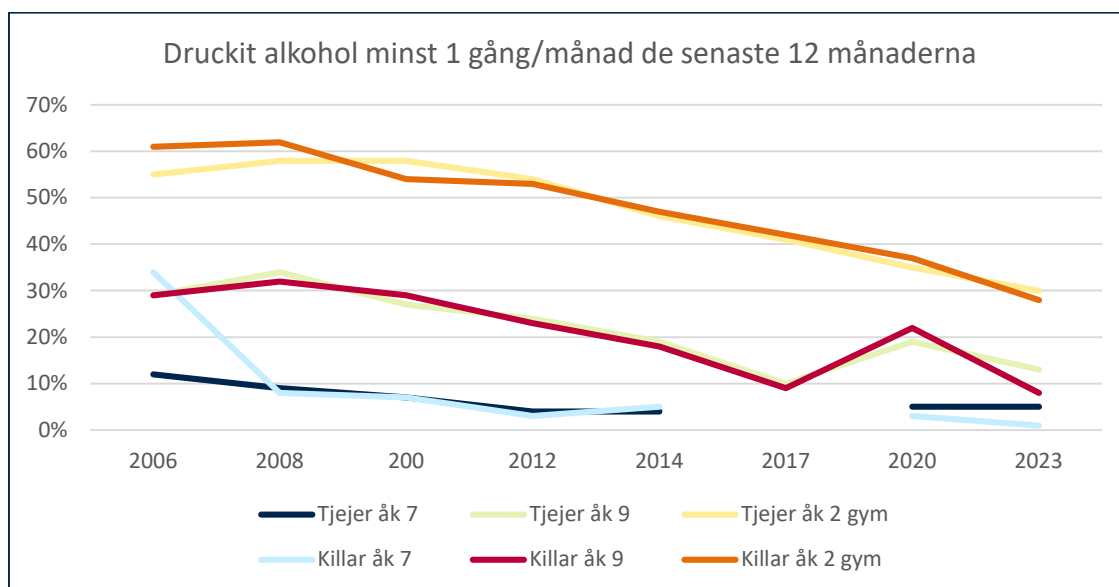

Diagram 16: Andel elever som rapporterat att de druckit alkohol minst en gång per månad de senaste 12 månaderna, Västerås kommun. Mätvärde för åk 7 år 2017 saknas. Källa: Liv och hälsa ung.

Det framgår en kraftig minskning i alla åldrar. Den största minskningen står pojkar i åk 7 för, då de sjunkit från 34% år 2006 till 1% år 2023. För tjejer åk 7 är motsvarande siffra 12% år 2006 och 5% år 2023. Vi ser även tydliga minskningar i övriga åldrar.

Frågan ovan visar om eleven har druckit alkohol regelbundet under senaste året, men den säger ingenting om mängd eller påverkansgrad. Det finns även en fråga om eleven har druckit sig berusad minst en gång i månaden de senaste 12 månaderna. Även här syns kraftiga minskningar i alla åldrar. Pojkarna minskar mer än flickorna och den största minskningen sker i åk 2 på gymnasiet där 53% av pojkarna år 2006 uppger att de druckit sig berusade minst en gång i månaden senaste 12 månaderna, och motsvarande siffra år 2023 är 21%. För flickor sjunker siffran från 48% år 2006 till 23% år 2023.

⁶⁸ Region Västmanland, Liv och hälsa ung

Eleverna får även frågan om de någon gång använt narkotika. De kan inte svara på vilken typ av narkotika eller hur ofta de använt den. Det finns marginella skillnader mellan åren, men siffran har en nedåtgående trend under de senaste åren, se nedan diagram.

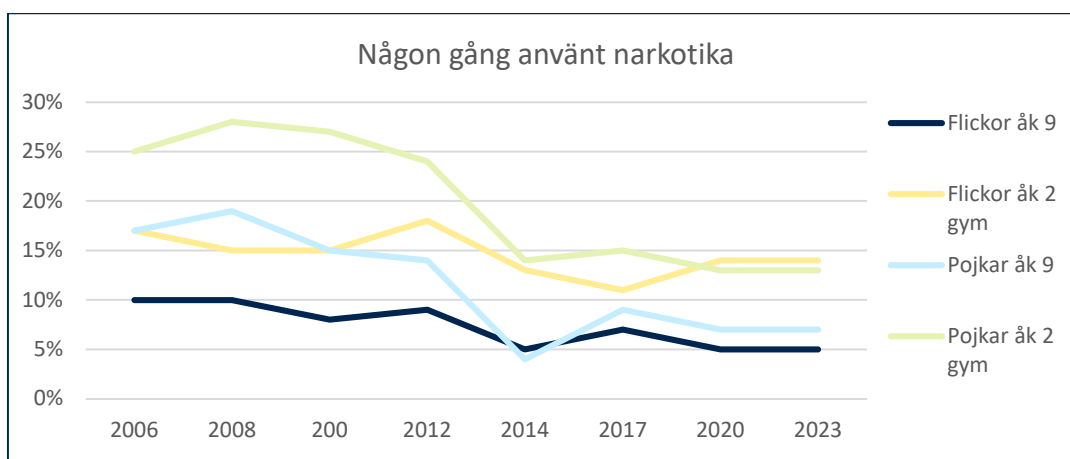

Diagram 17: Andel elever som rapporterat att de någon gång använt narkotika, Västerås kommun. Källa: Liv och hälsa ung.

Det ställs ingen särskild fråga i Liv och hälsa ung gällande doping. Däremot ställer Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN, frågor om detta i sin nationella skolundersökning. År 2022 angav 1% av elever i årskurs 9 och år 2 på gymnasiet att de någon gång använt anabola androgena steroider (AAS)⁶⁹.

Skolundersökningen om brott⁷⁰ ställer frågan till elever om de begått narkotikabrott. 7% av eleverna anger att de begått narkotikabrott under 2021, siffran är likvärdig oavsett kön. Av de som själva uppger att de begått ett narkotikabrott har den största delen uppgett att de har provat hasch eller marijuana (4,8% bland pojkar och 5% bland flickor). Det är en något större andel flickor som uppger att de provat någon annan form av narkotika än pojkar (3,4% respektive 1,8%) Det är ovanligt att elever uppger att de sålt någon form av narkotika, men andelen är större bland pojkar än bland flickor. Totalt uppger 1,8% av pojkarna att de har sålt hasch eller marijuana och 1,2% att de har sålt någon annan narkotika, medan motsvarande siffror bland flickor är 0,9% respektive 1%.

5.3.2 VUXNA

Vuxnas användning av alkohol och narkotika återfinns genom självrapportering i Liv och hälsa⁷¹. Den riktar sig till åldern 16–84 år och jämförelser är möjliga med andra likvärdiga län,

⁶⁹ Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, *Nationella skolundersökningen*, 2022

⁷⁰ BRÅ, *Rapport 2022:5 – Skolundersökningen om brott*, 2022

⁷¹ Region Västmanland, *Liv och hälsa*

de så kallade CDUST-länen⁷². Vuxna får svara på flera frågor om alkohol. I nedan diagram synliggörs vuxnas riskkonsumtion av alkohol genom AUDIT-C⁷³.

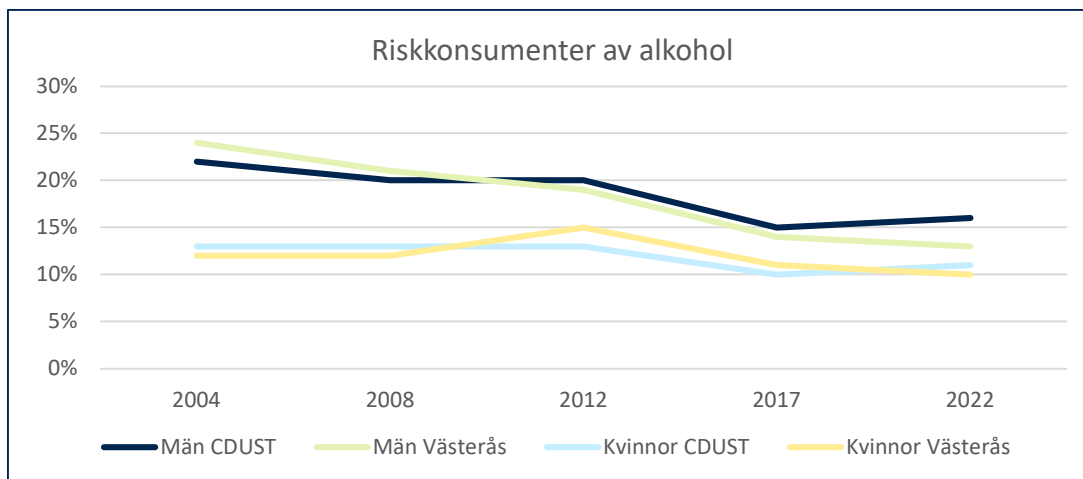

Diagram 18: Andel riskkonsumenter av alkohol enligt AUDIT-C, fördelat på kön respektive CDUST-länen och Västerås kommun. Källa: Liv och hälsa.

Diagrammet visar tydligt att riskkonsumtionen hos män har sjunkit till hälften medan kvinnor är kvar på samma nivå som 2004.

Sedan 2012 ställs frågan i Liv och hälsa om man använt cannabis under senaste året. Resultatet skiljer sig endast någon procent upp och ner, år 2022 svarade 4% av männen och 1% av kvinnorna (totalt 3%) att de använt cannabis senaste året, vilket inte heller skiljer sig från CDUST-länen, se nedan diagram.

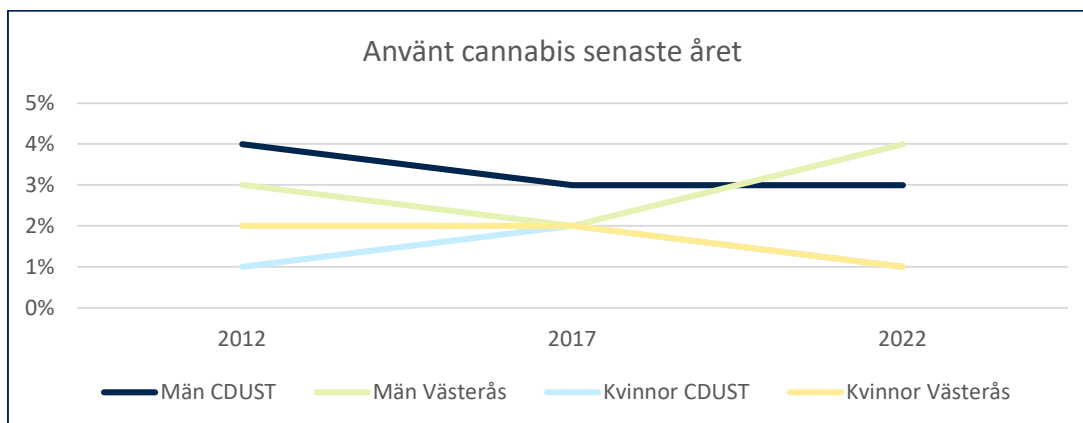

Diagram 19: Andel som rapporterat att de använt cannabis senaste året, fördelat på kön respektive CDUST-länen och Västerås kommun. Källa: Liv och hälsa.

⁷² CDUST är länsbeteckningarna och motsvarar Uppsala län, Södermanlands län, Västmanlands län, Värmlands län och Örebro län.

⁷³ AUDIT-C är ett av Socialstyrelsen rekommenderat självskattningsformulär med fokus på konsumtion (mängd och frekvens).

Undersökningen utökade år 2022 frågan om cannabis till att även fråga om man *någon gång* använt cannabis. Bland män är det 14% och kvinnorna 7% (totalt 11%) som svarar att de har det. Siffrorna för CDUST-länen skiljer sig inte åt från Västerås kommun.

2022 var även första året som frågan ställdes om man någon gång använt receptbelagd medicin (narkotikaklassade läkemedel till exempel Tramadol eller benzodiazepiner) på annat sätt än läkaren ordinerat. Av männen är det 7% och av kvinnorna 4% (totalt 5%) som svarar att de har det. Inte heller här skiljer sig Västerås kommun från CDUST-länen.

5.4 Statistik narkotikabrott

Brottsstatistiken är som tidigare nämnts behäftad med mörkertal, eftersom narkotikabrott förutsätter att någon upptäcker brottet. För unga under 15 år, som inte är straffmyndiga, saknas brottsstatistik helt. För Västerås kommun ser dock antal anmälda narkotikabrott ut enligt nedan diagram⁷⁴.

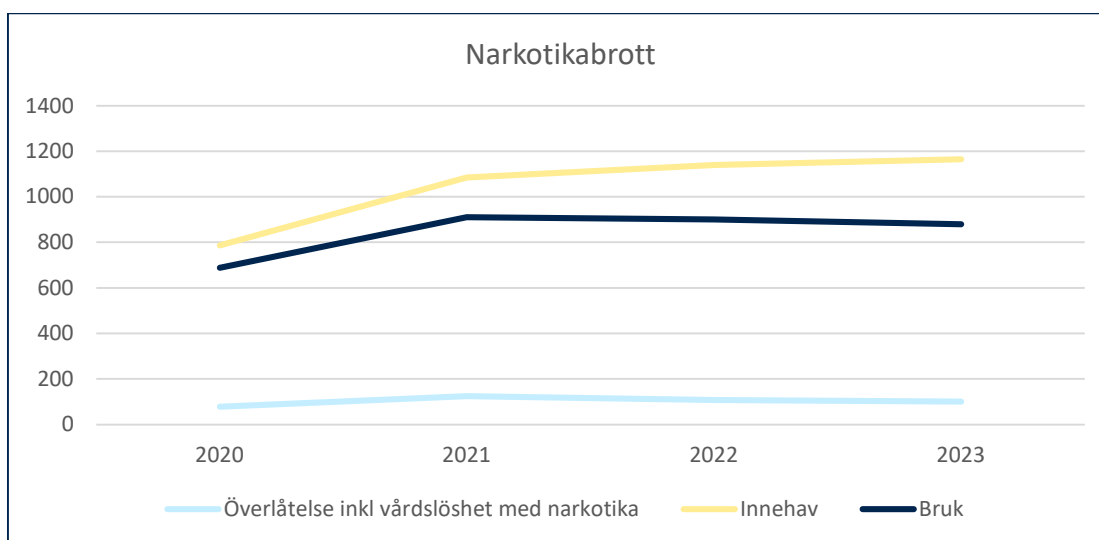

Diagram 20: Antal anmälda narkotikabrott enligt Narkotikastrafflagen, fördelat på olika brottstyper, Västerås kommun. Källa: Polisen

Antal anmälda narkotikabrott synliggörs ovan i fördelningen av innehav, eget bruk och överlåtelse av narkotika. Särskilt innehav och eget bruk är till viss del beroende av polisiär resurs och arbetsmetod. Nedan redovisas samma brottstyper där den misstänkta personen är under 18 år.

⁷⁴ Polisområde Västmanland, mars 2024

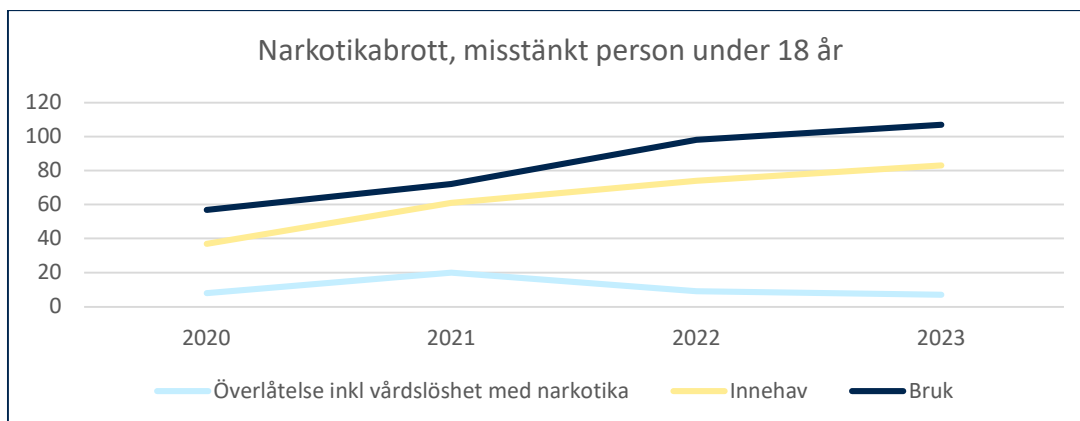

Diagram 21: Antal anmälda narkotikabrott enligt Narkotikastrafflagen med misstänkt person under 18 år, fördelat på olika brottstyper, Västerås kommun. Källa: Polisen

I diagrammet ovan syns att de brottstyper som är högst representerade bland barn (personer under 18 år) är innehav (83 anmälningar) och eget bruk (107 anmälningar). Det har skett en fördubbling på båda delarna från år 2020 fram till år 2023.

Gällande trafikbrott med inslag av alkohol och narkotika så synliggör nedan diagram antalet anmälda brott av rattfylleri (alkohol) och rattfylleri under påverkan av narkotika (så kallat drograttfylleri).

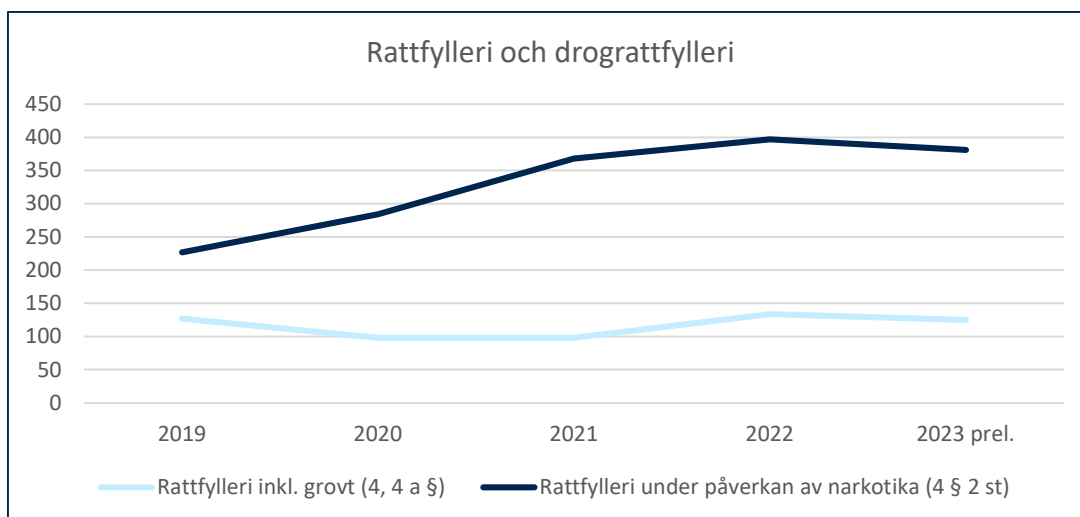

Diagram 22: Antal anmälda brott mot Trafikbrottslagen, rattfylleri och rattfylleri under påverkan av narkotika, Västerås kommun. Källa: BRÅ kriminalstatistik

Antalet anmälningar om drograttfylleri har ökat i Västerås kommun de senaste åren. Enligt polisen beror det på ökade kunskaper och att de har blivit bättre på att uppmärksamma narkotikapåverkade personer⁷⁵.

⁷⁵ Lokalpolisområde Västerås, mars 2024

5.5 Slutsats narkotika

Forskning från Folkhälsomyndigheten visar på kopplingen mellan Alkohol, narkotika, doping, tobak och spel om pengar (ANDTS). Lägesbilden avgränsar sig till att titta på alkohol, narkotika och doping. Det är endast i CAN nationella skolundersökning frågan om användning av doping finns med. Vi har inga lokala siffror och vi kan utgå ifrån ett större mörkertal.

Andel unga som dricker alkohol har sjunkit kraftigt de senaste åren vilket även andelen som druckit sig berusade minst en gång i månaden de senaste 12 månaderna också gjort.

Användningen av narkotika bland unga har en viss minskning. För den vuxna befolkningen ser vi samma nedåtgående trend gällande både alkohol och narkotika som hos unga. Däremot är det stora könsskillnader i den vuxna befolkningen där gruppen riskkonsumenter som minskar mest är männen, medan kvinnorna är kvar på samma nivå som 2004. Sedan 2012 ställs frågan om man använt cannabis senaste året och där syns inga direkta skillnader fram till idag.

Attityden till narkotika har förändrats. De flesta har fortfarande en restriktiv hållning till narkotika och tycker det är bra med de lagar som vi har, men individen bryr sig inte längre på samma sätt om att andra använder narkotika. Det kan vara en förklaring till att vi ser en öppnare användning och mer öppet samtal kring att en individ har använt narkotika. Det skapar tyvärr ofta en bild av att fler använder narkotika, vilket statistiken inte visar. Fördelen med en mer öppen attityd är att skammen kring narkotikaproblem förhoppningsvis minskar och fler söker stöd och hjälp. Samtidigt finns det en oro för att mer öppen attityd på sikt leder till ökad användning.

Öppenheten kring narkotika syns även i krogmiljö; krogpersonal upplever en ökning av öppen användning av narkotika i krogmiljön om man jämför med för fem år sedan. Krögarna uttrycker att besökarens användning av narkotika är ett större problem än tidigare. Detta kan även skapa otrygghet för andra att vistas i krogmiljön vilket kan påverka hela vår stad.

Narkotikabrott är det vi kallar upptäcktsbrott. Brottsstatistiken för Västerås stad visar en ökning av andel drograttfyllier, polisen själva beskriver att det beror på ökade kunskaper och att fler därmed upptäcks. Vuxna personer anmälda för bruk av narkotika ligger kvar på samma siffror de senaste åren, däremot har innehav haft en ökning sedan 2020. Andelen unga misstänkta för bruk och innehav har dock ökat markant de senaste åren. Polisen beskriver det som en målgrupp som de är mer uppmärksamma på idag, samt att kriminella nätverk använder unga personer som säljare eftersom deras straffpåföljd är lägre.

Trots att den självrapporterade användningen av narkotika inte ökar är narkotika en betydande katalysator till kriminalitet och skapar lidande för den enskilda västeråsaren, vilket innebär att det förebyggande arbetet måste fortsätta. Regeringens skrivelse Barriärer mot brott som utkom 2024 lyfter vikten av socialpreventivt arbete för att förebygga ANDTS som koppling till det trygghetsskapande och brottsförebyggande arbetet⁷⁶.

⁷⁶ Regeringen, *Skr. 2023/24:68, Barriärer mot brott – en socialpreventiv strategi mot kriminella nätverk och annan brottslighet*, 2024

6 Brott mot vuxna

I detta kapitel beskrivs utsattheten för brott bland vuxna personer (över 18 år). Brottsstatistik kommer att redovisas, men också andra källor eftersom vissa brottstyper har en lägre anmälningsbenägenhet, exempelvis när det gäller utsatthet för sexuella övergrepp eller våld i nära relation. Vissa brottstyper är också beroende av polisens resurser eller allmänhetens uppmärksamhet, vilket också påverkar mörkertalet i brottsstatistiken.

En närliggande faktor är upplevelsen av trygghet. Om man varit utsatt för ett brott alternativt upplever andra som utsatta, kan det påverka känslan av trygghet och därmed påverka hur man väljer att leva sitt liv. Västerås stad genomförde 2023 en trygghetsundersökning för att kartlägga otrygga platser och faktorer kring detta⁷⁷. Där svarade 94,1% att de är trygga ensamma ute dagtid i det område som de bor och det var marginella skillnader mellan könen. På samma fråga fast kvällstid sjunker siffran till 63,4%. Bland de som svarade att de aldrig går ut ensamma sent på kvällen finns också skillnader mellan könen där 4,9% av männen och 13,3% av kvinnorna svarar att de aldrig gör det. I undersökningen syns att ålder och trygghet följs åt, ju äldre man är desto tryggare känner man sig. Samtidigt har den äldsta gruppen (65-84 år) störst andel (14,8%) som anger att de aldrig går ut ensam sent på kvällen.

Kapitlet inleds med en beskrivning av den självrapporterade utsattheten för brott och därefter redovisas brottsstatistik för olika typer av brott – stöldbrott och rån, våldsbrott, sexualbrott och bedrägerier.

6.1 Självrapporterad utsatthet för brott

Brå genomför varje år en nationell trygghetsundersökning (NTU). Undersökningen redovisas i december varje år och svaren gäller för föregående år. Nedan tabell visar den självrapporterade utsattheten för olika brottstyper i Västerås kommun, redovisad för de tre senaste undersökningarna. Som jämförelse finns nationella siffror i kolumnen längst till höger.

⁷⁷ Västerås stad, *Trygghetsundersökning 2023*

<i>Brottstyp</i>	2019	2020	2021	<i>Nationellt 2021</i>
Hot	8,2	10,1	9,8	8,1
Sexualbrott	3,8	5,2	5,1	4,5
Nätkränkning	2,1	2,2	2,3	2,4
Personrån	1,1	1,9	1,2	1,2
Försäljningsbedrägeri	4,9	4,0	5,9	5,6
Kort/kreditkorts bedrägeri	5,2	5,6	3,9	3,8
Egendomsbrott	16,5	20,9	20,1	13,1
Bilstöld	0,9	0,4	1,1	0,8
Stöld ur/från fordon	5,2	6,0	5,3	4,1
Cykelstöld	13,2	17,0	18,2	10,4
Fickstöld	2,4	2,6	1,2	1,6

Tabell 5: Andel (%) personer som rapporterat utsatthet för brott, fördelat på brottstyp, Västerås kommun och nationella siffror 2021. Källa: NTU.

Över tid har andelen som utsatts för sexualbrott ökat, från 3,8% till 5,1%, Västerås kommun ligger något högre än nationellt. Även egendomsbrott och cykelstölder har ökat markant och där ligger kommunen betydligt högre än nationella siffror. Kort- och kreditkortsbedrägerier däremot har minskat vilket är samstämmigt med nationella siffror.

Den senaste nationella trygghetsundersökningen, från 2021, visar att brottsutsattheten totalt sett minskar med stigande ålder, där den högst rapporterade utsattheten finns i åldern 20–24 år med 32,2% och den lägst rapporterade utsattheten finns i åldersgruppen 75–84 år med 6%.

6.2 Brottsstatistik

Brottsstatistiken kring anmälda brott i Västerås stad överensstämmer inte exakt med brottstyperna i NTU⁷⁸. Nedan redovisas brott som ligger så nära den rapporteringen som möjligt, för att få en bredare bild av utsattheten. Avsnittet är indelat i rubrikerna stöldbrott och rån, misshandelsbrott, sexualbrott och bedrägerier.

6.2.1 STÖLDBROTT OCH RÅN

I detta avsnitt redovisas kriminalstatistik för brotten tillgrepp av fordon, inbrott och rån. Uppgifter om fickstölder återfinns i kapitel 8 om brott i näringslivet.

Tillgrepp av fordon innefattar cykelstölder, tillgrepp av motor drivet forskaffningsmedel och båtstöld. Cykelstölder har en hög självrapporterad utsatthet jämfört med nationell siffra och har ökat markant de senaste tre åren i Västerås, enligt NTU. Antalet anmälda cykelstölder har dock inte samma ökning, vilket syns i nedan diagram.

⁷⁸ BRÅ, Nationella trygghetsundersökningen, 2023

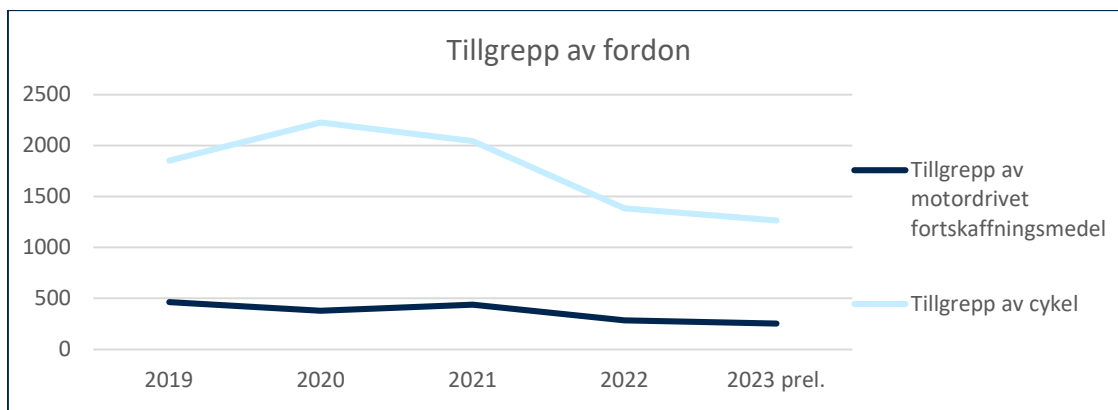

Diagram 23: Antal anmälningar av tillgrepp av fordon samt tillgrepp av cykel, BrB 8 kap, Västerås kommun. Källa: BRÅ kriminalstatistik

I diagrammet syns även att bilstölder har sjunkit de senaste åren, från 466 stycken år 2019 till 255 stycken år 2023. Västerås som hamnstad har låg rapportering av tillgrepp av båt, där högsta siffran var åtta år 2020 och den preliminära siffran för år 2023 är tre⁷⁹.

Stölder genom inbrott i bostad kan delas in i inbrott i källare/vind, inbrott i lägenhet och inbrott i villa/radhus, vilket synliggörs i nedan diagram.

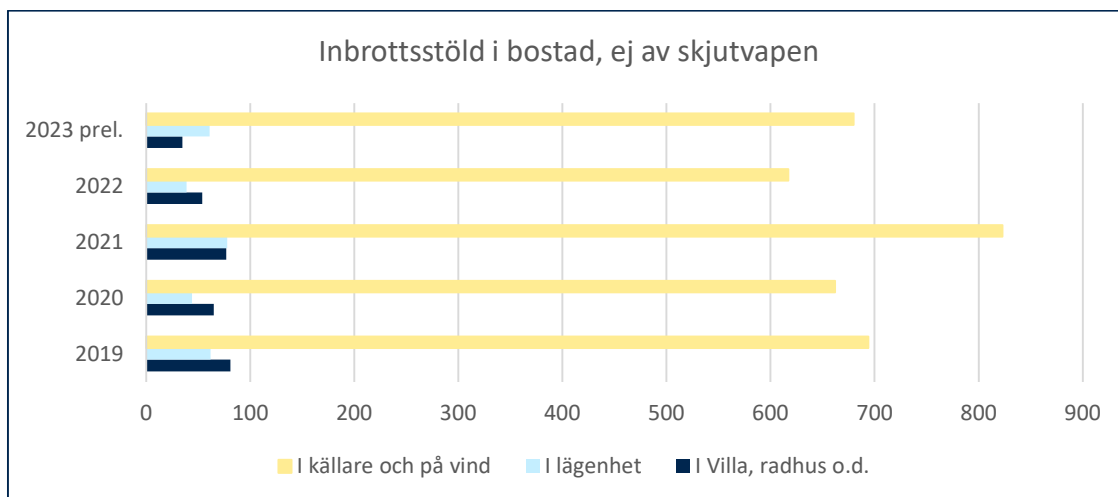

Diagram 24: Antal anmälda stölder genom inbrott i bostad (ej av skjutvapen) fördelat på brottsplats, Brb 8 kap, Västerås kommun. Källa: BRÅ kriminalstatistik

Inbrott i källare/vind är överlägset vanligast av de tre formerna, men varierar mellan åren där den högsta siffran var 2021 med 823 stycken och lägst siffra 2022 med 617 stycken. Stöld i fritidshus ingår inte i diagrammet då det är ett relativt lågt antal. Det hade högst rapportering år 2021 med 21 stycken. Även inbrott i lägenhet och villa var högst under 2021 om vi jämför de senaste fem åren.

⁷⁹ BRÅ kriminalstatistik

Skillnaden mellan stöld och rån är att det föreligger någon form av hot eller våld i samband med stöldbrottet. Nedan diagram visar antalet anmälda rån fördelat utifrån om de genomförts med användning av skjutvapen eller inte.

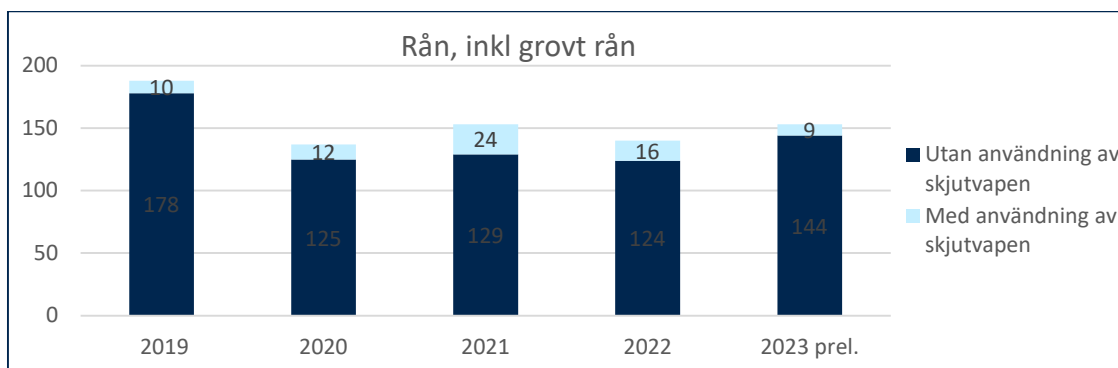

Diagram 25: Antal anmälda rån (inkl grovt rån) fördelning mellan antal med eller utan användning av skjutvapen, Brb 8 kap, Västerås kommun. Källa: BRÅ kriminalstatistik

Rånstatistiken ändrar sig mer från år till år än vad stölderna gör. Det går att skilja ut statistik för gruppen äldre/funktionsnedsatt, vilken visar en ökning de senaste fem åren. År 2023 var det 11 anmälda brott, från att ha legat på ett anmält brott år 2019⁸⁰.

6.2.2 VÅLDSBROTT

Misshandel som brottstyp är mångfacetterat. Två faktorer som tydligt synliggör att brottets utförande är beroende av omständigheterna är brottsoffrets kön och huruvida denne är bekant med förövaren eller inte, se nedan diagram.

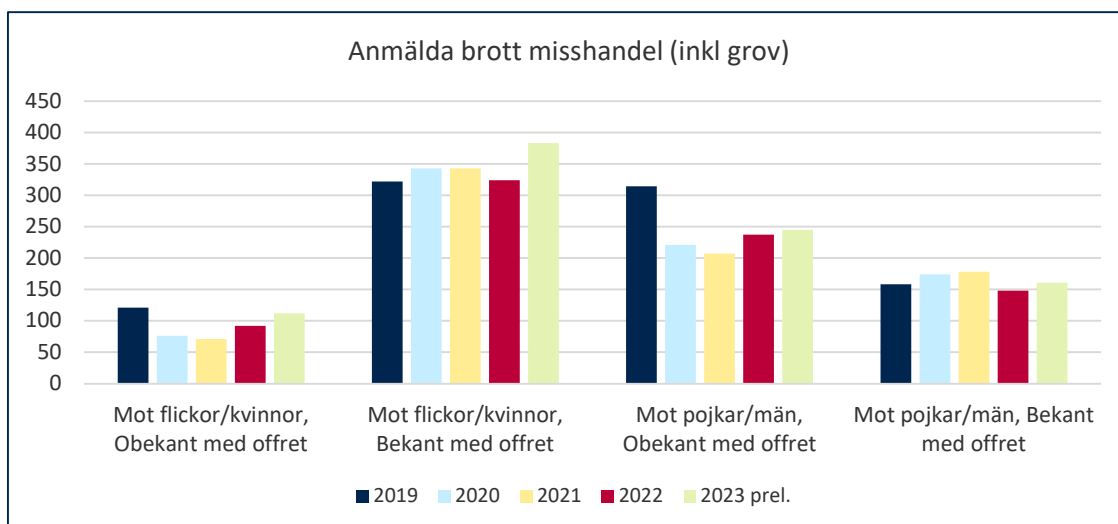

Diagram 26: Antal anmälda brott misshandel (inkl grov), fördelat på brottsoffrets kön och dennes relation med gärningspersonen, Brb 3 kap, Västerås kommun. Källa: BRÅ kriminalstatistik

⁸⁰ BRÅ kriminalstatistik

Som diagrammet visar är flickor/kvinnor oftare utsatta för någon de är bekant med och för pojkar/män är det omvänt. Det sammanfaller också med det faktum att flickor/kvinnor oftare misshandlas i inomhusmiljö, medan pojkar/män oftare misshandlas i utomhusmiljö.

Partnervåld

I Sverige nationellt år 2023 var antalet offer för dödligt våld 121 personer, varav 17 stycken var under 18 år. Antalet personer som utsattes för dödligt våld i partnerrelation uppgick till 10, vilket är samma antal som 2022. Samtliga av dessa var kvinnor⁸¹. De dödliga fallen av partnervåld har under 2023 inte inträffat i Västerås kommun.

Grov kvinnofridskränkning och grov fridskränkning är brott som i sin definition omfattar en närstående relation mellan gärningspersonen och brottsoffret. I nedan diagram synliggörs antal anmälda brott av de två brotten i Västerås kommun de senaste fem åren.

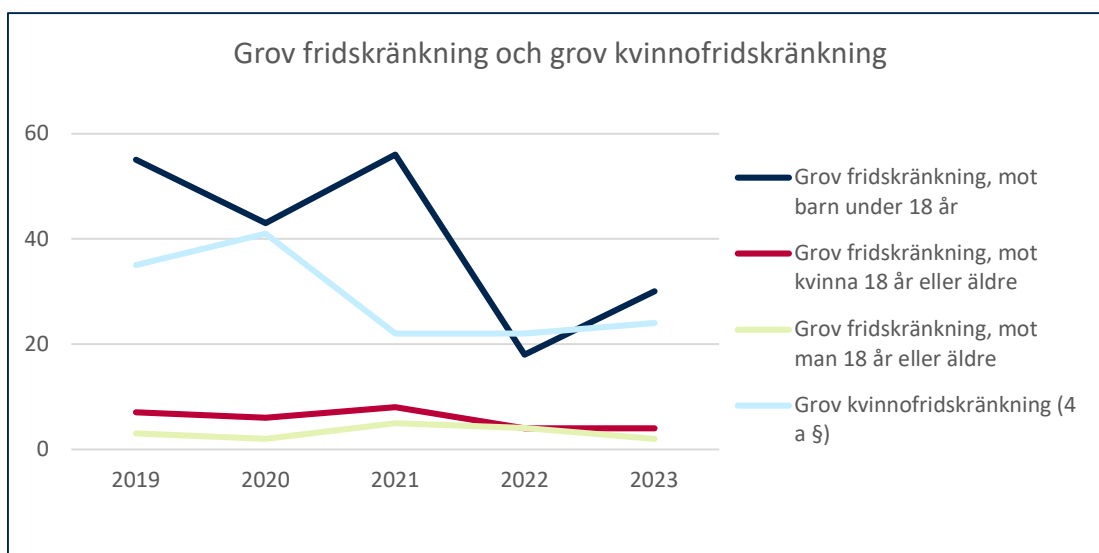

Diagram 27: Antal anmälda brott av grov fridskränkning per brottsofferkategori samt grov kvinnofridskränkning, Brb 4 kap, Västerås kommun. Källa: BRÅ kriminalstatistik

Antal anmälningar om barn som utsätts för grov fridskränkning i Västerås kommun uppgår år 2023 till liknande antal som antal anmälningar om kvinnor som utsätts för grov kvinnofridskränkning.

Våldsutövare och våldsutsatta

Ett annat sätt att kartlägga våldsutövare och våldsutsatta är att följa hur många som söker stöd. Västerås stad har en enhet som heter *Centrum mot våld (CMV)* dit kan man vända sig om man är utsatt för våld i nära relation, hedersrelaterat våld och förtryck eller har köpt eller sålt sex. Både mottagningen för de som köpt sex och de som säljer sex öppnade för fullt under

⁸¹ BRÅ Kriminalstatistik, *Konstaterade fall av dödligt våld – en granskning av anmält dödligt våld 2023, 2024*

2023, därmed finns ingen statistik att visa från den verksamheten ännu. Den statistik som finns är den om våld i nära relation och i den statistiken ingår även hedersrelaterat våld och förtryck. Nedan diagram visar antalet personer som utreds hos CMV.

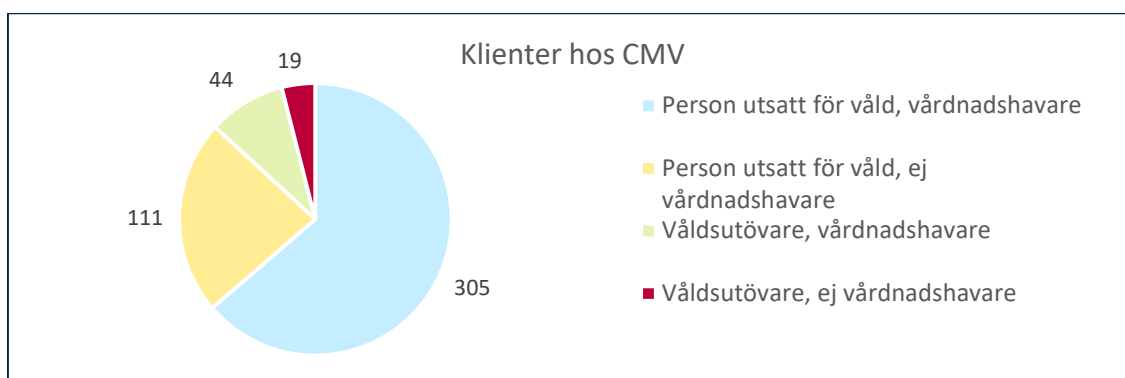

Diagram 28: Antal personer som utreds hos CMV Västerås stad, fördelat på våldsutsatt/våldsutövare samt om denne är vårdnadshavare eller inte, 2023. Källa: CMV Västerås

De två största grupperna som kommer till CMV har gemensamt att de är vårdnadshavare. Av gruppen *utsatta för våld* så är det 305 personer som har ett eller flera barn. Samma barns förälder kan vara en av de 44 utövarna. Att den gruppen är större kan även bero på att flera kommit till socialtjänsten utredningsenhet eller familjerätten och därefter slussats vidare till CMV. Värt att notera är att om det är 305 personer som upplever sig våldsutsatta och söker stöd, så borde gruppen utövare vara lika stor. Västerås CMV hade dock 63 *våldsutövare* totalt som sökte stöd. För att jämföra med en kommun med likvärdig befolkning och samma typ av mottagningsförfarande för våldsutövare, kan nämnas att CMV i Örebro kommun hade 10 personer under 2023 som sökte stöd för att upphöra med sitt våldsanvändande⁸².

6.2.3 SEXUALBROTT

Den nationella trygghetsundersökningen, som riktar sig till åldersgruppen 16-84 år, visar att självrapportering av utsatthet när det gäller sexualbrott har ökat. Ökningen är svår att bekräfta med brottsstatistiken, då den innehåller mörkertal samt att den självrapporterade utsattheten kan inrymma allt från ofredande till våldtäkt. Med utgångspunkt i att anmälningsbenägenheten för dessa brott oftast är låg får den självrapporterade utsattheten vara den bästa källan. I den senaste undersökningen var den självrapporterade utsattheten för sexualbrott 5,1%⁸³.

Inom begreppet sexualbrott räknas även sexköp in. Det är svårt att få fram siffror på andel vuxna som säljer sex. Det är inte olagligt att sälja sex och det finns ingen undersökning för den vuxna befolkningen som handlar om självrapportering. Däremot finns brottsstatistik gällande sexköp, eftersom det är olagligt. Se nedan diagram.

⁸² CMV Örebro, mars 2024

⁸³ BRÅ, *Nationella trygghetsundersökningen*, 2023

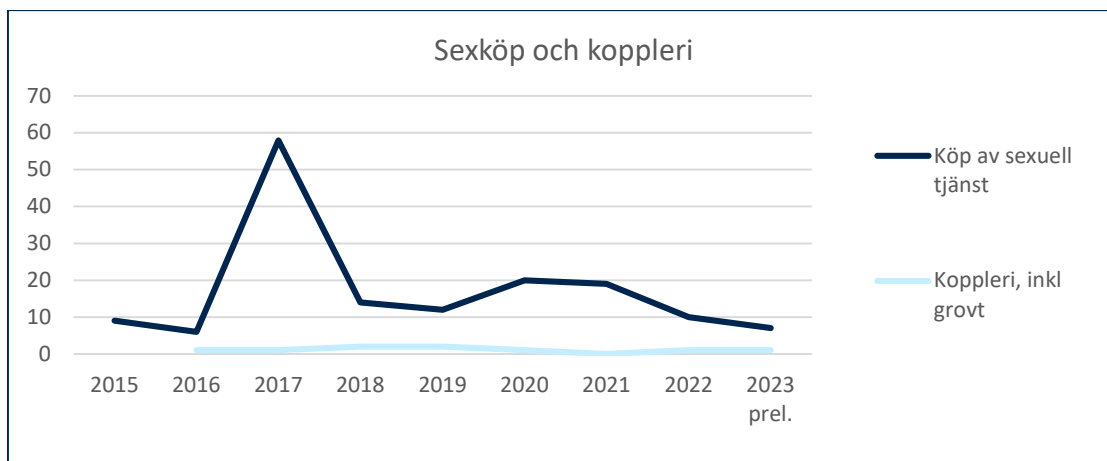

Diagram 29: Antal anmälningar om köp av sexuell tjänst samt koppleri (inkl grovt), Brb 6 kap, Västerås kommun.
Källa: BRÅ kriminalstatistik

Antalet anmälda brott av sexköp innehåller stora variationer mellan åren, vilka är direkt kopplade till polisiära resurser. 2017 genomförde polisen i Västerås ökade insatser kring sexköp vilket vi ser ett resultat av i statistiken ovan⁸⁴.

6.2.4 BEDRÄGERI

Gällande bedrägerier delar BRÅ upp statistiken i olika typer utifrån vilket metod (modus) som används för att bedra brottsoffret. Dessa typer är *bedrägeri genom social manipulation*, *identitetsbedrägeri*, *fakturabedrägeri*, *kortbedrägeri*, *annonsbedrägeri* och *övrigt bedrägeri*. I de flesta typer kan antal anmälda brott riktade mot äldre och funktionsnedsatta utläsas. Bortser vi från bedrägeri genom social manipulation, utgörs andelen anmälda brott som riktats mot en äldre eller funktionsnedsatt de senaste fem åren av mellan 3-27% och kortbedrägeri är en bedrägerityp som minskat. Inom typen *bedrägeri genom social manipulation* är däremot andelen äldre/funktionsnedsatta tydligt överrepresenterade och står för 62% av andelen anmälda brott⁸⁵.

Bedrägeri genom social manipulation går i sin tur att dela in i fyra typer av modus, där andelen av äldres/funktionsnedsattas utsatthet ser ut enligt följande diagram.

⁸⁴ Lokalpolisområde Västerås, 2024

⁸⁵ BRÅ kriminalstatistik

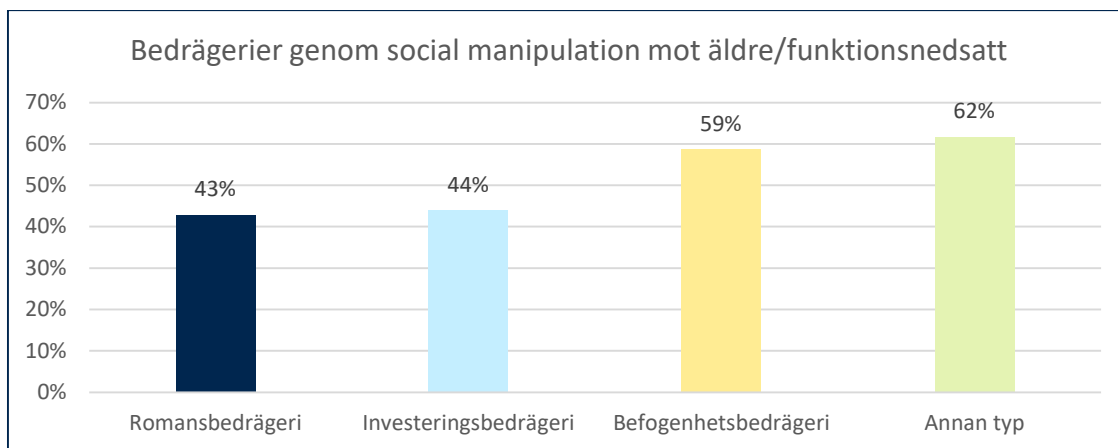

Diagram 30: Andel av det totalt anmälda antalet brott av bedrägeri (inkl grovt och bedrägligt beteende, BrB 9:1-3§§), av typen social manipulation, som är riktade mot äldre/funktionsnedsatt, fördelat inom respektive modus av bedrägeri, Västerås kommun, 2023. Källa. BRÅ kriminalstatistik

Antalet anmälda bedrägeribrott mot äldre/funktionsnedsatt inom respektive modus har ökat de senaste fem åren och det är *befogenhetsbedrägeri* och *annan typ av bedrägeri* som står för den största ökningen, se nedan diagram.

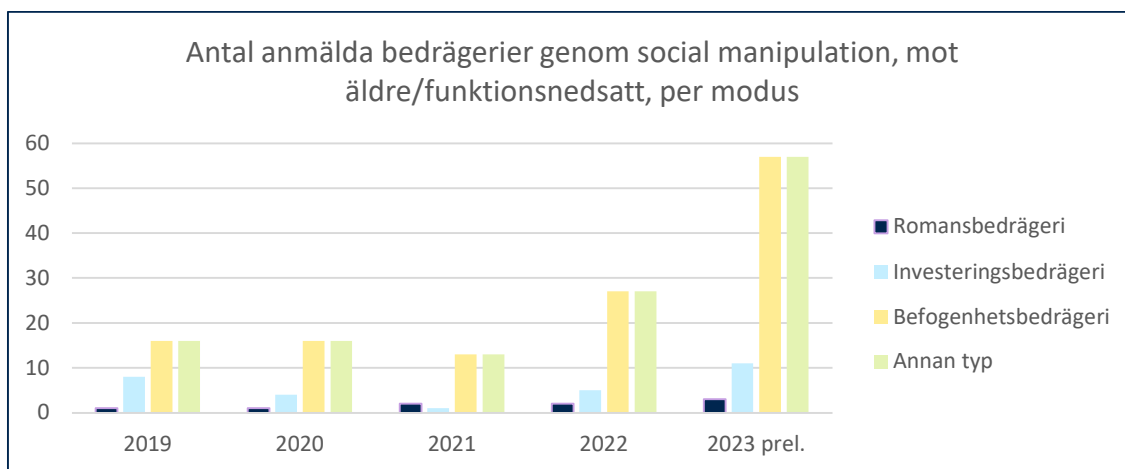

Diagram 31: Antal anmälda brott av bedrägeri inkl grovt och bedrägligt beteende, BrB 9:1-3§§ av typen social manipulation riktade mot äldre/funktionsnedsatt, uppdelat per respektive modus av bedrägeri, Västerås kommun. Källa: BRÅ kriminalstatistik

Trender och stora ändringar i brottsstatistiken på kommunnivå kring just bedrägerier ska tolkas med försiktighet, då det är statistik som är behäftat med en större andel bortfall än andra brott eftersom det inte alltid går att fastställa en brottsplats. Den nationella statistiken visar dock på samma utveckling som den lokala; *befogenhetsbedrägeri* nationellt ökade med 71% och *annan typ* ökade med 35% och ökningarna gällde främst brott mot äldre och funktionsnedsatta.

6.3 Slutsats brott mot vuxna

Kapitlet brott mot vuxna omfattar brottslighet som kan innebära både fysisk och psykisk utsatthet, men även egendom. Den självrapporterade utsattheten för brott visar generellt att vuxna i Västerås kommun inte är utsatta för fler eller färre brott än nationellt. Två brottstyper avviker dock från detta – egendomsbrott och cykelstöld. Utsattheten för cykelstöld är över 8 procentenheter högre än nationellt. Den självrapporterade utsattheten för sexuella övergrepp har ökat de senaste två åren och ligger också något högre än nationella siffror.

Antalet bedrägerier har ökat med åren och tillvägagångssättet förändras utifrån den tekniska utvecklingen. I kategorin bedrägerier genom social manipulation är andelen äldre/funktionsnedsatta överrepresenterade.

Flertalet brott har låg anmälningsbenägenhet. Tittar vi på data för anmälda brott "grov kvinnofridskränkning" är det betydligt lägre än andel stödsökande på centrum mot våld. Vi ser även att antal våldsutövare som söker stöd inte sammanfaller med antal stödsökande våldsutsatta.

Flertalet av de som söker stöd på Centrum mot våld är vårdnadshavare vilket leder till slutsatsen att det finns flertal barn som bevittnat våld mellan sina föräldrar, det som sedan 2021 har en egen brottsrubricering, barnfridsbrott. När vi tittar vidare på våldsutsatthet ser vi att flickor/kvinnor oftast är utsatta för misshandel av någon som man är bekant med, för pojkar/män är det tvärtom. Även trygghetsundersökningen visar könsskillnader, där fler kvinnor än män inte går ut ensam på kvällen när det blivit mörkt. De begränsas alltså mer i sin vardag.

Ett annat brott där mörkertalet är stort är sexköp. Polisen genomförde år 2017 särskilda insatser vilket ledde till att 58 köp av sexuella tjänster rapporterades, men efterföljande år endast 14 stycken. Vi saknar även statistik för antalet som säljer sex samt andra faktorer kring den grupp som säljer sex. Detta område är starkt kopplat till internationell organiserad brottslighet och människohandel.

Sammanfattningsvis kan vi se att vi måste fortsätta arbeta brottsförebyggande genom att dels höja kunskapen för att minska risken att utsättas för brott, dels för att skapa tilliten till att våga anmäla eller söka hjälp och se att det gör skillnad.

7 Välfärdsbrott och otillåten påverkan

I detta avsnitt beskrivs på vilket sätt välfärdssystemen generellt, och Västerås stad specifikt, drabbas av denna brottslighet. Avsnittet inleds med en beskrivning av välfärdsbrott som fenomen och är sedan uppdelat i två delar, där det första beskriver det ekonomiska utnyttjandet av välfärdssystemet, såsom bidragsbrott, bedrägerier samt folkbokföringsbrott. Det andra avsnittet beskriver otillåten påverkan mot tjänstepersoner då det är en tydlig möjliggörare för välfärdsbrotten. Otillåten påverkan kan bestå av dels subtila icke brottsliga ageranden, dels av olaga hot och våldshändelser.

7.1 Välfärdsbrott som fenomen

Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) definierar välfärdsbrott som:

När en extern aktör – företag eller privatperson – otillbörligen utnyttjar kommunala eller statliga medel för egen vinning.

Välfärdsbrott definieras i sin vidaste bemärkelse som alla former av utnyttjande av välfärdssystemen, både för ekonomisk vinning och för att tillskansa sig gynnande myndighetsbeslut för verksamheter som i sin tur felaktigt nyttjar de allmännas medel. Utnyttjandet sker genom falska eller felaktiga uppgifter, men också genom påverkan av myndighetsföreträdare genom alltifrån subtila hot och våld till korruption. Den som tjänar på brottsligheten kan vara en enskild person, men många gånger upprättas företag eller organisationer med skenverksamhet för att tvätta svarta pengar vita genom välfärdssystemen. Det finns också upphandlade verksamheter som tillskansar välfärdens pengar genom exempelvis överfakturering. Oseriösa företag och marknadskrafter påverkar också näringslivet med osund konkurrens, förlorade skatteintäkter och ibland direkt farliga arbetsvillkor för arbetstagare. Det senare beskrivs mer utförligt i kapitel 8 om brott i näringslivet.

Den myndighetsgemensamma lägesbilden 2023⁸⁶ pekar ut ett av de viktigaste hoten från organiserad brottslighet som ”angrepp på utbetalande system och undandragande av skatter och avgifter” och att kommuner och regioner nu, till skillnad från tidigare, tydligt angrips av detta hot.

7.2 Välfärdsbrott - ekonomiskt utnyttjande

Nationella beräkningar visar att de statliga välfärdssystemen betalar ut mellan 13-16 miljarder kronor per år i felaktiga utbetalningar⁸⁷. Eftersom välfärdsbrott är ett komplext brott med en mängd olika brottskoder som även kan innehålla andra typer av modus, är det svårt att använda kriminalstatistik för att ge en rättvisande bild av den ekonomiska utsattheten på lokal nivå. Andelen brott som upptäcks och andelen brott som anmäls är svåra att bedöma och mörkertalet därför svårt att beräkna på lokal nivå.

7.2.1 BIDRAGSBROTT

Sedan 2007 finns Bidragsbrottslagen⁸⁸ som avser bidrag, ersättningar, pensioner och lån för personligt ändamål som beslutas av Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten, Centrala studiestödsnämnden, Migrationsverket, Arbetsförmedlingen, en kommun eller en arbetslöshetskassa och betalas ut till en enskild person som ekonomisk förmån eller ekonomiskt stöd. Den som lämnar oriktiga uppgifter till grund för sin ersättning kan göra sig skyldig till bidragsbrott. Antalet bidragsbrott som anmäldes i Västerås kommun var som flest år 2020, sett till de senaste fem åren (totalt 1 663 stycken). Sedan dess har antalet gått ner för samtliga berörda myndigheter och de preliminära siffrorna för 2023 visar att totalt antal

⁸⁶ Polismyndigheten, *Myndighetsgemensam lägesbild; organiserad brottslighet 2023, 2023*

⁸⁷ SOU 2023:52, *Ett stärkt och samlat skydd av välfärdssystemen*. De statliga välfärdssystemen omfattar CSN, Pensionsmyndigheten, Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen och Migrationsverket.

⁸⁸ Bidragsbrottslag (2007:612)

anmälda brott är 527. Nedan diagram visar utvecklingen och uppdelningen mellan de olika myndigheterna de senaste fem åren.

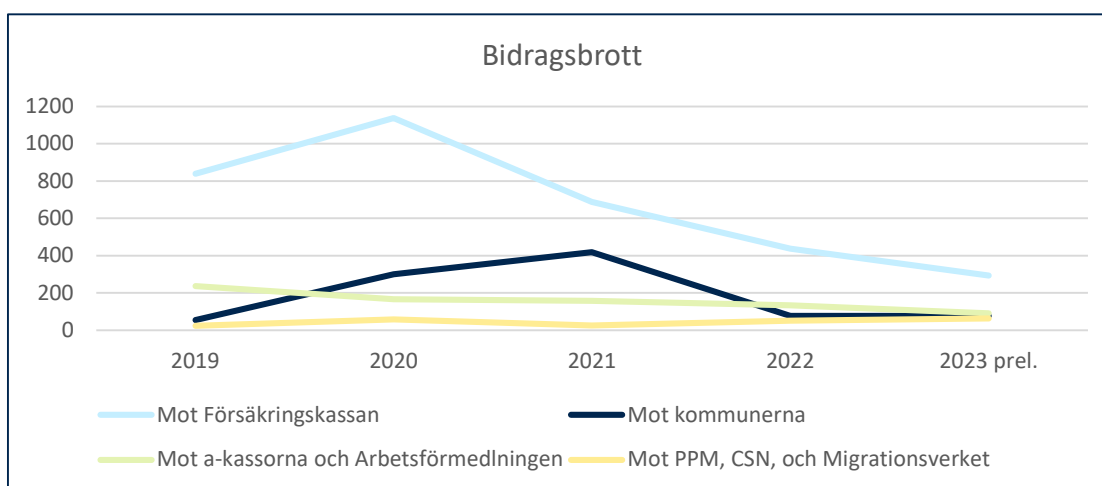

Diagram 32: Antal anmälda bidragsbrott, Bidragsbrottslagen, Västerås kommun, uppdelat per brottsutsatt myndighet. Källa: BRÅ kriminalstatistik

7.2.2 FELAKTIG FOLKBOKFÖRING

Familjeförhållanden, civil status och folkbokföringsadress är exempel på folkbokföringsuppgifter som ligger till grund för många av svenska myndigheters beslut om ekonomiska utbetalningar. Att medvetet folkbokföra sig felaktigt utgör sedan 2017 ett brott mot Folkbokföringslagens 42§ eftersom det är en förekommande metod för att tillskansa sig felaktiga utbetalningar. Antalet polisanmälda brott mot Folkbokföringslagen uppgår till ca 90 stycken per år de senaste tre åren i Västerås kommun⁸⁹. Underrättelser till Skatteverket ska ske redan vid antagande om felaktighet (kräver ingen brottsmisstanke). Skatteverket har ingen lokal statistik på hur många underrättelser de mottar, men de utreder samtliga. Under 2023 var ca två tredjedelar av alla underrättelser till Skatteverket faktiska felaktiga folkbokföringar⁹⁰.

7.2.3 VÄSTERÅS STADS UTSATTHET

De största riskområdena för en kommun avseende välfärdsbrott är utbetalningar inom ekonomiskt bistånd, föreningsbidrag och vård och omsorg. En annan verksamhet som delar ut stora medel till fristående aktörer är skolverksamheten. Västerås har dessutom en hög andel fristående skolor och förskolor jämfört med andra jämnstora städer⁹¹. Detta avsnitt beskriver antal polisanmälda brott som Västerås kommun har gjort, i förekommande fall storlek på återkrav, samt exempel på ärenden som upptäckts inom olika verksamheter. För att ge någon form av storleksuppfattning av Västerås stads risk för utsatthet för välfärdsbrott avseende

⁸⁹ BRÅ kriminalstatistik

⁹⁰ Skatteverket, Folkbokföringsenheten, Västerås myndighetssamverkan 2024-02-07

⁹¹ Barn och utbildningsförvaltningen, jan 2023

ekonomiskt utnyttjande, kommer detta avsnitt också att redogöra för storleken på totalt utbetalda medel i de mest riskutsatta verksamheterna.

Ekonomiskt bistånd

Västerås kommun har under flera år stuckit ut kraftigt i förhållande till andra kommuner vad gäller anmälningar om bidragsbrott. I Västerås samarbete med fem andra mälarkommuner⁹² har en arbetsgrupp bildats för att sprida kunskapen om arbetet med att motverka felaktiga utbetalningar inom ekonomiskt bistånd. I nedan diagram syns skillnaden mellan de sex kommunerna. Ett högt antal anmälda brott är positivt då det är en bekräftelse på att verksamheterna bedriver ett aktivt arbete i att upptäcka felaktigheter. Västerås är dessutom sverigeledande när det kommer till antalet anmälda brott.

Bidragsbrott	2019	2020	2021	2022	2023 prel.
Enköping kommun	0	5	7	3	15
Eskilstuna kommun	9	21	47	37	6
Nyköping kommun	0	1	23	0	0
Strängnäs kommun	0	0	0	0	0
Södertälje kommun	12	16	29	22	6
Västerås kommun	56	300	420	77	77

Tabell 6: Antal brott mot bidragsbrottslagen, mot kommunerna. Källa: BRÅ kriminalstatistik

Västerås enhet för ekonomiskt bistånd uppger själva att de gjort 47 polisanmälningar år 2021, 54 stycken år 2022 och 28 stycken år 2023⁹³. Detta avser antal personer som de polisanmält och brottsstatistiken ovan visar antalet brott som dessa anmäls för totalt. Västerås fattar ett biståndsbeslut per månad och varje nytt beslut utgör ett brott i brottsstatistiken.

Västerås stad betalar årligen ut strax över 200 miljoner kronor i ekonomiskt bistånd. Återkraven utifrån upptäckta felaktiga utbetalningar motsvarar ca 0,2 mnkr för år 2021, drygt 1,6 mnkr år 2022 och drygt 1,1 mnkr för år 2023. Då polisanmälan görs och den leder till åtal, ställs i stället skadeståndsanspråk i rätten. Västerås stad sticker inte bara ut nationellt vad gäller antalet polisanmälda bidragsbrott, utan också vad gäller antalet fällande domar. Under åren 2021-2023 har 6-8 antal fällande domar fallit per år. (En dom innehåller ofta ett större antal brottstillfällen.)

Vård och omsorg

Vård- och omsorgsförvaltningen i Västerås stad betalar ut störst ersättningar till privata utförare från två nämnder. Verksamheter inom stadens egen regi kan aldrig utförare av välfärdsbrott, eftersom välfärdsbrott per definition utförs av en extern aktör. Äldrenämndens största utgifter till privata utförare är inom hemvård och äldreboenden och nämnden för

⁹² Mälarkommuner mot organiserad brottslighet; Södertälje, Enköping, Västerås, Eskilstuna, Strängnäs, Nykvarn

⁹³ Individ- och familjeförvaltningen Västerås stad, mars 2024

personer med funktionsnedsättning har störst utgifter till privata utförare för daglig verksamhet, gruppboende⁹⁴ och personlig assistans. Nedan tabell visar fördelningen av den totala kostnaden, uppdelat på stadens egenregi och privata utförare.

	<i>Verksamhet</i>	<i>Egenregi</i> <i>(VOF och Skultuna)</i>	<i>Privat</i>	<i>Summa</i>
Äldrenämnden	Hemvård LOV ⁹⁵	210,8	292	502,8
	Servicehus inkl restaurang och mötesplats LOU ⁹⁶	136,3	12,6	148,9
	Äldreboende LOU	351,3	369,1	720,4
	Månadsbidrag		0,5	
	Summa äldrenämnd (mnkr)	698,4	674,2	1372,1
Nämnden för personer med funktionsnedsättning (NF)	Boendestöd LOV	16,1	0	16,1
	Daglig verksamhet LOV	116,5	45,6	162,1
	Ledsagarservice LOV	1,9	2,7	4,6
	Avlösarservice LOV	1,7	4,9	6,6
	Kvalificerad tillsyn LOV	0,4	0	0,4
	Gruppboende LSS ⁹⁷ LOU	195,4	60,5	255,9
	Personlig assistans		60	
Summa NF (mnkr)	332	173,7	445,7	

Tabell 7: Fördelningen av kostnader (mnkr) för vård- och omsorgsförvaltningen, uppdelat på nämnder samt mellan egenregi samt privat utförare. De gulmarkerade raderna motsvarar de största utgiftsposterna för privata utförare. Källa: Vård- och omsorgsförvaltningen Västerås stad.

Det totala beloppet som betalades ut till privata utförare var alltså 848 miljoner kronor år 2023. Ett område som är särskilt sårbart är beslut om personlig assistans, då det inte innefattar något juridiskt avtal mellan Västerås stad och utföraren. Beslutet gäller för en individ, och det är denne som utifrån Lagen om valfrihetssystem är avtalspart med utföraren av den personliga assistansen. Detta gör kontrollmöjligheterna för staden färre och svårare. Ansvaret för personlig assistans är delat mellan kommunen och staten (Försäkringskassan) beroende på omfattning av de grundläggande behoven. I Västerås var det år 2023 cirka 60 personer som hade beslut om personlig assistans från kommunen och drygt 200 personer med beslut från Försäkringskassan⁹⁸. Västerås kostnader för personlig assistans består av dels kommunens egna beslut, dels av kostnader för Försäkringskassans beslut, där staden betalar för de första 20 timmarna. All personlig assistans i Västerås utfördes i augusti 2023 av privata bolag⁹⁹.

⁹⁴ Enligt Lagen om stöd och service för vissa funktionshindrade (LSS)

⁹⁵ Lagen om valfrihetssystem

⁹⁶ Lagen om offentlig upphandling

⁹⁷ Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade

⁹⁸ Västerås stad, KS 2023/01093 – Risk- och sårbarhetsanalys Västerås kommun 2023, 2023

⁹⁹ Vård och omsorgsförvaltningen, Västerås stad, mars 2024

Vård- och omsorgsförvaltningen arbetar för att upptäcka felaktigheter. Enheten för kontroll och granskning hanterar utbetalningar till leverantörer och under 2023 så har de nekat utbetalningar för 5,4 miljoner kronor (*hemvård 4,5 mnkr, köpta placeringar 0,1 mnkr, särskilt boende 0,5 mnkr, daglig verksamhet 0,3 mnkr*).

Under den senare tiden har fyra leverantörer polisanmälts; en boendestödsleverantör och tre hemvårdsleverantörer. Ärendena innehåller misstankar mot både kunder som överdrivit sina behov, företags medarbetare som överrapporterat arbetad tid och företagsägare som felfakturerat. Polisanmälan mot boendestödsleverantören har lett till en fällande dom och skadeståndskrav på nästan 23,5 miljoner kronor för utförd hemtjänst. Västerås stad har fått in 16,7 miljoner av dessa genom kvittning, men 6,8 miljoner kvarstår.

Vård- och omsorgsförvaltningen driver även civilrättsliga processer utifrån vad som är skälig grund för hävning och återkrav för överfakturering. Ett företag är utdömt vite på drygt 0,5 miljoner kronor för att inte ha fullgjort sina åtaganden enligt avtalsvillkoren.

Föreningsbidrag

Föreningsbidrag bedöms som ett riskområde för välfärdsbrott med anledning av det relativt enkla förfarandet att bilda en förening och det relativt låga kontrollsystemet som föreligger vid denna typ av bidrag. Västerås stad har inga polisanmälda fall av bedrägeri eller liknande kopplat till föreningsbidrag där staden är målsägande.

Individ- och familjeförvaltningen handlägger föreningsbidrag till sociala föreningar, på uppdrag av individ- och familjenämnden. Kultur- idrotts- och fritidsförvaltningen handlägger föreningsbidrag i utifrån två nämnders uppdrag. Det är nämnden för idrott, fritid och förebyggande samt kulturnämnden. Nedan tabell visar storleken på utbetalda bidrag för 2023 samt budget för 2024 för samtliga nämnder.

	<i>Föreningsmedel</i>	<i>Utfall 2023</i>	<i>Budget 2024</i>
Nämnden för individ och familj	Sociala verksamhetsstöd	0,55 mnkr	0,58 mnkr
Nämnden för idrott, fritid och förebyggande	Föreningsstöd idrottsföreningar	23,6 mnkr	23,9 mnkr
	Marknadsavtal elitidrottsföreningar	1,9 mnkr	2,0 mnkr
	Diverse satsningar i trygghetspaketet	1,6 mnkr	2,7 mnkr
Kulturnämnden	Föreningsstöd	0,9 mnkr	1,0 mnkr
	Summa nämnder	28,6 mnkr	30,2 mnkr

Tabell 8: Utbetalda medel 2023 och budget 2024 (mnkr) för föreningsstöd från nämnden för individ och familj, nämnden för idrott, fritid och förebyggande samt kulturnämnden, Västerås stad. Källa: Kultur-, idrott- och fritidsförvaltningen och Individ- och familjeförvaltningen, Västerås stad.

Inom kulturnämndens ansvarsområde återfinns de flesta ideella föreningarna. Det är bland dessa som risken för välfärdsbrott är som högst, då det enligt svenska regler krävs väldigt lite

för att etablera en sådan och ansöka om bidrag¹⁰⁰. För att bli *bidragsberättigad* förening av Västerås stad finns vissa tilläggskrav och föreningarna är skyldiga att redovisa uppgifter på utförd verksamhet till staden. Vissa bidrag betalas ut i delsummor för att kunna stoppas om felaktigheter upptäcks.

Skolpeng

Västerås har ett stort antal friskolor och fristående förskolor jämfört med likvärdiga städer. Andelen förskolebarn som går i fristående förskolor var 36% i januari 2023. Andelen fristående grundskolor var 30% och eleverna där uppgår till 27% av det totala antalet grundskoleelever. 66% av gymnasieskolorna i Västerås var fristående och de hade 40% av gymnasieeleverna inskrivna hos sig¹⁰¹.

Den skolpeng Västerås stad delade ut till fristående verksamheter motsvarade under 2023 totalt drygt 1,4 miljarder kronor, uppdelat på förskola och pedagogisk omsorg 489 miljoner, grundskola (samt fritidshem och anpassad grundskola) ca 584 miljoner, och gymnasieskola, anpassad gymnasieskola samt kommunal vuxenutbildning 355 miljoner.

Skolpeng till fristående skolor	Utfall 2023
Grundskolenämnden	584 mnkr
Förskolenämnden	489 mnkr
Utbildningsnämnden	355 mnkr
Totalsumma	1 428 mnkr

Tabell 9: Totalt utbetalade belopp (mnkr) 2023 för fristående skolpeng, fördelat mellan grundskolenämnden, förskolenämnden och utbildningsnämnden. Källa: Barn- och utbildningsförvaltningen Västerås stad.

Risken för välfärdsbrott i utbildningssektorn handlar till stor del om att man inte utför uppdraget på det sätt som man åtagit sig. Kvaliteten i undervisning och så vidare kontrolleras av Skolinspektionen och kontrollmöjligheterna för staden är låga. I Västerås finns exempel på skolverksamheter som stängts ner av Skolinspektionen bland annat på grund av ekonomiska brister, men även detta är utom stadens kontrollförfaranden. Skolpengen grundas dock på att antalet inskrivna tillika närvarande barn är korrekt, vilket staden har större kontrollmöjligheter över. Barn i skolåldern är noggrant listade, men uppgifter på barn i förskoleåldern har ett större mått av risk att manipuleras med.

7.3 Otillåten påverkan

Otillåten påverkan är ett samlingsbegrepp för förfaranden som på ett otillbörligt eller olagligt sätt är avsett att förmå en tjänsteperson eller förtroendevald att agera på ett annat sätt än

¹⁰⁰ För att bilda en ideell förening räcker det att tre personer utser en styrelse och godkänner föreningens stadgar, som reglerar namn, syfte och beslutsgång. Det behövs ingen registrering eller något beslut från någon myndighet för att en ideell förening ska anses bildad. [Starta en ideell förening | Skatteverket](#)

¹⁰¹ Barn- och utbildningsförvaltningen, Västerås stad, januari 2023

denne tänkt. Otillåten påverkan kan vara både trakasserier, subtila hot, olaga hot och våldsyttanden men avgörande är att det är tjänstepersonens uppfattning att syftet med handlingen var att påverka denne. Korrupktion och jäv är angränsande begrepp som också involverar tjänstepersonen i subjektiv mening¹⁰². Alla former av otillåten påverkan är systemhotande.

7.3.1 OMFATTNING OTILLÅTEN PÅVERKAN

Omfattningen av otillåten påverkan är svår bedöma, men den generella uppfattningen är att det ökat. BRÅ gör bedömningen att en hårdare attityd från kunder/klienter och ett utökat säkerhetsarbete i många organisationer kan ha lett till en lägre tolerans och ökad medvetenhet om påverkansförsök¹⁰³. BRÅ har också studerat omfattningen och försökt bedöma mörkertalet. De konstaterar att av otillåten påverkan i form av trakasserier rapporteras ungefär en tredjedel, vid olika typer av våldshändelser ökar rapporteringsgraden till hälften eller till två tredjedelar. Polisanmälningar följer samma mönster och generellt kan sägas att ju allvarigare händelsen bedöms, desto större sannolikhet att den rapporteras. Händelser som uppfattas som all dagliga eller som ”tomma hot” rapporteras inte.

I kriminalstatistiken finns brottet våld och hot mot tjänsteman att följa. Brottanmälningarna gällande våld mot tjänsteman delas in i om den utsatta tjänstemannen är en *polis*, en *ordningsvakt* eller *övrig tjänsteman*. Hot mot tjänsteman sammanställs för alla kategorier.

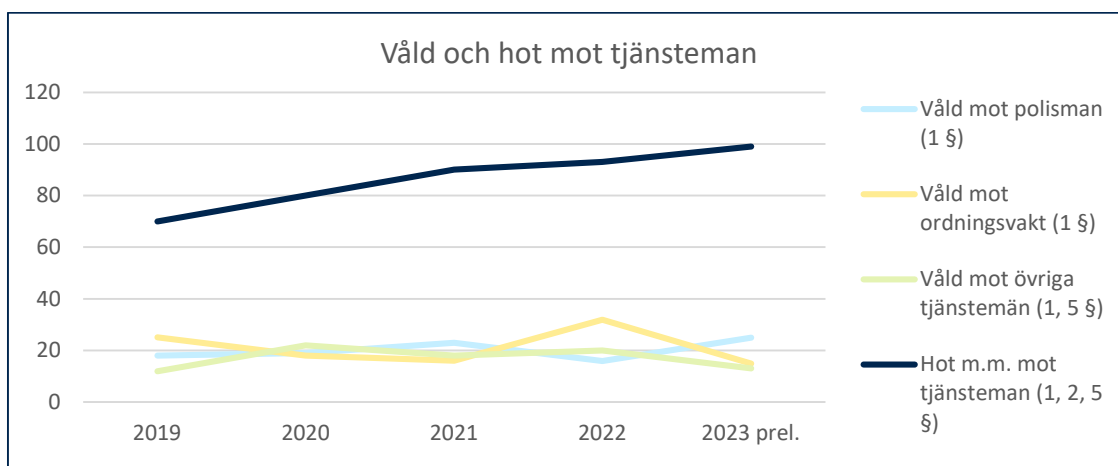

Diagram 33: Antal anmälda brott i Västerås kommun, BrB 17 kap, hot mot tjänsteman samt våld mot tjänsteman uppdelat på polisman, ordningsvakt och övriga tjänstemän. Källa: BRÅ kriminalstatistik

Brotsstatistiken visar att hot är vanligare än våld, men den är inte representativ för att avgöra hur många av dessa som upplevdes som ett förfarande där syftet var att utöva otillåten påverkan på tjänstepersonen. Otillåten påverkan är inte heller alltid ett brott, utan kan som beskrivits tidigare utgöras av subtila uttalanden eller handlingar, så kallade otillbörliga förfaranden.

¹⁰² SKR, [Otillåten påverkan | SKR](#)

¹⁰³ BRÅ, *Rapport 2016:13 – Otillåten påverkan mot myndighetspersoner, en uppföljning*, 2016

7.3.2 UTBREDNING INOM VÄSTERÅS STAD

Otillåten påverkan är ytterst också en arbetsmiljöfråga och i ett försök att kartlägga förekomsten av detta i Västerås stad har uppgifter hämtats ur stadens skade- och incidentrapporteringsystem, KIA. Här ska alla tillbud, olycksfall och kränkande särbehandling rapporteras. Vid rapportering kategoriseras händelsen utifrån skaderisk och tyvärr saknas en tydlighet kring vilken skaderisk som utgör otillåten påverkan. De tre skaderisker som dock bedöms mest tillämpliga att dokumentera otillåten påverkan är *psykosocial påverkan*, *psykisk överbelastning (chock, hot)* och *hot och våld*.

Under 2023 rapporterades 841 händelser i KIA under skaderisken *hot och våld* varav 27% var olycksfall och inte tillbud. *Psykosocial påverkan* var 102 rapporter varav 5% var olycksfall och inte tillbud. *Psykisk överbelastning* omfattar 18 rapporter varav 11% olycksfall och inte tillbud. Statistiken måste dock tolkas med försiktighet utifrån att även andra händelser än otillåten påverkan kan omfattas av skaderisken¹⁰⁴.

7.3.3 POLITIKERS UTSATTHET

BRÅ genomför vartannat år en nationell undersökning om politikers utsatthet för hot, hat eller våld kallad Politikernas trygghetsundersökning. Där syns en ökning av utsattheten och även att kvinnor är mer utsatta än männen de senare åren, se nedan diagram.

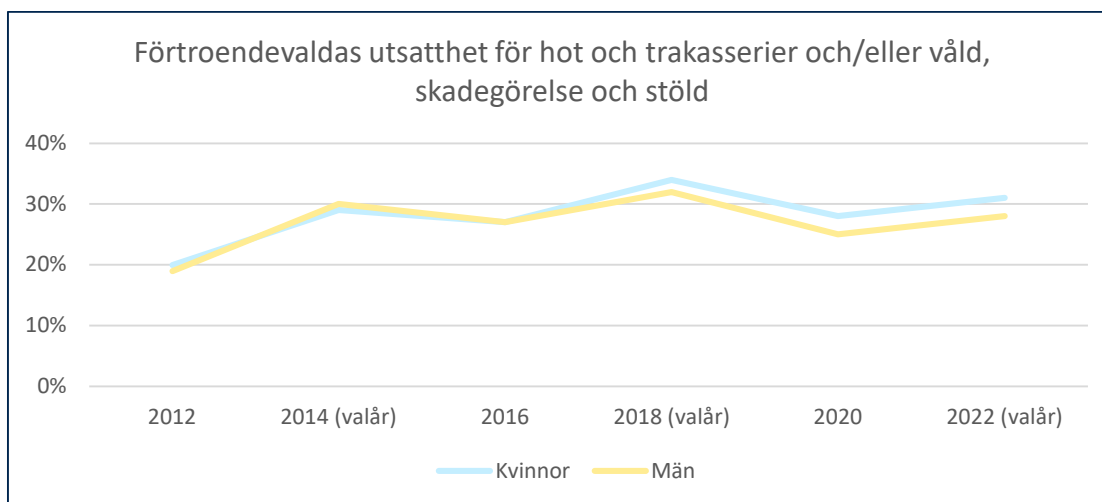

Diagram 33: Andel förtroendevalda som uppger att de utsattes för hot och trakasserier och/eller våld, skadegörelse och stöld, fördelat på kön, nationella siffror. Källa: Politikernas trygghetsundersökning

Den händelsetyp som är vanligast bland ovan angivna utsatthet är hot och trakasserier (28,3% av händelserna). Unga förtroendevalda utsätts i högre grad (i gruppen under 29 år uppger 44% utsatthet). Över hälften (51,9%) uppger att de utsattes två till fem gånger och ungefär en tredjedel (31,7%) uppger att de utsattes sex gånger eller fler. Konsekvenserna av denna utsatthet uppges bland annat vara att man censurerar sig själv eller tvekar inför beslut. Det

¹⁰⁴HR-enheten, Stadsledningskontoret, Västerås stad, mars 2024

motsvarar alltså det som otillåten påverkan avser¹⁰⁵ och är i denna målgrupp direkt demokratihotande.

7.4 Slutsats välfärdsbrott och otillåten påverkan

Välfärdsbrott är ett samlingsbegrepp för en brottslighet som angriper hela samhällskontraktet. Den välfärd som myndigheter, kommuner och regioner erbjuder har länge genomsyrats av tillit, service och tillgänglighet för den behövande, men måste nu kombineras med ett kontrollsystem som säkerställer att rätt person får rätt stöd.

I Västerås har antalet brott mot Bidragsbrottslagen mot samtliga myndigheter sjunkit de senaste åren. En förklaring avseende Västerås stads anmälningsstatistik kan vara att enheten för ekonomiskt bistånd sedan 2018 har arbetat systematiskt med att utreda, upptäcka och förebygga antalet felaktiga utbetalningar. Detta kan tjäna som ett gott exempel på hur verksamheter kan kombinera service med kontroll.

Det saknas goda verktyg att mäta omfattningen av välfärdsbrott. Ekonomiska beräkningar av omfattningen grundas i aggregerade antaganden utifrån upptäckta fel, vilket på lokal nivå ger utrymme för stora felmarginaler. Det vi med säkerhet vet är ändå att välfärdssystemet är under angrepp och brottsverktyg för välfärdsbrott behöver bekämpas.

Felaktig folkbokföring och otillåten påverkan är två tydliga brottsverktyg, men det saknas god kunskap lokalt även om dessa fenomen. I många verksamheter saknas även rutiner för hur de ska hanteras. Den lagstadgade skyldigheten att lämna underrättelser till Skatteverket är till exempel ännu inte implementerad till fullo hos många av de verksamheter och myndigheter som lyder under Folkbokföringslagens underrättelseskyldighet. Den otillåtna påverkan riskerar att förstärkas när man vet att den finns men inte har rutiner för att hantera den; det blir en förtroendefråga mellan arbetstagare och arbetsgivare.

Det står stora pengar på spel och gärningspersonerna utvecklar ständigt nya modus för att begå välfärdsbrotten. Det betyder att det förebyggande arbetet och implementeringen av nya kontrollfunktioner också ständigt behöver utvecklas. Det saknas upparbetade rutiner i många verksamheter kring hur de ska agera när de upptäcker oegentligheter¹⁰⁶. En utmaning som också beskrivs är att även om polisanmälan görs om misstänkt välfärdsbrott så har inte alltid Polisen möjlighet att prioritera brottsanmälan. Brottsutredningen riskerar att avstanna och under tiden kan den misstänkte fortsätta med sina oegentligheter.

Det finns en stor framgångsfaktor i att samarbeta med andra verksamheter och myndigheter kring dessa frågor. En stor kategori av gärningspersonerna är knutna till organiserad brottslighet¹⁰⁷ och de utnyttjar sällan endast en del av välfärdssystemet. Den organiserade brottsligheten använder också företag och föreningar som brottsverktyg för att begå välfärdsbrott.

¹⁰⁵ BRÅ, *Rapport 2023:14 - Politikernas trygghetsundersökning, 2023*

¹⁰⁶ Västerås myndighetssamverkan, 2024-02-07

¹⁰⁷ BRÅ, *Rapport 2022:1 – Välfärdsbrott mot kommuner och regioner, 2022*

8 Brott i näringslivet

Våra näringsidkare är en avgörande del av samhället. De erbjuder både varor, tjänster och arbetstillfällen, men är också viktiga för ekonomiska och sociala investeringar i vårt lokalsamhälle. Västerås näringslivsprogram uttrycker att kommunens samordningsansvar för det brottsförebyggande arbete är mycket viktigt för att skapa ett bra företagsklimat, som också i förlängningen ökar Västerås attraktionskraft¹⁰⁸.

I detta avsnitt beskriver vi hur näringslivet drabbas av brottslighet i två olika perspektiv. Det första då näringslivet drabbas såsom brottsoffer och det andra där näringslivet drabbas indirekt genom andra företagens brottslighet. Brottskategorier som berörs i avsnittet är bland annat stölder och inbrott hos företagare, bedrägeri och fickstölder, samt arbetslivskriminalitet, skattebrott och miljöbrott som alla bidrar till osund konkurrens.

8.1 Brott med företag som målsägande

Svenskt Näringsliv lät 2023 göra en undersökning kring svenska företagens utsatthet för brott och de ekonomiska konsekvenserna av detta. 49% av företagen som deltog angav att de utsatts för brott de senaste 12 månaderna, varav flera uppgav upprepade gånger. Andelen för Västmanlands företagare var 44%. Av de som utsatts för brott (samtliga branscher, hela Sverige) uppgav drygt 60 % att de inte polisanmält något av de brott man utsatts för. De två vanligaste anledningarna till att inte alla brott har polisanmälts är enligt företagen själva att en polisanmälan sällan leder till någon åtgärd eller att händelsen inte bedömdes vara tillräckligt allvarlig.

Branscherna som drabbas oftast av brott är fastighetsbranschen, handelsbranschen och kultur- nöje- och fritidsbranschen, vilket synliggörs i nedan diagram¹⁰⁹.

¹⁰⁸ Västerås stad, Dnr: 2023/0067 – Näringslivsprogram Västerås stad 2023 – 2028, 2023

¹⁰⁹ Svenskt näringsliv, *Brottslighetens kostnader*, 2023

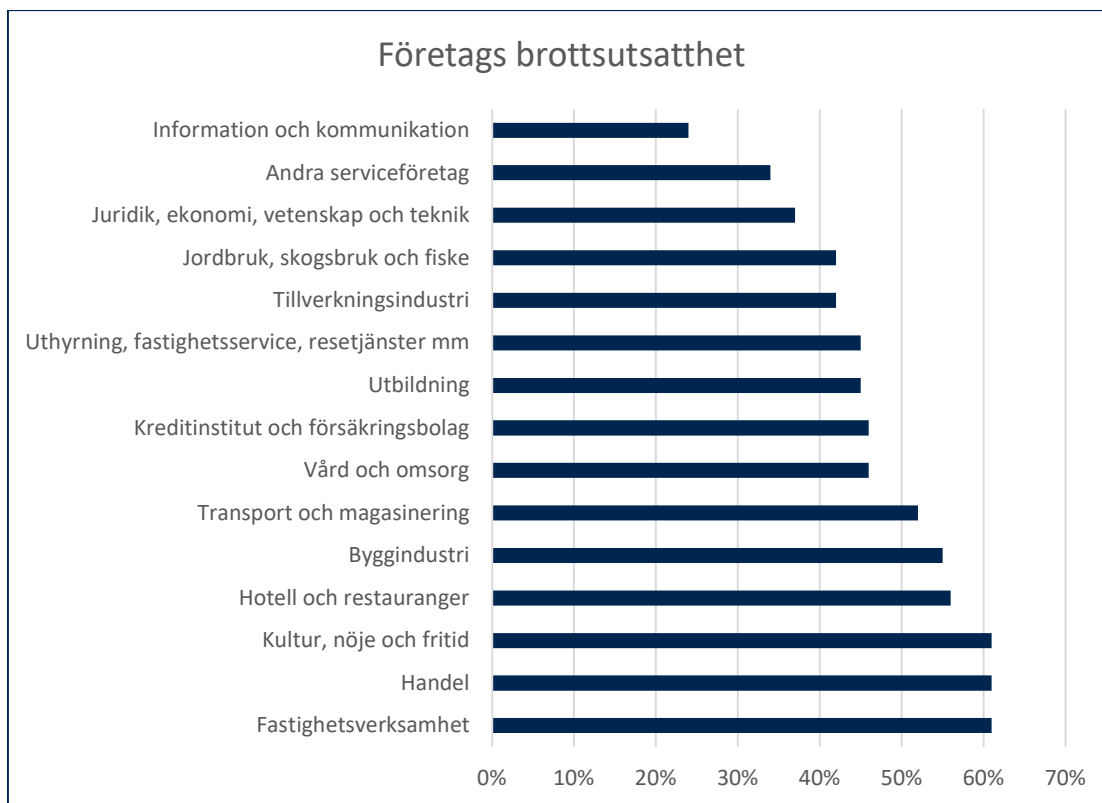

Diagram 34: Andel företag per bransch som har utsatts för brott det senaste året, 2023 Källa: Svenskt näringsliv

De vanligaste brotten är stöld, inbrott och skadegörelse. Våldsbrott är mindre vanligt, men var tionde företag rapporterar ändå om hot, trakasserier och fysiskt våld det senaste året. Härnäst följer en beskrivning av de olika brottstyperna indelat i avsnitt om stöld och inbrott, skadegörelse samt bedrägeri.

8.1.1 STÖLD OCH INBROTT

Andelen företag som utsatts för stöld eller ringa stöld under det senaste året uppgår till 27% enligt Svenskt näringslivs undersökning. Andelen som drabbats av inbrott är 11%¹¹⁰. Kriminalstatistiken gällande stölder går att särredovisa utifrån om det är en stöld som skett genom inbrott eller inte, samt vilken typ av lokal som inbrottet eller stölden skett. Nedan två diagram redovisar de två typerna av brott utifrån brottsplatstyp.

¹¹⁰ Svenskt näringsliv, *Brottslighetens kostnader*, 2023

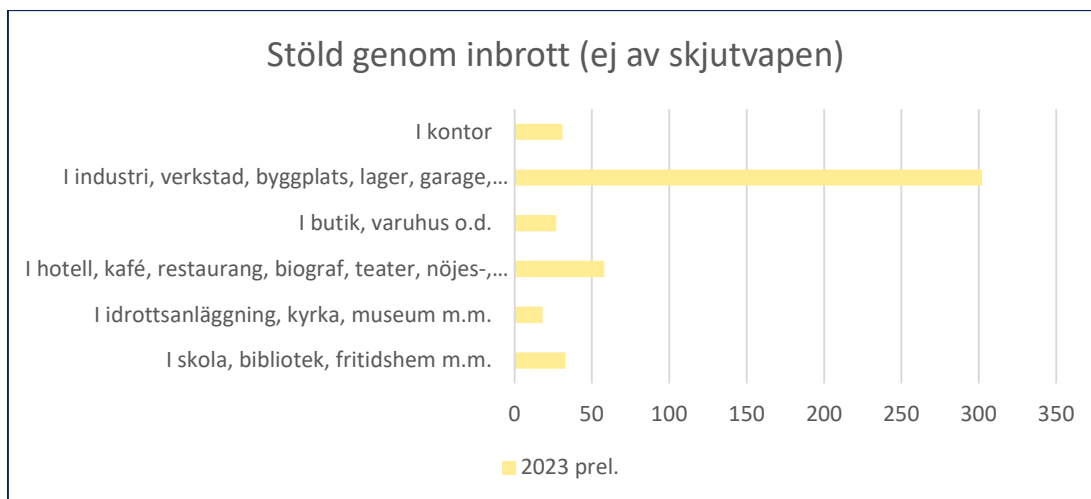

Diagram 35: Antal anmälningar av stöld genom inbrott, (ej av skjutvapen) BrB 8 kap 1,2,4 §§, Västerås kommun, fördelat på brottsplatstyp. Källa: BRÅ kriminalstatistik

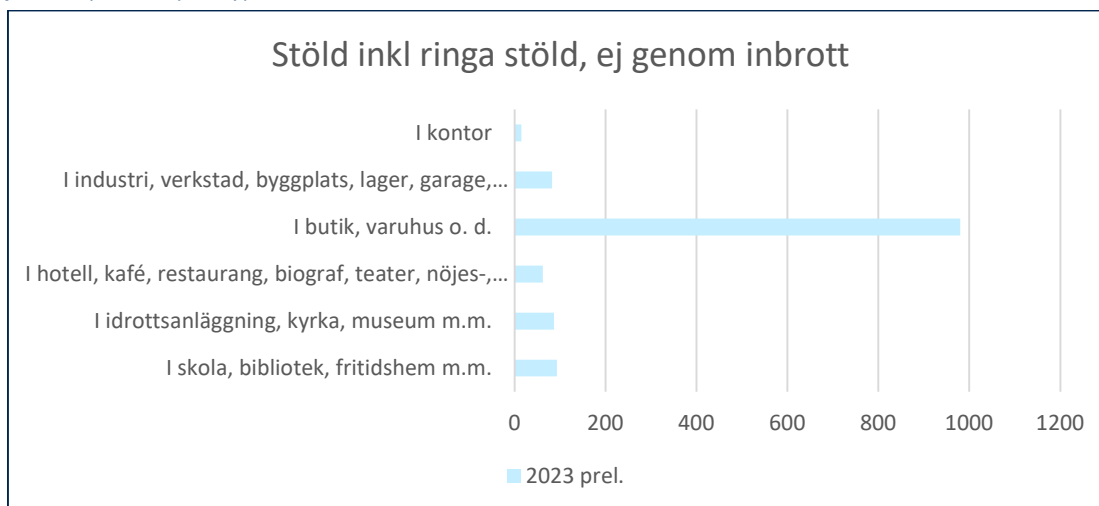

Diagram 36: Antalet anmälningar av stöld (inkl ringa stöld), BrB 8 kap, 1, 2, 4 §§, Västerås kommun, fördelat på brottsplatstyp. Källa: BRÅ kriminalstatistik

Den klart vanligaste platsen för inbrott som polisanmäls, är *i industri, verkstad, byggplats, lager, garage, hamnområde, kontor mm*. Den överlägset vanligaste platsen för övriga stölder¹¹¹ är *i butik, varuhus och dylikt*. Utifrån kunskapen om anmälningsbenägenheten hos företagare är mörkertalet stort och störst hos handelsföretagen. Svenskt Näringslivs företagarpanel visar att 69% av handelsföretagen inte anmäler samtliga brott de utsätts för, medan 50% resp 46% av bygg- och transportföretagen inte anmäler samtliga brott. Detta betyder att antalet brott är betydligt högre än vad brottsstatistiken visar.

¹¹¹ Brottsrubriceringen för snatteri heter numera ringa stöld och ingår därmed i denna kategori.

Ett problem som också beskrivs av företagare är stöld av diesel från maskiner med mera, och brottsstatistiken visar på följande trend avseende detta.

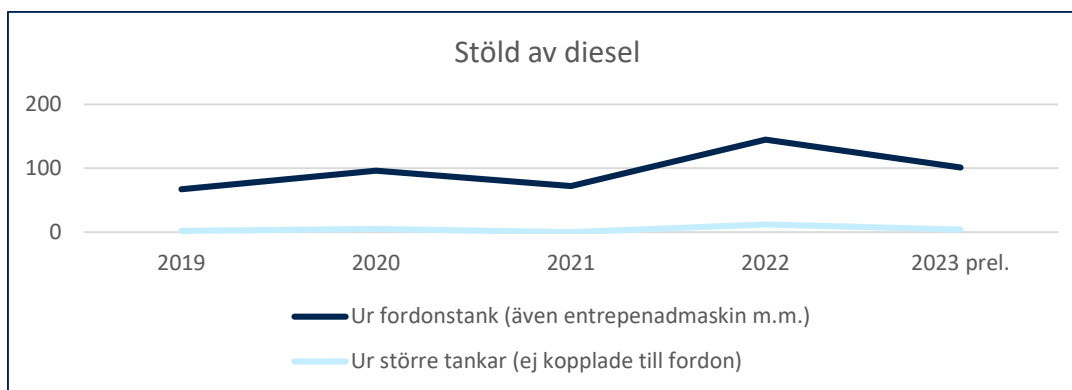

Diagram 37: Antal anmälningar av stöld av diesel, BrB 8:1§, Västerås kommun. Källa: BRÅ kriminalstatistik

8.1.2 SKADEGÖRELSE

Skadegörelsebrott är ett av de mest vanliga förekommande brotten i näringslivet. 15% av företagen uppger att de drabbats av någon form av skadegörelse¹¹². I Västerås kommun anmäldes under åren 2019-2023 mellan ca 2 600 och 3 300 skadegörelsebrott.

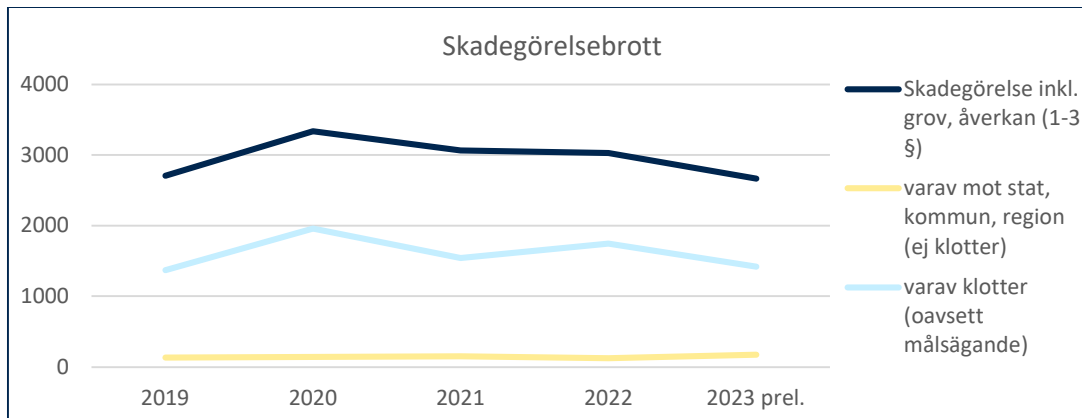

Diagram 38: Antal anmälda brott av skadegörelse inkl grov och åverkan, BrB 12:1-3§§. Västerås kommun. Källa: BRÅ kriminalstatistik

Andelen skadegörelsebrott mot näringsliv går inte att urskilja i statistiken, men *stat, kommun och region* som målsägande synliggörs i ovan diagram. Klotter urskiljs dock som en separat brottstyp i skadegörelsebrotten och utgör en relativt stor andel. Dessa bedöms företrädesvis drabba näringslivet, så som fastighetsägare till exempel. Det är också en brottstyp som är förenad med stora kostnader för företagare att hantera kopplat till sanering.

Västerås stad har kartlagt sin kostnad för sanering av klotter under 2023, tillsammans med Region Västmanland, Trafikverket, Mälarenergi och fastighetsägarna Mimer, Victoriahem och E

¹¹² Svenskt näringsliv, *Brottslighetens kostnader, 2023*

Westinbolagen. De sammanlagda kostnaderna uppgick till 1 083 349 kronor och Västerås stad bar 67% av de kostnaderna¹¹³.

8.1.3 BEDRÄGERI MOT FÖRETAG

Nästan var tionde företag i Sverige har under det senaste året utsatts för något eller några bedrägeribrott. Det finns olika typer av tillvägagångssätt vid bedrägerier och de allra vanligaste är fakturabedrägeri och phishing¹¹⁴. Nedan diagram visar fördelningen mellan olika bedrägerityper.

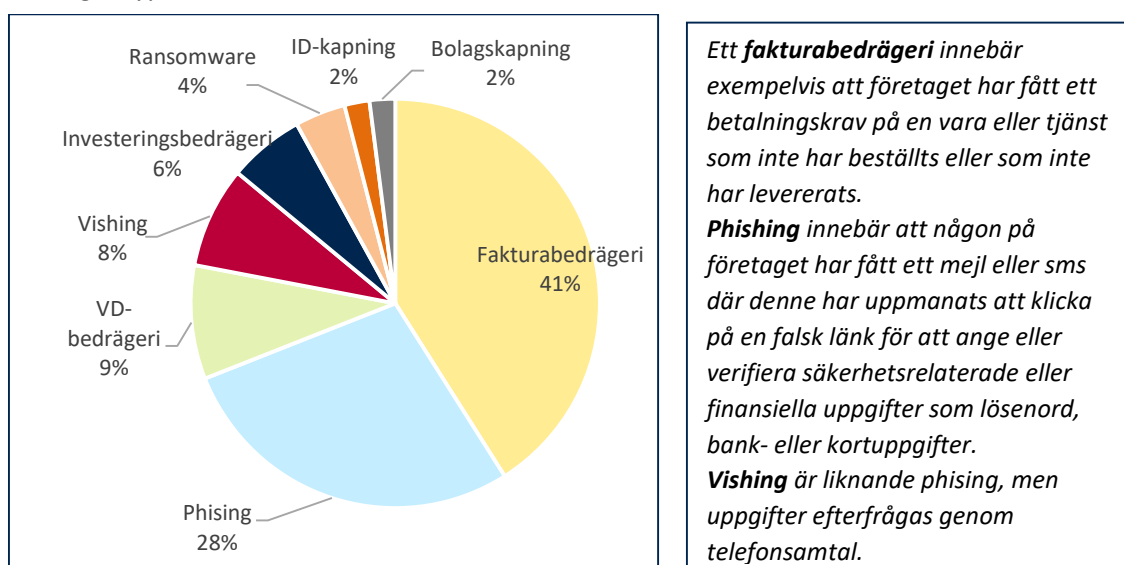

Diagram 39: Fördelning av de vanligaste formerna av bedrägerier mot svenska företag, 2023. Källa: Svenskt Näringsliv

Finans- och försäkringsbranschen har en markant högre andel företag som utsatts för bedrägeribrott under det senaste året, jämfört med andra branscher. Där anger 25% att de drabbats, övriga branscher ligger mellan 3-15%. I övrigt tyder undersökningens resultat på att varken branschtillhörighet eller storlek på företaget har någon särskild betydelse för risken att drabbas¹¹⁵.

Antalet anmälda bedrägeribrott i Västerås kommun har ökat de senaste fem åren i nästan samtliga kategorier som brottsstatistiken urskiljer, se nedan diagram. Trender och stora ändringar i brottsstatistiken på kommunnivå kring just bedrägerier ska dock tolkas med försiktighet, då det är statistik som är behäftat med en större andel bortfall än andra brott, då det inte alltid går att fastställa en brottsplats.

¹¹³ Västerås stad klotterprojekt 2023

¹¹⁴ Svenskt näringsliv, *Brottslighetens kostnader*, 2023

¹¹⁵ Svenskt Näringsliv, *Brottslighetens kostnader*, 2023

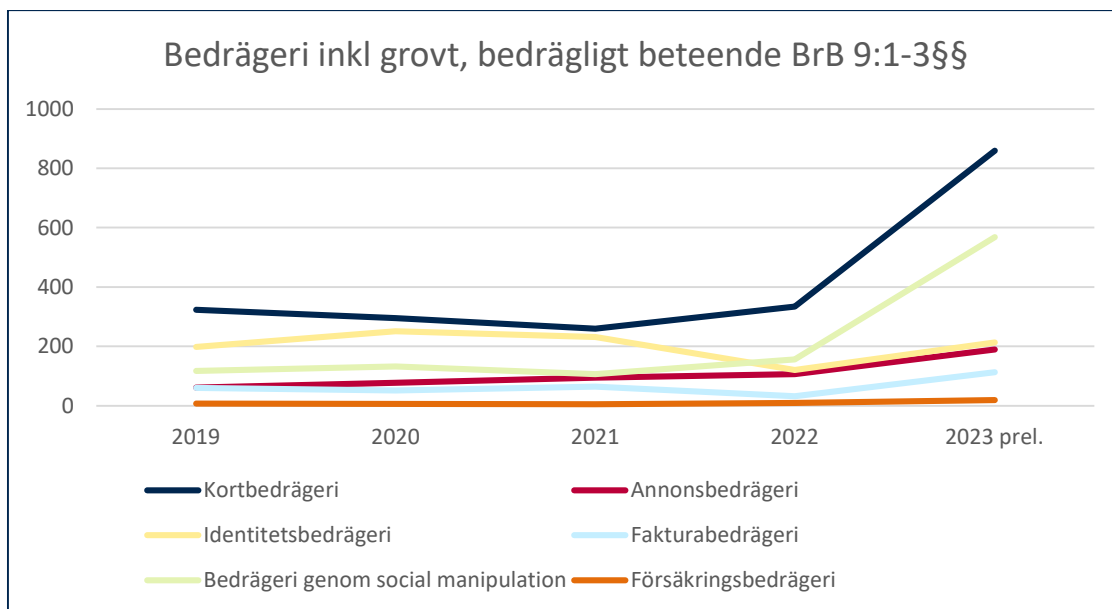

Diagram 40: Antal anmälda bedrägeribrott uppdelat på olika typer av tillvägagångssätt, Västerås kommun. Källa: BRÅ kriminalstatistik

Bedrägeri genom social manipulation beskrivs närmare i kapitel 6 om brott mot vuxna. Även om många av bedrägeribrotten registreras med en privatperson som målsägande drabbar de också många gånger näringslivet indirekt, då de dras in i procedurer för att reda ut konsekvenserna av brotten. Banker och försäkringsbolag är exempel på sådana aktörer.

8.1.4 OTRYGGHET I HANDELN

Svensk Handel genomför egna undersökningar bland sina medlemmar inom detaljhandeln och redovisar dessa i form av en Trygghetsbarometer. Årsrapporten för 2023 visar att den mest utsatta branschen inom handeln är dagligvaruhandeln (inklusive Systembolag) när det gäller *stöld, ringa stöld, hot eller våld i samband med stöld, samt hotfullt beteende från kund*¹¹⁶.

Västmanland (alla handelsbranscher) återfinns i den övre tredjedelen av alla län i samtliga av dessa kategorier, men ligger samtidigt väldigt nära rikets snitt¹¹⁷.

Bland handelsföretagen har 43% drabbats av stölder, 27% av skadegörelse och 25% av bedrägerier, enligt undersökningen FTU 2023¹¹⁸. 16% har också någon anställd som utsatts för trakasserier under det senaste året.

¹¹⁶ Svensk Handel, *Trygghetsbarometern Helåret 2023, 2024*

¹¹⁷ *Drabbad senaste veckan av stöld/ringa stöld*, Västmanland 38%, Riket 36%

Senaste månaden utsatt för hot/våld i samband med stöld/ringa stöld, Västmanland 7%, Riket 8%

Senaste månaden utsatt för hotfullt beteende från kund vid annat tillfälle än vid stöld/ringa stöld, Västmanland 22%, Riket 21%

¹¹⁸ Stiftelsen Tryggare Sverige, *Företagens trygghetsundersökning – FTU 2023, 2024*

Även kunder drabbas av otrygghetsskapande händelser i handeln. Antalet fickstölder i Västerås kommun låg i början av 2020-talet runt 500 stycken per år, men har sedan dess sjunkit till en lägsta notering på 104 stycken under pandemiåret 2021. Därefter har det stigit något igen och 2023 anmäldes 158 fickstölder¹¹⁹. Västerås handelsområden delas upp i City, Hälla, Erikslund och Stenby/Tunbytorp och den vanligaste brottsplatsen för fickstöld är Västerås centrummiljö¹²⁰.

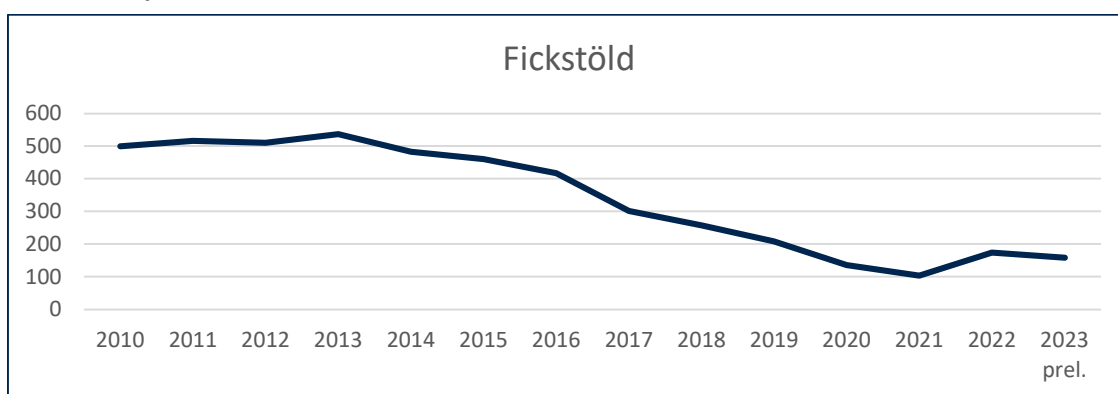

Diagram 41: Antal anmälda stöldar genom fickstöld, BrB 8:1, 2, 4 §§, Västerås kommun. Källa: BRÅ kriminalstatistik

8.2 Brott som bidrar till osund konkurrens

Oseriösa aktörer använder ofta företag som brottsverktyg, för att få del av förmåner som de inte har rätt till. Det kan till exempel vara offentliga eller privat kontrakt, tillstånd av olika slag eller ekonomiska stöd. Verksamheten bedrivs sällan med god kvalitet för kunden, i enlighet med givna tillstånd eller med korrekta skatteinbetalningar, vilket bidrar till en osund konkurrens. Personalintensiva branscher som inte kräver hög utbildningsnivå är mer utsatta för denna typ av brottslighet än andra vilket också innebär att arbetslivskriminalitet är vanligare förekommande i dessa branscher. Arbetslivskriminalitet är enkelt beskrivet när företag eller organisationer medvetet bryter mot olika slags regler i arbetslivet.

Här följer ett försök att beskriva hur arbetslivskriminalitet, svart arbetskraft och skattebrott ser ut i Västerås kommun. Även utnyttjande av tillståndspliktiga verksamheter tas upp, såsom miljöbrott och alkohol- och tobakstillstånd. Avslutningsvis nämns penningtvättsbrotten.

8.2.1 ARBETSLIVSKRIMINALITET

Den nationella myndighetsgemensamma satsningen mot arbetslivskriminalitet¹²¹ beskriver sin verksamhet enligt följande i sin årsrapport för 2023, vilket också ger en bild av brottsligheten.

¹¹⁹ BRÅ kriminalstatistik

¹²⁰ Lokalpolisområde Västerås, mars 2024

¹²¹ I ett regeringsuppdrag sedan 2018 samarbetar Arbetsmiljöverket, Arbetsförmedlingen, Ekobrottsmyndigheten, Försäkringskassan, Jämställdhetsmyndigheten, Migrationsverket, Polismyndigheten, Skatteverket och Åklagarmyndigheten i en gemensam satsning mot arbetslivskriminalitet.

Myndigheterna genomförde under 2023 drygt 3 000 gemensamma oanmälda kontroller på arbetsplatser och i verksamheter där det finns risk för att arbetslivskriminalitet förekommer. Exempel på verksamheter som kontrollerats är bärplockning, bilverkstäder, biltvättar, slakterier, byggverksamhet, skönhetsalonger och restauranger. (...) Drygt hälften av de kontrollerade företagen har fått krav på att åtgärda brister vi myndigheter har hittat. Vid kontrollerna hittas allt från allvarliga arbetsmiljöbrister, svart arbetskraft, boenden på arbetsplatser, misstänkt människohandel till skatte- och bidragsbrott. Bakom arbetslivskriminaliteten finns i många fall oseriösa företag, som hela tiden försöker hitta nya sätt att snedvrída konkurrensen på arbetsmarknaden¹²².

I Västerås kommun har Arbetsmiljöverket deltagit i 34 myndighetsgemensamma kontroller på 26 olika företag under 2023¹²³. De flesta kontroller var inom restaurang/hotell verksamhet (16 st), därefter inom handel (7 st) och inom bilverkstad/biltvätt (5 st). Vid flera av dessa kontroller återfanns brister¹²⁴.

8.2.2 SVART ARBETSKRAFT OCH SKATTEBROTT

Att anställa eller anlita svart arbetskraft innebär att skattebrott begås. Omfattningen av svart arbetsinkomst i Sverige har beräknats av Skatteverket år 2020, genom att analysera revisioner från åren 2011-2016. Snittet för de åren blev 91 miljarder per år som utbetalas i svart arbetsinkomst, eller motsvarande 2,3% av BNP¹²⁵. Om man använder motsvarande siffra och bortser från eventuella skillnader i branschsammanställningen i Västerås näringsliv jämfört med rikets, så skulle värdet av svart arbetsinkomst för Västerås år 2021 uppskattningsvis motsvara ca 1,68 miljarder kronor¹²⁶. Den förlorade skatteintäkten och antalet skattebrott kopplade till detta är givetvis omöjligt att spåra i kriminalstatistiken. Denna visar att antal anmälda skattebrott (inklusive grovt brott) under 2023 var 15 stycken i Västerås kommun¹²⁷.

En bransch som påverkats mycket av EU:s fria rörlighet och 10 nya östeuropeiska EU-medlemmar år 2004, är byggbranschen. Byggmarknadskommissionen konstaterar i sin slutrapport 2022 att svartarbetet inom byggsektorn mer än fördubblats under det senaste decenniet. I en undersökning som de låtit göra framkommer det att...

¹²² Myndigheter mot arbetslivskriminalitet, *Årsrapport 2023 – Redovisning av uppdraget att inrätta regionala center mot arbetslivskriminalitet och om varaktig myndighetssamverkan*, 2024

¹²³ Fler myndighetsgemensamma kontroller har genomförts, men dessa har Arbetsmiljöverket deltagit i.

¹²⁴ Västerås Myndighetsforum; Arbetsmiljöverket

¹²⁵ Skatteverket rapport, *Svarta arbetsinkomster: beräkningar baserade på Skatteverkets revisioner*, 2020

¹²⁶ Regionfakta.com anger Västerås bruttoregionalprodukt (BRP) 2021 till 470 000 kr/inv. BRP multiplicerad med antal invånare (ca 155 000) multiplicerat med 2,3% ger värdet 1,68 miljarder kr/år.

¹²⁷ BRÅ kriminalstatistik

...omkring 80 procent av alla företag från fem länder i östra Europa har en problematisk lönesättning, undandragande av skatt eller utebliven registrering i utstationeringsregistret¹²⁸.

En faktor som enligt Byggnadsmarknadskommisionen har bidragit till detta är att de stora byggföretagen har minskat antalet egna arbetare och förlitar sig i högre grad på att använda underentreprenörer.

Arbetskraftsexploatering är ett samlingsbegrepp som beskriver att en individ utnyttjas av en arbetsgivare och drabbas av olika typer av missförhållanden på arbetsplatsen. Det kan vara löner som inte följer branschnormen och undermåliga personalbostäder eller arbete utan arbetstillstånd och brott mot utlänningslagen. Kriminalstatistiken visar inte helheten av denna bild, utan 2023 finns till exempel endast 10 anmälningar i Västerås kommun om brott mot Utlänningslagen 20:5§ (*har utlämning anställd som inte har rätt att vistas i Sverige eller saknar arbetstillstånd*)¹²⁹.

8.2.3 MILJÖBROTT

Miljöbrott omfattar brott mot miljöbalken och förekommer i företagsverksamheter kopplat till till exempel otillåtna avfallstransporter, hantering av schaktmassor och byggavfall eller olovlig kemikaliehantering. Det är överlag förenat med stora kostnader att hantera dessa typer av material korrekt. Polisen skriver i ett kunskapsunderlag kring avfallsbrott 2022 att "Miljöbrott är sannolikt starkt kopplat till organiserad och ekonomisk brottslighet, då den främsta drivkraften är ekonomisk vinning. (...) Kopplingen mellan miljöbrott och annan brottslighet, som otillåten påverkan, penningtvätt, skattebrott, illegal arbetskraft och falska dokument är stark"¹³⁰.

Antalet polisanmälningar gällande miljöbrott i Västerås kommun är ett 40-tal per år¹³¹. Både kommunen och Länsstyrelsen har dock tillsyn av verksamheter utifrån miljöbalken. Kommunens tillsyner ledde till åtalsanmälningar av miljöbrott vid 16 tillfällen under 2023. Västerås kommun är också drabbad av det största rättsfallet av grovt miljöbrott genom tiderna, där ett företag dumpat osorterat bygg- och rivningsavfall på 15 platser i Sverige vilket senare visat sig innehålla mycket höga halter av miljöfarliga ämnen. Även fastighetsägare som tagit emot avfallet ingår i åtalet¹³². Västerås stad och skattebetalarna drabbas hårt av saneringskostnaderna för detta.

¹²⁸ Byggnadsmarknadskommisionen, *Slutrapport 2022; Från svart till vitt - Vänd den osunda utvecklingen i byggbranschen*, 2023

¹²⁹ BRÅ kriminalstatistik

¹³⁰ Polismyndigheten, *Miljöbrott – kunskapsunderlag om avfallsbrottslighet till Sveriges tillsynsmyndigheter – erfarenheter från 2021 och 2022*, A527.647/2023, 2023

¹³¹ BRÅ kriminalstatistik, *Brott mot Miljöbalken de senaste fem åren*

¹³² Åklagarmyndigheten, [11 personer åtalas i omfattande ärende om grovt miljöbrott på flera platser i Sverige | Åklagarmyndigheten](#), 231228

8.2.4 ALKOHOL- OCH TOBAKSTILLSTÅND

Tillstånd att servera alkohol eller försälja tobak beslutas om av Västerås stads miljö- och konsumentnämnd. Branscher som är i behov av dessa tillstånd är även de riskbranscher för kriminalitet enligt avsnitt 7.3.1. Västerås stads miljö- och hälsoskyddsförvaltning genomför både inre och yttre tillsyn av verksamheter med tillstånd och gör också kontroller i samband med ansökan. Både brott och ekonomiska oegentligheter kan vara skäl för avslag på ansökan och polisen lämnar yttranden inför varje beslut.

	skäl för beslut	2021		2022		2023	
		brott	ekon	brott	ekon	brott	ekon
tobaks- tillstånd	avslag	5	0	2	1		
	återkallelse					1	1
alkohol- tillstånd	avslag	8*		6*		6*	
	återkallelse		3	1		0	

*totalt var det 6 avslagsbeslut av dessa som grundade sig på polisens remissvar, samt även ekonomi i några ärenden.

Tabell 10: Antal avslag på ansökan och återkallelse av tillstånd för tobaksförsäljning eller alkoholserving, fördelat på skäl till beslut, Västerås kommun. Källa: Miljö- och hälsoskyddsförvaltningen Västerås stad.

Brott kan innebära att den sökande själv eller en annan person med betydande inflytande i bolaget har blivit dömt för brott eller enligt polisytrande har koppling till kriminell verksamhet.

Ekonomiskt olämplig kan vara antingen den sökande själv eller person med betydande inflytande i bolaget, vilket även kan vara en långivare.

8.2.5 PENNINGTVÄTT

Företag används också som brottsverktyg för att tvätta pengar vita, det vill säga föra in avkastning från kriminell verksamhet in i den legala ekonomin. Om en näringsverksamhet används för detta ändamål kallas brottet näringspenningtvätt. År 2019 uppskattades att mer än 130 miljarder kronor tvättades årligen i Sverige¹³³.

Antalet anmälda brott i Västerås kommun av de två kategorierna ser ut enligt följande diagram.

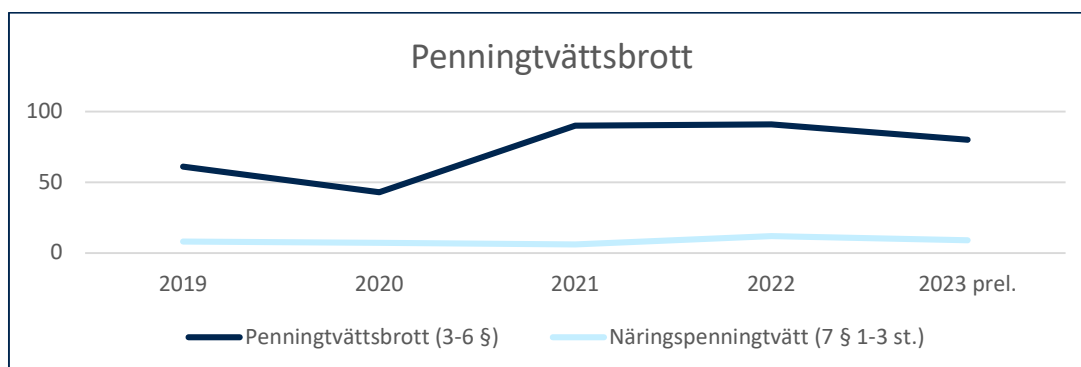

Diagram 42: Antal anmälda brott mot Lag om straff för penningtvättsbrott, Västerås kommun. Källa: BRÅ kriminalstatistik

¹³³ Amir Rostami, 2021

8.3 Slutsats brott i näringslivet

Västerås näringslivsprogram uttrycker sambandet mellan ett bra företagsklimat och Västerås attraktionskraft för både näringsliv och invånare. Kommunens samordningsansvar för det brottsförebyggande arbete lyfts som viktigt i sammanhanget.

I Västerås kommun upplever 33% av företagarna att brottslighet och otrygghet påverkar dem negativt. Detta är långt över riksnittet, som är 21%¹³⁴. Den brottslighet som drabbar företagare är i huvudsak samma brottskategorier som Polisen kallar "mängdbrott", det vill säga brott som är vanligt förekommande och där förundersökningen leds av polis. Det är en brottslighet som har en relativt låg upplärningsprocent och är också en typ av brottslighet vars utredningar får stå tillbaka för till exempel den grova våldsbrottsligheten.

Brottsligheten kostar pengar för företagarna, men den har också kostnader i form av kvalitativa värden. Brott som får psykiska följder för personalen kan till exempel leda till svårigheter att rekrytera. Platser som upplevs otrygga för kunderna kan leda till att näringsidkare får sämre konkurrensförutsättningar än andra. Oron att utsättas för brott kan också göra att företagare avstår från att expandera och utvecklas. Andelen företag som har övervägt att lägga ned delar av eller hela verksamheten under det senaste året är oförändrat jämfört med tidigare undersökningar och ligger kvar på 5%. Allt detta riskerar i slutändan att leda till samhällsekonomiska konsekvenser när företagande blir mindre attraktivt, särskilt i de stadsdelar som koncentrationen av de "tveksamma" företagarna kan vara högre.

Osund konkurrens är också ett hot mot företagande, kundkvalitet och arbetstagare. Företagare drabbas av andra företagens brottslighet gentemot välfärden och deras utnyttjande av svagare arbetstages ställning på arbetsmarknaden. Företag används som brottsverktyg i syfte att tjäna pengar eller tvätta pengar. Välfärdssystemet utnyttjas till exempel kopplat till arbetsmarknadsstöd; myndighetsbeslut och tillstånd utnyttjas till att bedriva illegal verksamhet under en legal fasad; arbetskraft exploateras genom till exempel undermåliga löner, bostäder eller människohandel; den organiserade brottsligheten tvättar narkotikavinster genom sina företag. Alla verksamheter som upphandlar eller anlitar företag har möjlighet att genomföra kontroller inför avtal samt skriva avtal som ställer krav och insynsmöjligheter under avtalsperioden. Här behöver rutiner tydliggöras och kunskapen om oseriösa aktörers tillvägagångssätt öka. Samverkan med andra myndigheter är avgörande, så som kapitel 7 om välfärdsbrott beskriver.

Konsekvenserna av brottslighet som drabbar näringslivet drabbar sammanfattningsvis även övriga samhället i form av både mänskligt lidande, ekonomiska förluster och konkurrensmässiga nackdelar som i förlängningen sänker kvaliteten på de tjänster och produkter som erbjuds på marknaden.

¹³⁴ Svenskt näringsliv, lokal uppgift från rapporten *Brottslighetens kostnader*, 2023

9 Brottslighet med ideologiska förtecken

Ideologiskt motiverad brottslighet syftar på brottslighet som drivs av gärningspersonens ideologi, till exempel kulturell, religiös eller politisk¹³⁵. Gärningspersonens syfte är att destabilisera demokratin och här ingår främst våldsbejakande extremism och terrorbrott¹³⁶. Ideologiskt motiverade brott med politiska förtecken är en allvarligt demokratihotande faktor och berörs till viss del i avsnitt 7.3 om otillåten påverkan. I detta kapitel beskrivs inledningsvis våldsbejakande extremism och därefter följer två andra brottsfenomen som angränsar samma syften; hatbrott och desinformation.

9.1 Våldsbejakande extremism

Våldsbejakande extremister kan agera ensamma eller i grupp. Men så gott som alla är en del av vad som brukar beskrivas som en våldsbejakande extremistmiljö. Miljön är som en ideologisk gemenskap, där extremister delar idéer, organiserar sig och uppmuntrar, planerar och som yttersta konsekvens begår brott.

3 extremistmiljöer

- a) **Islamistisk extremism** som är ett samlingsbegrepp på grupper och aktörer som vill ersätta demokratin med ett styre som grundas på hårdföra och bokstavliga uttolkningar av islam.
- b) **Våldsbejakande högerextremism**, vars måltavlor vanligen är muslimer, judar, invandrare, HBTQI-personer, politiker och tjänstepersoner.
- c) **Våldsbejakande vänsterextremister** som ser högerextremister, staten och kapitalismen som sina huvudfiender

Säkerhetspolisen följer de tre extremistmiljöerna¹³⁷ eftersom de bedömer att det inom dessa finns individer och grupper som vill, eller kan, begå brott med målet att förändra Sveriges demokratiska styre. Det finns också våldsbejakande extremister som inte alltid kan sorteras in i de tre beskrivna miljöerna. I stället fokuserar de på sakfrågor som exempelvis djurrätt, miljö rätt eller kvinnohat (så kallade 'incels')¹³⁸.

Säkerhetspolisen har ingen lokal lägesbild att delge utan hänvisar till en nationell rapport de nyligen publicerat. Nationella data blir inte representativ för Västerås kommun utan våldsbejakande extremism lyfts i denna lägesbild som något som även behöver uppmärksammas i Västerås utan att ha några siffror att redovisa.

¹³⁵ Polismyndigheten och Säkerhetspolisen, regeringsuppdrag Ju2017/08661/PO, *Utveckling av arbetet mot politiskt motiverad brottslighet*, 2018

¹³⁶ Säkerhetspolisen, [Terrorism och extremism - Säkerhetspolisen \(sakerhetspolisen.se\)](https://www.sakerhetspolisen.se/om-sakerhetspolisen/terrorism-och-extremism)

¹³⁷ Säkerhetspolisen, [Våldsbejakande extremism - Säkerhetspolisen \(sakerhetspolisen.se\)](https://www.sakerhetspolisen.se/om-sakerhetspolisen/valdsbejakande-extremism)

¹³⁸ Centrum mot våldsbejakande extremism, www.cve.se

9.2 Hatbrott

När motivet är att kränka någon på grund av religionstillhörighet, hudfärg, nationalitet eller etniskt ursprung eller sexuell läggning går det under namnet hatbrott. Hatbrott kan ibland finnas med i annan brottsstatistik och kan vara svår att urskilja ur data. BRÅ har redovisat nationell statistik för 2021 där man tittar på den övergripande fördelningen av motiven bland de brott som anmälts med markeringen "hatbrott"¹³⁹.

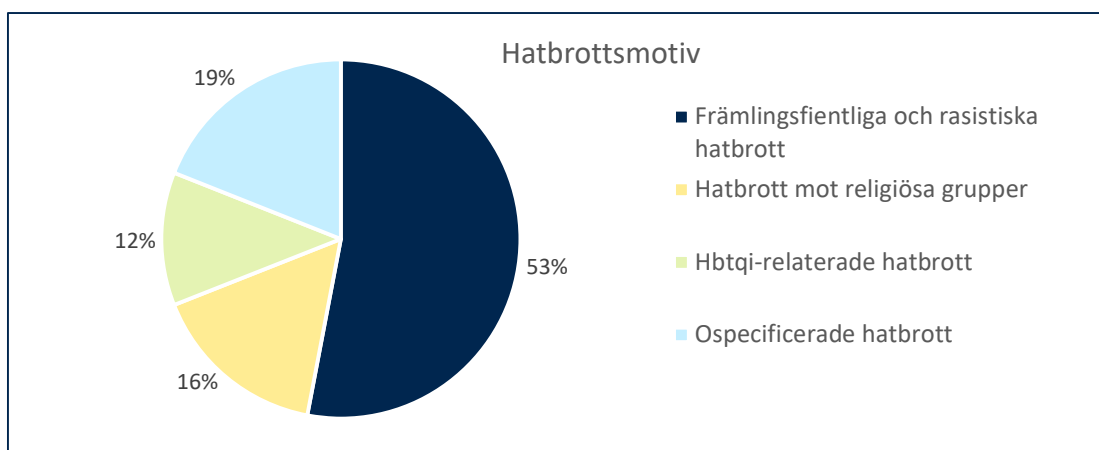

Diagram 43: Fördelning av motiv bland totalt antal anmälda brott med markeringen "hatbrott", år 2021, nationella siffror. Källa: BRÅ

Medvetenheten finns om att detta problem även återfinns i Västerås och behöver omhändertas som ett betydande problem.

9.3 Desinformation

Enligt Myndigheten för psykologiskt försvar (MPF) sprids det sedan december 2021 desinformation om att svensk socialtjänst omhändertar muslimska barn utan rättsligt stöd¹⁴⁰. MPF uttrycker att det inte finns några indikationer på att kampanjen kommer att vara över inom den närmaste tiden. Risken är stor att barn och familjer inte törs söka det stöd av samhället som de har rätt till. Detta kan också leda till att socialtjänsten inte ges möjlighet att erbjuda familjen stöd i ett tidigt skede på hemmaplan utan att det i stället på sikt leder till en placering av barn.

I Västerås stad har man inom socialtjänsten upplevt konsekvenser av desinformationskampanjerna, exempelvis när det kommit in en orosanmälan så finns flera exempel på att familjer inte velat eller vågat medverka. Senare har det framkommit att det berott på desinformationen som spridits. Det finns också exempel på att barn förts utomlands

¹³⁹ BRÅ, Rapport 2023:16 – Polisanmälda hatbrott 2022, 2023

¹⁴⁰ Myndigheten för psykologiskt försvar, www.mpf.se

när socialtjänsten kopplats in, eftersom föräldrarna inte litar på socialtjänsten och tänker att det är bättre att de löser situationen själva¹⁴¹.

Det är svårt att få fram exakta siffror om hur många som tar del av desinformation. Den nationella trygghetsundersökningen¹⁴² ställer frågor om förtroendet för rättsväsendet och även för polisen, men inte om tilltro för socialtjänsten. I tabellen nedan presenteras både nationella och lokala siffror kring hur många som har mycket stort eller ganska stort förtroende för rättsväsendet.

Förtroende för rättsväsendet	2020	2021	2022
Nationellt	45%	48%	52%
Västerås	44%	46%	53%

Tabell 11: Andel i befolkningen (16-84 år) som har mycket eller ganska stort förtroende för rättsväsendet. Källa: NTU

Liv och hälsa¹⁴³ har sedan 2004 ställt frågan om förtroende för polisen. Andelen som har förtroende för polisen har ökat varje år, från 60% år 2004, till 74% år 2022. Siffran är likvärdig i CDUST-länen¹⁴⁴. Män i Västerås har högre förtroende för polisen än rikssnittet (79%), men kvinnorna i Västerås ligger lägre (70%).

Liv och hälsa tittar även på skillnader i förtroende för polisen baserat på *inkomst*, *utbildning* och *födelseland*. Statistiken visar att förtroendet för polisen ökar i takt med att inkomsten ökar. Bland de med låg inkomst hade 65% förtroende för polisen och motsvarande siffra var 73 % för de med hög inkomst. Det finns skillnader även när det gäller utbildningsnivå, där förtroendet stiger i takt med utbildningsgrad. Bland de med förgymnasialutbildning har 62% förtroende för polisen, men 80% hos de med eftergymnasial utbildning. Samma samband återfinns i CDUST-länen.

Födelseland är också en faktor som visar sambandsskillnader när det gäller förtroendet för polisen, se nedan diagram.

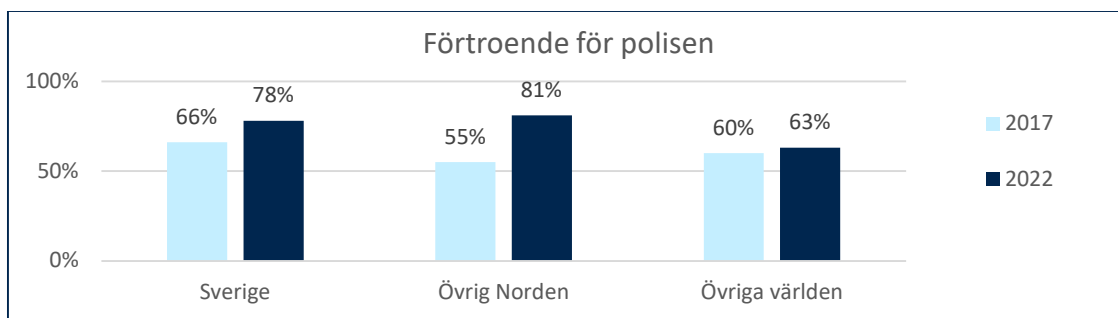

Diagram 44: Andel som har förtroende för polisen, uppdelat per födelseland, Västerås kommun. Källa: Liv och hälsa.

¹⁴¹ Individ- och familjförvaltningen Västerås stad, mars 2024

¹⁴² BRÅ, Nationella trygghetsundersökningen, 2023

¹⁴³ Region Västmanland, Liv och hälsa

¹⁴⁴ CDUST är länsbeteckningar och motsvarar Uppsala län, Södermanlands län, Västmanlands län, Värmlands län och Örebro län.

Det ska i sammanhanget betonas att svarsfrekvensen för de i gruppen *övriga Norden* är ganska låg, men det finns stora skillnader mellan de som är födda i *Sverige*, där 78% har förtroende för polisen, och de som är födda i *övriga världen*, 63%.

Frågan ställdes första gången 2017 och i jämförelse med 2022 har siffran ökat. Ökningen är 12 procentenheter för de som är födda i Sverige, men endast 3 procentenheter för de som är födda i övriga världen. Siffrorna är även här likvärdiga i jämförelse med CDUST-länet.

9.4 Slutsats brott med ideologiska förtecken

När det gäller våldsbejakande extremism, hatbrott och desinformation är det svårt att få en heltäckande lägesbild i Västerås stad. Drivkraften är många gånger ideologisk och sprider sig på ett svåröverskådligt sätt. Det gör det svårt att angripa orsakerna till brotten, men det gör det inte mindre viktigt att förebygga och upptäcka. Flertalet av dessa brottstyper är i grunden demokratihotande.

Vi ser att tilliten för polisen generellt ökar, men att det skiljer sig mellan olika grupper vilket innebär att alla inte nås av polisens tillitsskapande insatser. Det är även oroande att desinformationskampanjer mot socialtjänsten skapar samverkanssvårigheter. Det betyder att fler barn och familjer som skulle kunna fått råd och stöd för en bättre situation inte får det, samt att barn som en förlängning av det riskerar att fara ännu mer illa.

Det mest vanliga motivet till hatbrotten är främlingsfientliga/rasistiska motiv, vilket kan vara ett symptom på den ökade polarisering vi ser i samhället. Kunskapen och tilltron till det demokratiska systemet behöver stärkas.

10 Avslutande diskussion

Detta kapitel sammanfattar de viktigaste slutsatserna av lägesbilden och avslutas med en beskrivning av vilka områden som det fortsatta arbetet bör fokuseras kring.

10.1 Sammanfattning

Den självrapporterade utsattheten för brott visar generellt att vuxna i Västerås kommun inte är utsatta för fler eller färre brott än nationellt. Egendomsbrott och cykelstölder är dock två brottstyper som tydligt avviker till det sämre från riksnittet. Antalet bedrägerier ökar vilket har tydliga samband med den digitala utvecklingen. En särskilt sårbar grupp i sammanhanget är äldre då deras tekniska kunskaper, och därmed deras förmåga att identifiera sin brottsutsatthet, generellt är lägre.

Människor påverkas i sin vardag av otryggheten som brottsligheten skapar och det är också en könsfråga. Västerås stads trygghetsundersökning visar att fler kvinnor än män väljer att inte gå ut ensamma på kvällen i sitt bostadsområde när det blivit mörkt. Även våldsbrotten drabbar män och kvinnor olika. Flickor/kvinnor utsätts oftare av misshandel av en person de är bekanta med, medan pojkar/män oftare utsätts av en obekant.

Barn är en särskilt viktig målgrupp i det brottsförebyggande arbetet. Det finns många kända skyddsfaktorer för att barn inte ska utveckla normbrytande beteenden, en sådan är att klara skolan. Barn spenderar mycket av sin tid i skolan, samtidigt är skolan/skolgården den vanligaste brottsplatsen för barn och nästan hälften av barn i högstadium och gymnasium i Västerås skolor känner sig otrygga i skolan. En annan plats där barn vistas i hög utsträckning och drabbas av brott och kränkningar, är på nätet. Vi ser ett lågt antal polisanmälningar jämfört med den självrapporterade utsattheten och som förövare är det lätt att dölja sin identitet bakom alias och nicknames. Det är även en plats med låg vuxennärvaro.

Det är viktigt med goda förebilder och trygga vuxna som finns i miljön runt barnen. Det är viktigt att dessa personer har förmåga att se tecken på barns utsatthet, vågar fråga om den och har kunskap att föra tillitsfulla samtal med barn så att de vågar berätta. Föräldrar behöver lättillgängligt föräldrastöd och information när behov finns. Det är också viktigt att ge barn ökade kunskaper att förstå sin egen utsatthet och se att det finns hjälp att få.

Attityden till narkotika förändras i samhällsdebatten. Forskning visar att det främst är en förändrad syn på cannabis samt huruvida andra människor använder narkotika. Att omgivningen inte reagerar negativt på andras användning kan vara en förklaring till det mer synliga användandet, vilket även avspeglar sig på krogmiljön. Den självrapporterade användningen av narkotika ökar inte. Narkotikan har hälsofarliga effekter och också en samhällshotande effekt eftersom den är navet i nätverkskriminaliteten.

De kriminella nätverken drivs av narkotika och deras tillgång till vapen och sprängmedel bedöms nationellt vara god. Nätverken påverkar situationen i Västerås på flera sätt. Skjutningar och sprängningar sker med viss regelbundenhet och barn växer upp med detta som en vardag. Nätverken skapar otrygghet i stadsdelscentrum och barn socialiseras in till nätverken genom släktskap, bekantskap och geografisk närhet. Det finns en utbredning av tystnadskultur i delar av Västerås, vilket är ett tecken på ett begynnande parallellsamhälle. Flickors och kvinnors roll i nätverken är inte helt känd, men det finns tecken på att deras delaktighet ökar.

De kriminella nätverken är en del av organiserad brottslighet som i det övre skiktet även försörjer sig genom välfärdsbrott och andra brottsupplägg, till exempel bedrägerier. Den organiserade brottsligheten använder också företag och föreningar för att begå välfärdsbrott. Svarta affärer blandas med vita; illegala verksamheter bedrivs under legala fasader. Penningtvätt av bland annat narkotikavinst är avgörande för den kriminella ekonomin. Allt detta finns exempel på i Västerås och eftersom brottsligheten är så komplex är utbredningen sannolikt större än vad vi kan kartlägga.

Den ekonomiska välfärdsbrottsligheten är också fortsatt svår att kartlägga, då brotten så att säga inte märks om man inte upptäcker dem. Beräkningar av omfattningen grundar sig i antaganden utifrån upptäckta fel, men oavsett kan konstateras att välfärden omsätter stora summor pengar och det saknas tillräckliga kontroll- och uppföljningssystem för att säkerställa att pengarna går till rätt person och avsett ändamål. Antalet bidragsbrott i Västerås har sjunkit

de senaste åren, vilket till viss del kan härledas till ett bättre förebyggande arbete nu än tidigare.

Felaktig folkbokföring och otillåten påverkan är två viktiga möjliggörare för välfärdsbrott och felaktiga myndighetsbeslut. Mörkertalet kring de båda är mycket stort, då det saknas systematiskt arbete och gemensamma mätmetoder. Otillåten påverkan är inte alltid brottsliga gärningar, men likväl systemhotande för såväl välfärdssektorn, myndigheter och demokratin, eftersom både tjänstepersoner, myndighetsutövare och politiker utsätts.

Brottslighet i näringslivet är också systemhotande. Det bidrar till osund konkurrens som också är ett hot mot företagande och kundkvalitet. Oseriösa aktörer exploaterar arbetskraft och människor främst från andra länder utnyttjas i undermåliga arbetsförhållanden. Västerås näringsliv är drabbat av brott i ungefär samma omfattning som riksnittet, men sätter brottsförebyggande frågor högre på agendan än övriga. Näringslivet är en del av samhällsbygget och nödvändiga för att Västerås som stad ska vara fortsatt attraktivt att flytta till och bo i. Konsekvenserna av brottslighet som drabbar näringslivet drabbar sammanfattningsvis även övriga samhället i form av både mänskligt lidande, ekonomiska förluster och konkurrensmässiga nackdelar, som i förlängningen sänker kvaliteten på de tjänster och produkter som erbjuds på marknaden.

Brott med ideologiska förtecken och desinformationskampanjer är både komplexa och demokratihotande. Eftersom drivkraften är just ideologisk sprider det sig på ett svåröverskådligt sätt och samhället saknar ofta god kontakt med målgruppen. Tilliten för polisen är högre för män, personer med högre utbildningsnivå, högre inkomst och för personer födda i Sverige, vilket också sammanfaller med den grupp som samhällsföreträdare ofta representerar.

Sammanfattningsvis visar lägesbilden att all brottslighet hänger ihop, den består av många delar som tillsammans utgör en större helhet. Narkotika och våld återfinns i kriminella nätverk men även i alla samhällsklasser, under olika föresatser och syften. Nätverken är också en del av den organiserade brottsligheten, som i sin tur finns i många brottsområden – välfärdsbrottslighet, näringslivsbrottslighet, människohandel för att nämna några. Demokratihotande företeelser såsom otillåten påverkan, korruption och desinformationskampanjer är starka bidrag till splittring i samhället och grogrund för brottslighet och utanförskap.

10.2 Fortsättningsvis

Vi måste fortsätta arbeta kunskapshöjande, dels för att **minska risken att utsättas för brott**, dels för att minska stigma och skapa tilliten till att **våga anmäla** eller söka hjälp och se att det gör skillnad.

Vi måste fortsätta arbeta med stadsdelars **socioekonomiska faktorer** för att skapa jämlika förutsättningar för alla att kunna "lyckas". Insocialiseringen till kriminella nätverk sker idag främst i våra svagare socioekonomiska stadsdelar.

Skyddsfaktorer som vi vet har en positiv inverkan för att barn inte skall utveckla normbrytande beteende behöver stärkas. **Vuxennärvaron** kring barn behöver utvecklas. Vuxna måste finnas där barn finns, för att skapa trygga miljöer – **på skolan och på nätet**. De vuxnas kunskap behöver ökas, men vi måste också stärka barns egen förmåga att undvika risken att utsättas för brott. Föräldrarna är ytterligare en viktig skyddsfaktor för barnen och forskning visar på vikten av att erbjuda lättillgängligt **föräldraskapsstöd**.

Det **våldsförebyggande arbetet** är fortsatt viktigt och behöver ske brett och tidigt.

Narkotikaanvändning måste motverkas både på grund av hälsofaran samt att det är försörjningen för kriminella nätverk. Narkotikaanvändning finns i alla samhällsklasser och de flesta som har ett skadligt bruk eller beroende jobbar samtidigt och har familj. Vi behöver därmed **utvidga informationen till flera målgrupper och fler arenor**, exempelvis arbetsplatser och krogmiljön. Alla behöver se sitt ansvar och att man göder kriminella nätverk genom narkotikaanvändning. Därför lyfter regeringen i sin skrivelse *Barriärer mot brott* (2024) vikten av socialpreventivt arbete och att använda ANDTS-förebyggande arbete som en del av det brottsförebyggande arbetet.

Välfärdssystemet är under angrepp och vi behöver samarbeta över organisationsgränserna för att övervinna hotet. Sårbarheten idag består i att vi arbetar var för sig med olika uppdrag, vilket utnyttjas av bland annat organiserad brottslighet. Det kommunala och regionala uppdraget utförs i en sådan spännvidd att vi bör kunna **upptäcka och signalera** om mängder av oegentligheter till brottsbekämpande och tillsynande myndigheter.

Organiserad brottslighet använder också **företag som brottsverktyg** för att tvätta narkotikavinster vita eller göra ekonomiska vinster genom osund konkurrens. Detta sker på bekostnad av andra företagare, genom arbetskraftsexploatering och med förlorade skatteintäkter som följd. Företag, kommuner, regioner och myndigheter behöver stärka sin förmåga att **förebygga och upptäcka oseriösa aktörer**.

Demokratin är också hotad. **Tystnadskultur och desinformation** breder ut sig och det har aldrig varit viktigare att **arbeta nära invånarna och förtjäna deras förtroende**. Arbetet för att öka kunskapen och tilltron till samhälle som institution är därför avgörande.

Vi lever i ett polariserat samhälle och det finns kunskapsluckor mellan generationer som är så stora att vi måste hitta nya sätt att verka som samhällsorgan. Vi måste inse att vi inte vet hur och på vilket sätt vi bäst hjälper våra invånare, utan vi måste **involvera målgrupperna** för olika problemområden och fråga vilka åtgärder som är mest relevanta. Vi måste stötta dem till att hjälpa sig själva och stödja **involverandet av andra samhällsaktörer** som kan bidra till att skapa ett jämlikt och tryggt samhälle.

Bilaga 1 – Referenser

A. Skrifter och rapporter

BRÅ Kriminalstatistik, *Konstaterade fall av dödligt våld – en granskning av anmält dödligt våld 2023, 2024*

BRÅ, *Rapport 2016:13 – Otillåten påverkan mot myndighetspersoner, en uppföljning, 2016*

BRÅ, *Rapport 2022:1 – Välfärdsbrott mot kommuner och regioner, 2022*

BRÅ, *Rapport 2022:5 – Skolundersökning om brott, 2022*

BRÅ, *Rapport 2023:13 – Barn och unga i kriminella nätverk, 2023*

BRÅ, *Rapport 2023:16 – Polisanmälda hatbrott 2022, 2023*

BRÅ, *Rapport 2023:14 – Politikernas trygghetsundersökning, 2023*

Byggnadsmarknadskommisionen, *Slutrapport 2022; Från svart till vitt - Vänd den osunda utvecklingen i byggbranschen, 2023*

E Nilsson Lundmark & I Nilsson, *Ensam är inte stark – att bygga samverkan från grunden, 2022*

Folkhälsomyndigheten, *Vuxnas attityder till cannabis och annan narkotika, 2023*

Forte, Almqvist & Björck, *Forskning i korthet: Förskolans roll för att främja psykisk hälsa, 2023*

Guldåker & Gerell, *Implementering strategisk och lokal lägeskarta inom Polismyndigheten – en vägledning, PM version 20210301, 2021*

Myndigheter mot arbetslivskriminalitet, *Årsrapport 2023 – Redovisning av uppdraget att inrätta regionala center mot arbetslivskriminalitet och om varaktig myndighetssamverkan, 2024*

Mälardalens universitet, Lindberg, Korsell, Stier, Darvishpour, Kullberg, *Forskningsrapport 2022:1 – Kartläggning av våld i Västerås stad, Rapport 1 – Trygghetsskapande och brottsförebyggande arbete, 2021*

Per Isdal, *Meningen med våld, 2001*

Polismyndigheten, *Lägesbild över utsatta områden, Regeringsuppdrag 2023*

Polismyndigheten, *Miljöbrott – kunskapsunderlag om avfallsbrottslighet till Sveriges tillsynsmyndigheter – erfarenheter från 2021 och 2022, A527.647/2023, 2023*

Polismyndigheten, *Myndighetsgemensam lägesbild; organiserad brottslighet 2023, 2023*

Polismyndigheten, NOA, *Cylinderaktörer 2019-2023, underlag.pdf samt PM A106.068/2023 – Cylindermodellen – information, 2023-09-28, 2023*

Polismyndigheten och Säkerhetspolisen, *regeringsuppdrag Ju2017/08661/PO, Utveckling av arbetet mot politiskt motiverad brottslighet, 2018*

Regeringen, *Skr 2023/24:67 – Motståndskraft och handlingskraft – en nationell strategi mot organiserad brottslighet, 2023, s 16*

Regeringen, *Skr. 2023/24:68, Barriärer mot brott – en socialpreventiv strategi mot kriminella nätverk och annan brottslighet*, 2024

Skatteverket rapport, *Svarta arbetsinkomster: beräkningar baserade på Skatteverkets revisioner*, 2020

Socialstyrelsen, *Flickor och kvinnor som kan ha varit utsatta för könsstympning*, 2015

Socialstyrelsen, *meddelandeblad 2023-06-12*, 2023

STAD, Kvillemo, Gustafson, Feltmann, Gripenberg & Elgán, *Rapport nr 78 – Narkotikasituationen på krogen i sju län, Kartläggning och preventiva insatser*, 2023

Statens offentliga utredningar, *SOU 2023:52 – Ett stärkt och samlat skydd av välfärdssystemen*, 2023

Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Jernbro & Landberg, *Det är mitt liv – om sambandet mellan barnmisshandel o att inte få välja sin framtida partner*, 2018

Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Svedin, Landberg & Jonsson, *Unga, sex och internet efter #metoo*, 2021

Stiftelsen Tryggare Sverige, *Företagens trygghetsundersökning – FTU 2023*, 2024

Svensk Handel, *Trygghetsbarometern Helåret 2023*, 2024

Svenskt näringsliv, *Brottslighetens kostnader*, 2023

Västerås stad, *KS 2023/0067 – Näringslivsprogram Västerås stad 2023 – 2028*, 2023

Västerås stad, *KS 2023/01093 – Risk- och sårbarhetsanalys Västerås kommun 2023*, 2023

Västerås stad och Polisen, *KS 2022/00722 - Medborgarlöfte 2022-2023*, 2022

B. Undersökningar

BRÅ, *Nationella trygghetsundersökningen*

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, *Nationella skolundersökningen*

Region Västmanland, *Liv och hälsa* och *Liv och hälsa ung*

Statisticon, *Västerås stads befolkningsprognos 2021–2045*

Västerås stad, *Trygghetsundersökning 2022* och *Trygghetsundersökning 2023*

C. Webbssidor

Centrum mot våldsbejakande extremism, www.cve.se

Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck, www.hedersfortryck.se

Myndigheten för psykologiskt försvar, www.mpf.se

Polisen, [Snabbare larmkedja ska stoppa unga våldsförare | Polismyndigheten \(polisen.se\)](https://www.polisen.se/nyheter/2024/01/11/snabbare-larmkedja-ska-stoppa-unga-valdsutforare), publicerad 24-01-11

Regeringen, [Kvinnors och flickors roll i den organiserade brottsligheten ska undersökas - Regeringen.se, 2024-04-18](https://www.regeringen.se/nyheter/2024/04/18/kvinnors-och-flickors-roll-i-den-organiserade-brottsligheten-ska-undersokas)

Regionfakta, www.regionfakta.com, 24-03-20

Region Östergötland, <https://barnahuslinkoping.se/for-dig-som-ar-foralder/sexuella-overgrepp/>

Skolverket, [Skolplikt och rätt till utbildning - Skolverket](#)

SKR, [Otillåten påverkan | SKR](#)

Socialstyrelsen, [Risk- och skyddsfaktorer för normbrytande beteende - Kunskapsguiden](#)

SVT, [Åklagaren: "Tystnadskultur hindrade utredning om Bäckbymord" | SVT Nyheter](#)
publicerad 23-10-26

Säkerhetspolisen, [Terrorism och extremism - Säkerhetspolisen \(sakerhetspolisen.se\)](#)

Säkerhetspolisen, [Våldsbejakande extremism - Säkerhetspolisen \(sakerhetspolisen.se\)](#)

Åklagarmyndigheten, [11 personer åtalas i omfattande ärende om grovt miljöbrott på flera platser i Sverige | Åklagarmyndigheten](#), 23-12-28

D. Statistikdatabaser

BRÅ statistikdatabas över anmälda brott [Anmälda brott - Brottsförebyggande rådet \(bra.se\)](#)

Kolada, www.kolada.se

SCB, Västerås stads statistikdatabas, <http://statistik.vasteras.se>

E. Övriga källor

Barnahus Västmanland, mars 2024

Barn- och utbildningsförvaltningen, Västerås stad, januari 2023, mars 2024

Centrum Mot Våld, Örebro, mars 2024

HR-enheten, Stadsledningskontoret, Västerås stad, mars 2024

Individ- och familjeförvaltningen, Västerås stad, mars 2024

Kultur- idrotts- och fritidsförvaltningen, Västerås stad, mars 2024

Lokalpolisområde Västerås, 2024

Miljö- och hälsoskyddsförvaltningen, Västerås stad, mars 2024

Polisområde Västmanland, mars 2024

Polisregion Mitt, *Informationsmöte SH FRIGG*, 240207

Vård och omsorgsförvaltningen, Västerås stad, mars 2024

Värna Västerås, Svenskt näringsliv, 2024

Västerås myndighetsforum, Arbetsmiljöverket, 2024

